

Politicko-ekonomický vývoj Nemecka po zjednotení 1990

Nicole Chovancová

SUMMARY:

Germany has traditionally had specific position in the central part of Europe because of geopolitics and geoeconomics. After 1945, the fundamental difference between East and West was over Germany. The country and Berlin, the capital city of Germany, were divided into The Federal republic of Germany and The German democratic republic. In the middle of 1980 the processes of desintegration of USSR and its empire started. In 1989 The president of USSR Gorbachev and The president of U.S.A. Bush were able to announce that the „cold war“ was over. Finally, in November 1989, crowds in Berlin began to dismantle the Berlin Wall. On October 1990, the reunification of Germany took place. East Germany, a centrally planned economy, was reunified with West Germany. Political and economical development after the reunification showed that differences between „west“ and „east“ of Germany are not surmountable in the mid-term horizon. In the late 1990's the growth of German economy declined and the labor market got into troubles.

In the field of foreign policy the priority number 1 maintained the further cultivation of the relationship with The United States of America and the deepening of European integration. The role and influence of Germany has increased in the region of Eastern Europe and Balkan, where Germany made its original diplomatic activities (the recognition of Slovenia and Croatia). Germany has become one of the most active countries in the processes of NATO and EU enlargement.

The parliament elections in 1994 won the conservative – liberal coalition of CDU/CSU and FDP, though with a narrow victory. This meant a limit of governmental power and a possibility of pushing through some reforms on social and economic issues. The new Gerhard Schröder's government, after the Social Democratic Party (SPD) and The Green Party came to power in 1998 election, promised to undertake reforms according to „The Third way“. This new government presented in the term of 1998 – 2002 a new policy in the field of foreign politics (refused the war against Irak) and used ways of multilateral discussions. The social and economic reforms took place in the second term (after 2002) as well, especially the reforms on social security and retirement pensions.

1. ZJEDNOTENIE NEMECKA.....	3
1.1 VŠEOBECNÉ SPOLOČENSKO-POLITICKÉ ASPEKTY ZJEDNOTENIA.....	3
1.2 MEDZINÁRODNO-POLITICKÉ ASPEKTY ZJEDNOTENIA.....	7
2. ZJEDNOTENÉ NEMECKO ZA ÉRY HELMUTA KOHLA.....	10
2.1 KREOVANIE SPOLOČNÝCH POLITICKÝCH ŠTRUKTÚR PO ZJEDNOTENÍ.....	11
2.2 POLITICKÉ A EKONOMICKÉ DÔSLEDKY ZJEDNOTENIA.....	14
2.3 KONIEC ÉRY H. KOHLA A NÁSTUP VLÁDY G. SCHRÖDERA.....	22
3. NEMECKO POD VLÁDOU „ČERVENO-ZELENEJ“ KOALÍCIE.....	30
3.1 POLITIKA TRETEJ CESTY A JEJ POLITICKO-EKONOMICKÁ REALIZÁCIA V NEMECKU.....	31
3.2 PARLAMENTNÉ VOĽBY V ROKU 2002 A POKRAČOVANIE VLÁDY G. SCHRÖDERA.....	35
3.3 NEMECKÁ SPOLOČNOSŤ A EKONOMIKA NA PRAHU 21. STOROČIA – PERSPEKTÍVY A LIMITY.....	39
ZÁVER.....	42
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY.....	45
ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK.....	45

1. ZJEDNOTENIE NEMECKA

V politicko-ekonomickom vývoji Európy mali zmeny, ktoré priniesla kríza a pád sovietskeho bloku, rozhodujúci vplyv aj na vývoj Nemecka. Prelom smerom k demokracii, ktorý sa v roku 1989 v Nemeckej demokratickej republike odohral, súvisel síce s pádom socialistického systému v celej východnej Európe, mal však svoje špecifiká a mantinely, ktoré determinovali procesy vedúce k znovuzjednoteniu Nemecka. Načrtnutie špecifickosti a jedinečnosti situácie Nemeckej demokratickej republiky (ďalej len NDR) a Spolkovej republiky Nemecko na prelome 80. a 90. rokov bude, popri snahe načrtnúť postoj politických elít sveta k zjednoteniu Nemecka, hlavným cieľom tejto kapitoly.¹ Bude to taktiež analýza spôsobu, akým sa Nemecká spolková republika snažila nájsť cestu, ako pozitívne ovplyvniť procesy a diplomatické rokovania, ktoré mali zjednotenie umožniť. Je nepravdepodobné, že k zjednoteniu by došlo len v dôsledku veľkej túžby Nemcov po znovuzjednotení vyše 40 rokov rozdelenej krajiny. Práve preto sme sa pokúsili o analýzu toho, aké podmienky, vzťahy a záujmy stoja za skutočnosťou, že 3. októbra 1990 došlo k vyvrcholeniu týchto procesov a na mape Európy zaniká NDR.

Na európskej scéne bolo Nemecko vždy špecifické nielen geopolitickým postavením a veľkosťou ale i ekonomickým potenciálom. Toto jedinečné postavenie robilo z Nemecka istý koncentrát európskych vývojových trendov. Geopolitické zmeny, ktoré zjednotenie prinieslo, znamenali zmenu postavenia Nemcov ako najväčšieho národa v strednej Európe. Zjednotené Nemecko neprijala celá Európa s nadšením. Historické reminiscencie v kombinácii so súčasnou silou Nemecka vyvolávali obavy z návratu „veľmocenských“ ambícií Berlína. Čo konkrétne táto zmena znamenala pre strednú Európu, pre zjednocovacie procesy v Európe, ale čo znamenala i v globálnom meradle sa pokúsime zodpovedať v nasledujúcej kapitole.

1.1 VŠEOBECNÉ SPOLOČENSKO-POLITICKÉ ASPEKTY ZJEDNOTENIA

Situácia nemeckého národa, ktorý bol rozdelený do dvoch štátnych celkov, nenasvedčovala v polovici 80. rokov ani zďaleka tomu, že nastanú vhodné geopolitické podmienky na znovuzjednotenie po vojne rozdeleného Nemecka. Fakt, že „studená vojna“ postavila obe časti Nemecka do proti sebe stojacích blokov, znamenal, okrem neustáleho napätia, taktiež permanentné súperenie obidvoch krajín, ktoré sa z ideologického hľadiska stali takpovediac „výkladnými skriňami“ súperiacich ideológií a aliancií. Povojnové usporiadanie Nemecka a jeho rozdelenie vyplývalo z objektívnych historicko-geografických faktorov, ktoré priniesli výsledky druhej svetovej vojny, a to nemecká porážka a následný nástup komunistických režimov do strednej Európy. Východiskom povojnového usporiadania Nemecka boli uzávery konferencií antifašistickej koalície v Teheráne, na Malte

¹ Na výslovnú žiadosť nemeckej strany sa v medzinárodných zmluvách, dohodách a podobných dokumentoch medzi Slovenskou republikou a Nemeckou spolkovou republikou používa názov Spolková republika Nemecko (Bundesrepublik Deutschland), v ostatných prípadoch Nemecká spolková republika. My v našej práci z dôvodu zaužívaného používame názov NSR, avšak bez akýchkoľvek vedľajších úmyslov a vyjadrení. Spor o podobu názvu Nemecka podľa slovenského pravopisu vypukol v roku 1995. Pri príprave niekoľkých medzishátnych dokumentov slovenská strana odmietla nemeckú požiadavku používania doslovného kalku názvu krajiny. Podľa nemeckej strany názov Nemecká spolková republika evokoval obdobie, kedy existovali dve „Nemecká“. Slovenská strana (minister zahraničných vecí Juraj Schenk) argumentovala, že politické záležitosti nemôžu vplyvať na spisovnú podobu jazyka. Pozri bližšie: Lukáč, P.: Dejiny a zahraničná politika v strednej Európe. Bratislava: Kalligram, 2004, hlavne strany 146-148. a Leško, M.: Mečiar a mečiarizmus. Bratislava: 1996, VMV, s. 188-199.

a v Postupime a sústavy dohôd a zmlúv, ktoré priniesli.² Proces rozdelenia Nemecka do okupačných zón a postupné vyčleňovanie sa dvoch samostatných subjektov nakoniec viedol k vzniku dvoch samostatných štátnych útvarov.³ Táto skutočnosť ešte viac komplikovala vzájomné vzťahy ako nepriedušne uzavreté hranice. Existovali však konkrétne snahy a indície, ktoré naznačovali, že myšlienka znovuzjednotenia existuje a hľadajú sa vhodné politické, ale i ekonomické argumenty, ako toto zjednotenie presadiť. Napriek tomu, cesta k zjednoteniu bola dlhá a stálo jej v ceste mnoho politických prekážok. Okrem toho hranice NDR a NSR a otázka štatútu Berlína predstavovali v kontexte studenej vojny najrizikovejšie ohniská, ako sa to prejavilo v oboch berlínskych krízach (blokáda Berlína 1948-1949, kríza ukončená stavbou berlínskeho múru v r.1961).

Vážnou prekážkou nadviazania a normalizácie vzťahov NSR a NDR po vojne nebola len pozícia oboch krajín „na opačnej strane barikády“. Nemecká spolková republika vzniesla po vzniku oboch krajín nárok reprezentovať záujmy všetkých Nemcov a v diplomatickej rovine tento nárok sformulovala v podobe Hallsteinovej doktríny.⁴ NDR s podporou ZSSR proti nej vystúpila s teóriou dvoch štátov so suverennými právomocami. Hallsteinová doktrína na jednej strane účinne zabraňovala nekomunistickým krajinám nadviazať diplomatické styky s NDR, ale na druhej strane obmedzovala diplomatické možnosti a pružnosť zahraničnej politiky vlády NSR. Z vnútropolitického pohľadu sa Hallsteinová doktrína, presadená a realizovaná vládou kresťanských demokratov (resp. spôsob jej uplatňovania), stala dôležitou, ako pozitívnu, tak i negatívnu agendou všetkých strán. Najväčšia opozičná strana SPD, ale aj časť FDP ju odmietala. Vybudovanie berlínskeho múru (13. 8. 1961) bolo dôkazom stroskotania politiky dialógu a možnosti dohody.⁵ Až do roku 1966, v ktorom došlo v dôsledku vládnej krízy k vytvoreniu veľkej koalície CDU/CSU – SPD, kedy vo vláde Kurta G. Kiesingera post ministra zahraničných vecí a podpredsedu vlády obsadil predseda SPD Willy Brandt, k zmene tejto politiky nedošlo. Brandtov dlhoročný poradca pre východnú politiku Egon Bahr, bol poverený vedením prípravných rokovaní s Moskvou a Berlínom. Rokovania pod jeho vedením sa stali predmetom ostrej kritiky zo strany pravice, predovšetkým CDU, kritika vyvrcholila v obvinení o „výpredaji Nemecka“, ktorý údajne presadzovala SPD. Medzinárodná situácia v Európe v druhej polovici 60. rokov priala politike uvoľňovania napätia a v zahraničí (predovšetkým v USA) bola nová východná politika prijatá kladne. Novej spolkovej vláde sociálno-liberálnej koalície SPD – FDP, vytvorenej po roku 1969 sa podarilo podpísať zmluvy s Moskvou a Varšavou (obe 1970), a tiež dohody štyroch mocností o Berlíne.⁶ Tandem predsedov SPD – Willy Brandt a FDP – Walter Scheel, ktorý bol ministrom zahraničných vecí, dokázal v parlamente presadiť ratifikáciu zmlúv, proti ktorým CDU/CSU rozpútala silnú opozičnú kampaň.

Ďalším významným medzníkom nemecko-nemeckých vzťahov sa stalo stretnutie spolkového kancelára Brandta s predsedom vlády NDR Willym Stophom v roku 1970

² Pozri bližšie: Teherán – Jalta – Postupim. Zborník dokumentov. Bratislava: Pravda 1972, zvlášť strany týkajúce sa priamo Nemecka: 376-384.

³ Pozri bližšie: Jesse, E.: Die Demokratie der Bundesrepublik Deutschland. Berlin: Verwaltungsdruckerei, 1997, zvlášť strany 19-27. a tiež Maibaum, W.: Geschichte der Deutschlandspolitik. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1998.

⁴ Doktrína, nazvaná podľa zahraničnopolitického poradcu kancelára Adenauera Waltera Hallsteina, ktorú si osvojila aj vláda NSR. Jej hlavným východiskom bola idea nelegitímnosti vlády NDR a zvrchovanosť vlády NSR z dôvodu, že len ona vzišla zo slobodných a demokratických volieb. Z toho dôvodu sa vláda NSR (1955) rozhodla neudržiavať diplomatické styky so žiadnym štátom, ktorý sa rozhodol pestovať diplomatické styky s NDR.

⁵ Koaličná vláda Ludwiga Erharda navrhla východoeurópskym štátom podpis zmlúv o zrieknutí sa násilia pri riešení konfliktov, ale SPD požadovala úplne „novú politiku“.

⁶ Za významný prínos k upokojeniu napätia v Európe a zvýšenie a prehĺbenie dialógu Východ – Západ bol Willy Brandt v r. 1971 ocenený Nobelovou cenou mieru

v Erfurte a na jar 1970 v Kassele.⁷ Zmluva o zásadách vzťahov medzi NSR a NDR, ktorá bola podpísaná 21. decembra 1972, bola logickým vyústením systematických politických rokovaní medzi oboma krajinami. Ďalšia séria zmlúv (dohoda o tranzitnom prejazde, dohoda o cestovnom ruchu) tvorila komplex dohôd, známe ako dohoda štyroch mocností (v platnosti od júna 1972) a vytvorila základný rámec politiky NSR k NDR a k ostatným východoeurópskym krajinám.⁸

Otázka nemecko-nemeckých vzťahov, i keď dostala zmluvný základ a zakotvovala vzájomné uznanie, zakladala predpoklad, do budúcnosti opäť nastolíť otázku zjednotenia. Tieto tendencie existovali latentne, alebo sa prejavovali po druhej svetovej vojne v rôznej intenzite (máme na mysli rôzne iniciatívy za nemecko-nemeckú spoluprácu, Brandtovu Ostpolitik a pod.). Železná opona sa však ukázala byť príliš veľkou prekážkou zjednotenia. Až druhá polovica 80. rokov priniesla príležitosť znovunastolíť otázku očakávaných zmien smerom k zjednoteniu, ale reformizmus a perestrojka Michaila Gorbačova sa v politickom vedení NDR nestretli s veľkými sympatiami. Komunistická SED na čele s Erichom Honeckerom patrila k najtvrdšie vládnucím stranám vo východnom bloku. Silné postavenie tajnej polície (Stasi), ktorá ešte pred zrútením komunizmu v krajine, mala vyše 100 tisíc zamestnancov, bránila širšiemu rozvinutiu disidentských aktivít. Do roku 1989 sa podmienky vedúce k nastoleniu otázky zjednotenia na prvý pohľad nevytvorili. Nastali však predpoklady na to, aby po prvý krát v nemeckých dejinách, nemecký národ, a to ako v NSR, tak aj v NDR, dospel k zjednoteniu „zdola“.

V NSR sa v roku 1987 uskutočnili celoštátne voľby, v ktorých síce dovtedy vládnuca CDU-CSU zaznamenala pokles, ale spolu s FDP udržala väčšinu v Spolkovom sneme.⁹ Predvolebná kampaň sa „nemeckej“ otázke venovala len okrajovo a predstihli ju problémy vnútornej politiky ako nezamestnanosť, reforma zdravotníctva, pôšt a daňová reforma. Naopak, situácia v NDR sa stávala z mesiaca na mesiac dramatickejšou. Šírili sa nespokojné nálady, na sile naberali disidentské skupiny. Najviac nespokojné masy obyvateľstva prejavovali svoj odpor k režimu emigráciou. Na konci roka 1987 sa vyostřili rozpory medzi štátom a opozičnými skupinami, ktoré štátna moc riešila represívnymi metódami. Členovia skupín Kirche von unten (Cirkev zdola) a Initiative Frieden und Menschenrechte (Iniciatíva za mier a ľudské práva) boli zatknutí.¹⁰ Omnoho agresívnejšie zasiahli úrady proti účastníkom protidemonštrácie, ktorí sa pri príležitosti osláv výročia spomienky na Rosu Luxemburgovú a Karola Liebknechta 17. novembra 1987 snažili prezentovať rastúcu nespokojnosť so socializmom v krajine, a ktorých oficiálne kruhy nazývali pejoratívne „pravičiarimi“. Hlavnou oporou nastávajúcich zmien sa stali občianske združenia a iniciatívy. Medzi najvýznamnejšie patrili Nové fórum - ekologicky orientované občianske hnutie, Demokracia teraz a berlínska iniciatíva - Demokratický prelom. 23. novembra tohto roku došlo k vzniku strany Zelených v NDR.

Výrazne sa túžba po zjednotení a istá solidarita západných spolkových krajín s krajinami NDR prejavovala ako sme už naznačil, takpovediac „dole“- medzi občanmi.

⁷ Od roku 1947, kedy stroskotala konferencia predsedov vlád v Mníchove, išlo o prvé stretnutie na najvyššej úrovni. K priebehu uvoľňovania napätia ako aj ku konfliktom Východ – Západ pozri bližšie: Das Ende des Ost – West – Konflikts? Berlin: Landeszentrale für politische Bildungsarbeit, 1990.

⁸ Opozícia však Zmluvu o zásadách vzťahov napadla na Ústavnom súde, ktorý síce rozhodol o ústavnosti a zlučiteľnosti so Základným zákonom, ale poukázal vo svojom rozhodnutí na pokračujúcu zodpovednosť štyroch mocností za Nemecko ako celok.

⁹ Pre upresnenie: CDU-CSU získala 44,3%, SPD:37%, FDP:1%, Zelení: 8,3%. Oslabenie vládnej koalície znemožnilo presadenie pripravovaných reforiem. Navyše, názory koalície CDU/CSU - FDP a opozičnej SPD sa na otázku postupu zjednocovania podstatne odlišovali.

¹⁰ Vďaka vplyvu cirkvi boli zatknutí prepustení z väzby a zbavení trestného stíhania. Štátna moc prvýkrát kapitulovala pred vznikajúcou občianskou spoločnosťou v NDR.

Dôkazom toho bola skutočnosť, že v rokoch 1986 až 1989 sa medzi mestami na východnej a západnej strane železnej opony, prechádzajúcej Nemeckom, vybuodovala čulá spolupráca a partnerstvo. Prvým takýmto partnerstvom bola spolupráca medzi mestami Saarlouisom a Eisenhüttenstadtom, ktorú dohodol s Honeckerom sársky ministerský predseda a neskorší líder SPD Oscar Lafontaine. Nešlo pri tom len o deklaratívne partnerstvo, ale o intenzívnu komunálnu spoluprácu. Aktívne prebiehali obojstranné stretnutia špecializovaných expertných komisií na problematiku komunálnej politiky, dochádzalo ku kultúrnym výmenám i k akademickej spolupráci. Partneri z oboch krajín však za spoločnými prostriedkami hľadali radikálne odlišné ciele. Pre Spolkovú vládu táto spolupráca predstavovala kamienok v mozaike celonemeckej politiky „približovania sa malými krokmi“, ktorá mala zabezpečiť aspoň minimálnu „jednotu“ nemeckého národa. Pre ich východonemeckých partnerov to bola predovšetkým snaha o upevnenie vlastnej legitimity a propagácie komunistickej ideológie. Vnútropolitický vývoj v NDR však spel k vytvoreniu vhodných podmienok na začatie rozhovorov o zjednotení. 1. decembra 1989 Ľudová snemovňa, pod tlakom verejnosti, zrušila ústavný článok o vedúcej úlohe SED v spoločnosti, čo bol významný krok na ceste k prvým demokratickým voľbám. Tie boli preložené z májového termínu na skorší 18. marec. Tomu sa uspôsobovalo i politické spektrum, ktoré dramaticky menilo svoju tvár. SED, ktorá sa transformovala na PDS sa snažila udržať moc, ktorú mala dovtedy v rukách. Jej snahou bolo zabrániť erózii socializmu v krajine a rozpusteniu tajnej služby Stasi, čo by transformovaných komunistov do veľkej miery diskreditovalo. Na vývoj v NDR sa snažili vplývať aj stranícke centrály západonemeckých strán, a v tej súvislosti sa pred voľbami vykreatovali v NDR viaceré politické subjekty, ktoré boli, podľa toho - ktorého ideologického zamerania, partermi pre západonemecké strany. Tak vznikla sociálnodemokratická strana NDR (blízka SPD), východonemecká CDU (blízka CDU), Nemecká sociálna únia (blízka CSU) a Liberálny zväz (partner FDP).¹¹ Na prekvapenie analytikov vyšla z volieb v roku 1990 víťazne CDU (takmer 41 % hlasov), ktorej predstaviteľ Lothar de Maiziere sa stal predsedom veľkej koalícnej vlády zloženej z kresťanských demokratov, sociálnych demokratov a z liberálov. Od 1. júla 1990 vláda NDR zaviedla západonemeckú marku ako jedinú oficiálnu menu v NDR. 23. augusta 1990 prijala Ľudová snemovňa uznesenie, ktorým NDR v zmysle čl. 23 Základného zákona pristúpila k NSR.¹² Na základe toho podpísali 31. 8. 1990 predstavitelia NSR a NDR vo východnom Berlíne Zmluvu o zjednotení. Tá obsahovala 45 článkov a rozsiahlu prílohu, vysvetľujúcu praktické aspekty zjednotenia.

1.2 MEDZINÁRODNO-POLITICKÉ ASPEKTY ZJEDNOTENIA

Situácia v Nemecku v roku 1989 ani zďaleka nenasvedčovala tomu, že historický okamih zjednotenia je tak blízko. Na jeseň 1989 vystriedal Ericha Honeckera v de facto najvýznamnejšej funkcii v bývalej NDR, a to vo funkcii predsedu Štátnej rady, Egon Krenz. Mocenské štruktúry SED, ako monopolnej držiteľky moci, sa začali rozpadáť. 8. novembra odstúpil celý ústredný výbor a vláda bola pod tlakom okolností nútená riešiť otázku emigrácie. Otváraním hraníc bývalých komunistických krajín sa urýchlil pád komunistického režimu v NDR. Prvotným podnetom pádu režimu bolo otvorenie západných, rozumej maďarsko-rakúskych hraníc. Masová emigrácia a stále masovejšie a radikálnejšie

¹¹ Snemovňa bola ovládaná tzv. „veľkou“ koalíciou zloženou z východonemeckej CDU (40.59%), Nemeckej demokratickej únie (DSU-6.27%), Demokratickou premenou (0.93%), SPD (21.76%) a Zväzom slobodných demokratov (5,28%) Táto snemovňa po tom, ako zrušila Štátnu radu, zvolila za predsedu vlády Lothara de Maiziere z CDU, ktorý bol veľkým propagátorom zjednotenia. Tento zákonodarný orgán postupne prijal všetky zákony a zmluvy, ktoré umožnili zjednotenie Nemecka.

¹² Pozri: Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Bundeszentrale für politische Bildung: Bonn 1999, s. 23.

štrajkové hnutie podkopávalo stabilitu a legitimitu režimu. Postupne sa požiadavky štrajkových hnutí menili a radikalizovali a nadobúdali čisto politický, antikomunistický podtón. Kritickosť situácie východných Nemcov a fakt, že otázka NDR sa stala otázkou celoeurópskou, pramenil predovšetkým v zúfalej politickej a predovšetkým ekonomickej kríze krajiny. Vedenie stále vládnucej SED nedokázalo promptne a razantne reagovať a voči opozičnému hnutiu neponúklo žiadnu koncepciu riešenia napätej situácie. Ústrednou sa stávala téma znovuo tvorenia otázky vzťahov východného a západného Nemecka. Vláda na čele s Egonom Krenzom sa odhodlala napätú situáciu riešiť otvorením hraníc, k čomu došlo 9. novembra 1989. Nastalo hromadné cestovanie predovšetkým vo východno-západnom smere. Po 28 rokoch sa tak občania oboch štátov, často násilne rozdelených rodín, mohli konečne slobodne stretnúť.

Existovalo všeobecné presvedčenie, že k zjednoteniu raz prísť musí, ale snáď prostredníctvom Bruselu v Európskej únii. Ostpolitik, teda východná politika NSR k NDR sa od čias Willyho Brandta s nástupom éry Helmuta Kohla výrazne zmenila. Analýzou situácie pripravenosti západonemeckých politikov na zjednotenie môžeme dospieť k záveru, že nemecké zjednotenie nebolo v rokoch 1988 a 1989 na programe dňa. Najviac k zvratu situácie prispeli pomery v NDR, ktoré svedčili o pokročilej erózii komunistického režimu, podobne ako v ostatných krajinách SVE.

Na Alexanderplatz, vo východnom Berlíne sa uskutočnila 4. novembra masová demonstrácia s cca 500 tisíc účastníkmi, ktorých hlavnou požiadavkou boli demokratické reformy.¹³ Stále silnejšie sa v tlači, na besedách i na uliciach hovorilo o jednotnom Nemecku. Ešte koncom roka 1989 uskutočnil Helmut Kohl návštevu v Dráždanoch, kde bol prijatý davom s veľkým nadšením.¹⁴ Od januára 1990 totiž dochádzalo k stále častejším presunom do Západného Nemecka. Len vo februári to bolo okolo 100 tisíc východných Nemcov. Kancelár Helmut Kohl zaujal stanovisko, že s príchodom občanov NDR do NSR sa situácia stáva kritickou, a že jediným riešením je zjednotenie. Nemohlo však k nemu dôjsť bez súhlasu veľmocí, ktoré garantovali povojnové rozdelenie.

Mnoho analytikov sa pripája k tvrdeniu, že o zjednotení rozhodli politici v Moskve, a nie západní činitelia.¹⁵ V tomto duchu uvažoval aj minister zahraničných vecí NSR Hans-Dietrich Genscher, ktorý toto svoje stanovisko opieral o tvrdenie, že niekedy v roku 1987 sa Michail Gorbačov a Eduard Ševarnadze rozhodli sústrediť na dva základné politické vzťahy, a to na vzťah s Nemeckom v Európe a na vzťah s USA v celosvetovom merítku. Genscher sa domnieva, že „kedykoľvek sa ruské vedenie ocitlo v rozpakoch, či má urobiť určitý krok alebo nie, či má urobiť ústupky alebo nie, bolo pre nich smerodajné, či Spojené štáty a Nemecko zaujmú rovnaké stanovisko.“¹⁶

Pre hlavnú líniu západonemeckej zahraničnej politiky pred pádom berlínskeho múru malo kľúčovú úlohu Kohlove prehlásenie o desať bodovom pláne, v ktorom požadoval rozhovory s predstaviteľmi NDR o konfederácii a neskôr jej postupné inštalovanie. Predniesol ich 28. novembra pred Spolkovým snemom. Ešte predtým (8. novembra 1989) však v prejave prisľúbil NDR rozsiahlu hospodársku pomoc, ktorú podmienil zásadnou reformou hospodárskeho a politického systému. V prejave apeloval na zásadnú prestavbu nemecko-nemeckých vzťahov. V jeho návrhu malo „konfederatívnej štruktúre“ predchádzať okamžité nadviazanie spolupráce v oblasti komunikácie, infraštruktúry a environmentalistiky. Vyústením by podľa Kohlovej mienky mal byť vznik „zmluvného spoločenstva“, podporeného európskym zjednocovaním. V prejave sa kancelár dotkol otázky zvrchovanosti

¹³ Wolle, S.: Die heile Welt der Diktatur. Bonn 1999, s. 414.

¹⁴ Judt, M. (ed.): DDR Geschichte in Dokumenten. Bonn: Bundeszentrale für politisches Bildung 1998.s.576.

¹⁵ Okrem iných to bol taktiež poradca ministra obrany NDR Egon Bahr, ktorý tento postoj soviетov videl v taktickej „mierovej kooperácii s Nemeckom a západnou Európou, ktorá by bola v ich záujme.“

¹⁶ Pryce-Jones, D.: Pád komunizmu. Liberec 1996, s. 51.

NDR v tom zmysle, že požadoval zmenu východonemeckej ústavy a zavedenie trhového hospodárstva. V prípade úspechu týchto reforiem kancelár Kohl naznačil vyústenie zjednocovacích procesov do vzniku zjednoteného Nemecka. V januári 1990 Kohlov plán modifikoval jeho minister zahraničia H. D. Genscher v tom smere, že počítal s členstvom zjednoteného Nemecka v NATO, čo však sovietski predstavitelia razantne odmietli. Už to samotné bolo jasným dôkazom, ako ďaleko boli politické elity pri svojich úvahách o nemeckej budúcnosti a ako „reálne“ videli možnosti okamžitého zjednotenia krajiny.

Inak uvažovalo politické vedenie v Moskve. Súhlas so zjednotením Nemecka pre ZSSR znamenal stratu NDR ako západného predpočia svojho bezpečnostného pásu. Fakt, že NSR bola súčasťou západných bezpečnostných (NATO, ZEÚ) a hospodárskych (ES) štruktúr, zatiaľčo NDR bola členom východných štruktúr (Varšavská zmluva, RVHP), vyžadoval, aby sa procesy vedúce k zjednoteniu, stali predmetom celoeurópskej diskusie. Prelom v postoji Gorbačova môžeme klásť na začiatok roka 1990, kedy sa začali nové rozhovory nemeckých a sovietskych predstaviteľov po páde berlínskeho múru. Od tejto pamätnej udalosti (21. 12. 1989) po zjednotenie prešlo presne 329 dní. Išlo o obdobie horúcich rokovaní, ktoré na nemeckej strane viedol Horst Teltschik.¹⁷ Jeho oponentom zo sovietskej strany mu bol Anatolij Čerňajev, ten na rokovaníach reprezentoval líniu, ktorú si pod vplyvom vývoja osvojil aj M. Gorbačov. Ten nakoniec pristúpil na požiadavku zjednotenia Nemecka v nádeji, že nové Nemecko sa svojou ekonomickou silou stane hlavným spojencom pri premene a tranzícii Sovietskeho zväzu.

Na schôdzke M. Gorbačova a kancelára NDR De Maiziera vo februári 1990 zaujal sovietsky vodca postoj, že záleží len na Nemcoch, či sa chcú zjednotiť a kedy k tomu dôjde. Napriek tomu problematickou, i z pohľadu Gorbačova ostala otázka eventuálneho členstva NDR v NATO a taktiež cena, ktorú bolo Nemecko ochotné za zjednotenie a odsun sovietskych vojsk „zaplatiť“. Pryce-Jones k tomu píše, že: „17 miliárd mariek dostalo ZSSR z Nemecka na výstavbu bytov pre vracajúcich sa sovietskych vojakov, ďalších 5 miliárd bolo určených na splatenie staršieho sovietskeho dlhu.“¹⁸

V marci sa v NDR konali parlamentné voľby, ktoré priniesli víťazstvo prokohlovej zjednocovacej politike (pozri vyššie). V tom čase sa taktiež konalo prvé spoločné stretnutie zástupcov NATO a Varšavskej zmluvy v Ottawe. Ťažisko rozhodnutia v „nemeckej“ otázke sa presunulo na rozhovory „dva plus štyri“, teda na rokovanie predstaviteľov východného a západného Nemecka s predstaviteľmi ZSSR, USA, Veľkej Británie a Francúzska. Poľsko sa rokovaniu zúčastnilo ako pozorovateľ. V rámci dohôd nemeckí zástupcovia potvrdili záväzok NSR z roku 1955, kedy krajina vstupovala do NATO a zaviazala sa zrieknuť sa chemických, biologických a jadrových zbraní. Posun nastal aj v globálnom rozmere. V júli 1990 Severoatlantická aliancia preformulovala svoju obrannú doktrínu, ktorá Sovietsky zväz považovala za svojho úhlavného nepriateľa. Ministri zahraničných vecí sa dohodli, že v súlade so zásadami medzinárodného práva dôjde k zjednoteniu oboch krajín. Ešte pred ratifikáciou zjednocovacej zmluvy boli zrušené práva štyroch mocností. Vyústením bolo uzavretie a neskôr podpísanie Zmluvy z 12. septembra o štátnej suverenite znovuzjednoteného Nemecka, ktorú podpísali predstavitelia štyroch víťazných mocností a oboch nemeckých štátov.

Nielen na sovietskej strane sa súhlas so zjednotením vybojovával ťažko.¹⁹ Skutočne odmietavo sa sprvu k znovuzjednoteniu Nemecka stavala britská premiérka Margaret Thatcherová, ktorá sa svojim negatívnym postojom k zjednoteniu snažila ovplyvniť aj

¹⁷ Bol poradcom kancelára H. Kohla pre otázky bezpečnosti a zahraničné veci.

¹⁸ Pryce-Jones, D.: Ref. 16, s. 169.

¹⁹ Sovietsky zväz dal predbežný súhlas na zotrvanie zjednoteného Nemecka v štruktúrach NATO až 16. júla po stretnutí Gorbačova a Kohla. Helmut Kohl a Michail Gorbačov podpísali 9. novembra 1990 novú Zmluvu o susedstve, partnerstve a spolupráci. Pozri bližšie: Müller, H.M.: Dějiny Německa. Praha 1995, s.459-461.

francúzskeho prezidenta Francois Mitterranda. Avšak ani vlašný postoj Francúzska a Veľkej Británie nedokázali zjednoteniu zabrániť. Príslušnosť krajín bývalej NDR k Nemeckej spolkovej republike vstúpila do platnosti 3. 10. 1990.²⁰ Ešte predtým, 2.10. sa uskutočnilo posledné zasadnutie Ľudového zhromaždenia ako najvyššieho zákonodarného orgánu NDR. Takáto nová geopolitická realita však prinášala potrebu širšej medzinárodnoprávnej legitimity. Vo východnej časti zjednoteného Nemecka mali sovietske vojská, keďže išlo o početnú, vyše 380 tisícovú armádu, právo zostať, v súvislosti s ich postupným sťahovaním, až do roku 1994.²¹

Rozhodujúci z pohľadu NSR bol postoj americkej administratívy prezidenta Geoga Busha. Bol to práve štátny tajomník James Baker, ktorý navrhol riešenie nemeckej otázky na úrovni „dva plus štyri“. Americkej strane zvlášť záležalo na vyriešení prípadného členstva zjednoteného Nemecka v Severoatlantickej aliancii. Po dvojdenných rokovaníach s kancelárom Helmutom Kohlom, 25. februára 1990, oznámil prezident Bush na tlačovej konferencii v Camp Davide, že plné členstvo Nemecka v NATO je cieľom americkej politiky, a o tri dni na to informoval M. Gorbačova. Rokovania o zjednotení vyvrcholili v júli 1990 medzi H. Kohlom a M. Gorbačovom v kaukazskom letovisku Miněralnyje Vody, kde Kohl potvrdil všetky garancie a pomoc pri sanácii sovietskej ekonomiky. Formálne to potvrdil Sovietsky zväz, ako aj Spojené štáty, Francúzsko a Veľká Británia 12. septembra 1990 v Paríži, kde boli oficiálne ukončené rozhovory „dva plus štyri.“²² K 3. októbru 1990 zanikli všetky práva víťazných mocností na území Nemecka.²³ Súhlas so zjednotením Nemecka zo strany ZSSR bol však podmienený rokovaniami a realizáciou viacerých odzbrojovacích dohôd, ktoré mali zabezpečiť vojenskú rovnováhu na kontinente (máme na mysli predovšetkým zmluvu START I a Zmluvu o konvenčných ozbrojených silách v Európe).²⁴

Rysujúce sa zjednotenie oboch nemeckých štátov vyvolávalo obavy u viacerých krajín (Veľká Británia, Izrael), ale signály o najväčších obavách boli najsilnejšie v Poľsku. NDR uznala poľsko - nemeckú hranicu na Odre a Nise (1950) a poľská vláda očakávala nové garancie nemennosti hraníc od Spolkovej vlády. Požiadavku poľskej vlády podporilo aj medzinárodné spoločenstvo, a tak oba nemecké parlamenty (Spolkový snem, Ľudová snemovňa) 21. júna 1990 prijali uznesenie o „definitívnom“ akceptovaní poľsko – nemeckých hraníc. Významným momentom zjednotenia bola aj perspektíva francúzsko-nemeckej spolupráce po zjednotení. Ako píše Kudelová: „Obavy z osemdesiatmilionového Nemecka so silným ekonomickým potenciálom, ktoré získalo plnú suverenitu v zahraničnej politike a z geografického hľadiska sa opäť vrátilo do centra Európy, sa nemohlo neprejavovať vo

²⁰ Judt, M.: Ref. 14, s. 577.

²¹ Túto dohodu podpísali nemecký minister zahraničných vecí a sovietsky veľvyslanec v Nemecku 12. októbra 1990. Nemecká armáda mala mať v aktívnej službe maximálne 370 tisíc vojakov a naďalej sa uplatňovalo moratórium rozmiestňovania jednotiek NATO do definitívneho odsunu sovietskych vojsk.

²² K medzinárodnopolitickým súvislostiam zjednotenia Nemecka, k novej geopolitickej situácii po rozpade ZSSR pozri bližšie: Czempiel, E. O.: *Weltpolitik im Umbruch. Das internationale System nach dem Ende des Ost – West Konflikts*. München: Verlag C. H. Beck, 1992.

²³ Okrem iného sa Nemecko zmluvne zaviazalo, že jeho ozbrojené sily nebudú disponovať chemickými, jadrovými ani biologickými zbraňami a stav ozbrojených síl neprekročí 370 tisíc príslušníkov. NSR sa taktiež zaviazala, že na území bývalej NDR nerozmiestni vojenské jednotky NATO do doby, kým NDR neopustia posledné jednotky ZSSR. To sa stalo realitou k 1. septembru 1994.

²⁴ Zmluva o ozbrojených konvenčných silách v Európe bola podpísaná v Paríži na summite OBSE 19. mája 1990. Napriek tomu, že zmeny geopolitickej reality sa už nedali zvrátiť, zmluva deklarovala koniec konfrontácie v zmysle Východ – Západ. K otázke nemeckého zjednotenia s akcentom na nemecko – ruské vzťahy pozri: Meissner, B.: *Auf dem Weg zur Wiedervereinigung Deutschlands und zur Normalisierung der deutsch – russischen Beziehungen. Ausgewählte Beiträge*. Berlin: Arno Spitz, 2000.

francúzskej zahraničnej politike.²⁵ Udalosti sa však vyvinuli jednoznačne k akceptácii zjednoteného Nemecka zo strany všetkých relevantných strán, a teda aj z francúzskej strany. Na nemeckej strane existoval jednoznačný argument – Nemecko (v zmysle NSR a jeho inštitúcií) sa osvedčilo ako demokratická krajina a jeho jednoznačným záujmom po druhej svetovej vojen sa stala integrovaná Európa.

2. ZJEDNOTENÉ NEMECKO ZA ÉRY HELMUTA KOHLA

Na to, aby sme obdobie po zjednotení Nemecka v roku 1990 nazvali „érou Helmuta Kohla“, nás oprávňuje niekoľko skutočností. Po prvé je to fakt, že Helmut Kohl a jeho vláda dokázali obratne diplomatickými cestami pripraviť pôdu nemeckému zjednoteniu a pre túto myšlienku získať súhlas nielen medzinárodného spoločenstva, ale predovšetkým súhlas väčšej časti obyvateľstva, aj napriek tomu, že z ekonomického hľadiska, minimálne v strednodobom horizonte, neznamenalo zjednotenie pre spoločné nemecké „hospodárenie“ optimistickú víziu. Po druhé, zjednotenie neznamenalo len deklaratívne spojenie dvoch nemeckých štátov, ale znamenalo zjednotenie po stránke inštitucionálnej, právnej, ekonomickej, kultúrnej, ale i ideovej. Tým, že sa obyvatelia nových spolkových krajín identifikovali s novými politickými stranami a politickým systémom, a tým, že vláda Helmuta Kohla obhájila svoje pozície v prvých celonemeckých parlamentných voľbách, sa potvrdilo, že zjednotenie si Nemci do značnej miery personifikovali s osobou nemeckého kancelára.

V rokoch 1990-1994, teda v prelomových rokoch, kedy Nemecko muselo zvládnuť nielen procesy vnútornej konsolidácie, zjednocovania politických, ekonomických a kultúrnych rozdielov, ktoré medzi starými a novými spolkovými krajinami vznikli, bolo Nemecko vystavené viacerým „globálnym“ výzvam. Nemecko si po zjednotení upevnilo svoje postavenie v rámci európskeho kontinentu a jednoznačne sa stalo najväčšou krajinou Európskych spoločenstiev (neskôr EÚ). Na jednej strane bolo vystavené tlaku, či dokáže prevziať zodpovednosť za prehĺbenie integrácie v Európe, na druhej strane čelilo pozornej kontrole partnerov pri bezpečnostných a medzinárodnopolitických otázkach, ktoré znova (v otázke Iraku, neskôr Juhoslávie) oživovali otázku nemeckej armády a jej aktivít v zahraničí.

O tom, že situácia po zjednotení Nemecka nebola ani zďaleka jednoduchá, svedčili transformačné problémy ako v ekonomike, tak aj v spoločnosti, ktorými po roku 1990 muselo Nemecko prejsť. Tie neboli prekonané ani do roku 1994 a vláda Helmuta Kohla sa o tom mohla presvedčiť v parlamentných voľbách, po ktorých síce ostala vládnuť pravicová koalícia, ale len s tesnou väčšinou, a dokonca s menšinou v Spolkovej rade. Táto slabá vláda bola príčinou toho, že Kohlova vláda nebola v rokoch 1994-1998 schopná zmobilizovať krajinu pri presadzovaní dôležitých reforiem, na čo doplatila vo voľbách v roku 1998. Neslávny koniec účinkovania Helmuta Kohla v politike, z dôvodu figurovania vo finančnej afére CDU, však nemôže zmazať prínos najdlhšie „vládnuceho“ kancelára v nemeckých dejinách.

²⁵ Kudelová, D.: Spolupráce Francie a sjednoceného Německa – „motor“ evropské integrace? In: Mezinárodní vztahy 4/2001, s. 22-38.

2.1 KREOVANIE SPOLOČNÝCH POLITICKÝCH A SPOLOČENSKÝCH ŠTRUKTÚR ZJEDNOTENÉHO NEMECKA

23. augusta 1990 schválila Ľudová snemovňa uznesenie, podľa ktorého NDR pristúpila k Nemeckej spolkovej republike na základe článku 23 Základného zákona. 31. augusta podpísali v Berlíne zástupcovia NSR (spolkový minister vnútra Wolfgang Schäuble) a NDR (štátny tajomník Günter Krause) Zmluvu o zjednotení (Einigunungsvetrag).²⁶ Vytvorenie zjednotenej Spolkovej republiky okrem deklarácií a zákonov znamenalo aj nevyhnutnosť vytvorenia spoločných orgánov a inštitúcií, respektíve ich rozšírenie na územie nových spolkových krajín. Politický systém Nemeckej spolkovej republiky sa stal základom pre politický systém v oboch častiach novej NSR.²⁷ Spolkový snem rozhodol 20. júna 1991 tesnou väčšinou hlasov 338 proti 320 hlasom o presídlení Spolkovej vlády a Spolkového snemu v časovom rozpätí dvanástich rokov z Bonnu do Berlína, čo sa uskutočnilo už do roku 2000.²⁸

Do Berlína sa ako prvý presídlil úrad Spolkového prezidenta, ktorým bol Richard von Weizsäcker, bývalý funkcionár CDU.²⁹ Postavenie funkcie Spolkového prezidenta v politickom systéme krajiny naďalej ostalo mimoriadne slabé, v porovnaní s právomocami, ktoré dáva ústava parlamentu a vláde. Súvisí to aj s otázkou delegovania do funkcie. Spolkový prezident je volený Spolkovým zhromaždením, teda nemá priamu legitimitu odvodenú z volieb.³⁰ Okrem reprezentatívnych a symbolických právomocí disponuje Spolkový prezident právom navrhovať kandidáta na funkciu spolkového kancelára a po odobrení Spolkovým snemom ho aj vymenovať.

Zákonodarná moc v krajine je rozdelená a spadá pod právomoci dvoch inštitúcií. Spolkový snem, ako najvyšší zákonodarný orgán Nemecka, začal pôsobiť v Berlíne až 19. 4. 1999.³¹ Je volený na štvorročné funkčné obdobie občanmi, ktorí dosiahli v deň volieb 18 rokov a požívajú nemecké štátne občianstvo minimálne jeden rok.³² Zjednotenie Nemecka a nárast počtu spolkových krajín si vyžiadalo rozšírenie počtu poslancov a to na 656 po prvých spoločných voľbách.³³ Polovica mandátov je obsadzovaná v rámci jednotlivých krajín

²⁶ Zmluva o zjednotení obsahovala 45 článkov, ktoré boli rozšírené o 3 prílohy. Od 3. októbra, kedy NDR pristúpilo k NSR, vsúpil do platnosti Základný zákon v novovytvorenej NSR, ktorý modifikovala v niektorých článkoch Zmluva o zjednotení.

²⁷ Pre nemecký politický systém používame označenie kontinentálno-európsky typ politického systému. Politický systém súvisí s federatívnou štruktúrou krajiny, ktorú tvorí 16 spolkových krajín, ktoré majú svoje vlastné ústavy a administratívne štruktúry. Tieto krajinské orgány zodpovedajú krajinskému snemu a krajinskej vláde na čele s predsedom krajinskej vlády.

²⁸ Katuninec, M.: Politické dejiny Nemecka 1871-2000. Trnava: Fakulta humanistiky TU, 2000, s. 137.

²⁹ Richard von Weizsäcker zostal prezidentom do konca svojho funkčného obdobia, teda do roku 1994. 1. júla 1994 bol za nového prezidenta zjednoteného Nemecka zvolený Roman Herzog, ktorý vo voľbách porazil kandidáta SPD Johanna Raua.

³⁰ Prezident za svoju politickú činnosť nesie len obmedzenú politickú zodpovednosť. Do úradu môže byť zvolený najviac v dvoch po sebe plynúcich volebných obdobiach. Musí mať minimálne 40 rokov, byť štátnym príslušníkom NSR a byť voliteľný do Spolkového snemu. Každé z týchto volebných období trvá 5 rokov.

³¹ K dejinám Spolkového snemu pozri: Kessel, W.: Geschichte des Deutschen Bundestages. Berlin 2000.

³² Minimálna veková hranica aktívneho aj pasívneho volebného práva v NSR je rovnaká, a to 18 ročná.

³³ Volebný systém, ktorý má základy, až na malé modifikácie, v roku 1956, je mnohokrát označovaný za zmiešaný volebný systém. Podľa volebného zákona má každý volič dva hlasy, pričom prvým hlasom volí priamo príslušného kandidáta v danom volebnom obvode a druhým hlasom volí kandidátsku listinu určitej politickej strany. Výsledný počet mandátov je pre stranu potom určený počtom priamo zvolených kandidátov (328) doplnený podľa stanoveného poradia príslušným počtom kandidátov z kandidátskych listín. Tento volebný systém možno teda označiť za proporcionálny, s niektorými prvkami väčšinového systému. Zároveň je pomerné zastúpenie korigované 5 % volebnou klauzulou. Platí však pre ňu výnimka, a teda ak niektorá politická strana získava minimálne tri priame mandáty, nevzťahuje sa na ňu spomínaná klauzula. Pozri bližšie: Pokštel, J.: Volební

na základe krajinnských kandidátskych listín politických strán, druhá polovica je volená v malých, jednomandátových volebných obvodoch väčšinovým systémom.³⁴ Päťpercentná volebná klauzula zabezpečila vysokú formu koncentrácie politickej moci do rúk piatich politických strán, s rozhodujúcim postavením dvoch najsilnejších strán. Rozhodujúca je pre činnosť Spolkového snemu činnosť jednotlivých stranických frakcií, predovšetkým tých najväčších. Vládna parlamentná väčšina prostredníctvom predsedu(ov) parlamentnej frakcie komunikuje s vládou, a tým určuje legislatívny proces. Prejednávanie jednotlivých legislatívnych otázok prebieha verejne v pléne, pričom návrhy zákonov prechádzajú prejednávaním vo výboroch a trojitým čítaním.³⁵ Legislatívny proces závisí aj od činnosti druhej zákonodarnej inštitúcie - Spolkovej rady. Je to nevolený orgán, pozostávajúci zo zástupcov krajinnských vlád.³⁶ Vo vzťahu k Spolkovému snemu a ním prijatých zákonov, Spolková rada má právomoc vrátiť zákony späť do Spolkového snemu, pokiaľ sa týkajú právomocí jednotlivých krajín. Zákon sa tak môže prijať len na základe kvalifikovanej väčšiny. Ako poistný mechanizmus, v prípade mimoriadnych situácií a pri voľbe prezidenta, funguje v Nemeckom ústavnom systéme inštitút Spoločného výboru, ktorý je zložený z dvoch tretín poslancov Spolkového snemu a z jednej tretiny členov Spolkovej rady.³⁷

Zjednotenie Nemecka automaticky znamenalo vytvorenie spoločných vládnych inštitúcií. Bolo samozrejým, že politický systém zjednoteného Nemecka si ponechal základné princípy politického systému bývalej NSR.³⁸ Pojem „Spolková republika“ označuje štátnu formu, v ktorej sú štátne úlohy rozdelené medzi spolkové a spoločné orgány, pričom pojem federalizmus asi najlepšie zachytáva formu vzťahov jednotlivých spolkových štátov ako členských štátov Nemeckej spolkovej republiky.³⁹ Môžeme povedať, že aj v exekutive sa v podstate presadil model bývalej NSR. Ústavnými predstaviteľmi exekutívy sú Spolkový prezident (pozri vyššie), Spolkový kancelár a Spolková vláda. Spolková vláda má zákonodarnú iniciatívu a sústreďuje vo svojich rukách štátnu moc. Z hľadiska politického systému môžeme povedať, že Nemecko je typickým príkladom tzv. kancelárskeho modelu, ktorému je podriadený kabinet a Úrad spolkového kancelára.⁴⁰ Každý Spolkový minister nesie za výkon svojej funkcie politickú zodpovednosť a je nominovaný politickou stranou,

systém ve Spolkové republice. In: Mezinárodní politika 6/1998, s.8-9. a Informationen zur politischen Bildung 3/1998, s.2-4.

³⁴ Lidák, J. - Koganová, V.: Politológia pre ekonómov. Trnava: SOFA 1998, s. 112

³⁵ Naposledy zvolený Bundestag (2002 – 2006) si vytvoril 26 stálych výborov s nasledovným zameraním (v zátvorke je uvedený počet členov výborov) : Výbor pre volebné skrutínia, imunitu a procedúry (15), Výbor pre petície (25), Výbor pre zahraničné vzťahy (37), Výbor pre vnútorné záležitosti (37), Výbor pre šport (15), Výbor pre legalitu (33), Výbor pre financie (37), Výbor pre rozpočet (44), Výbor pre ekonomiku a prácu (42), Výbor pre ochranu spotrebiteľa, potraviny a poľnohospodárstvo (30), Výbor pre obranu (30), Výbor pre rodinné záležitosti, dôchodcov, mládež a ženy (30), Výbor pre zdravie a sociálne zabezpečenie (40), Výbor pre infraštruktúru, stavebníctvo a bývanie (40), Výbor pre životné prostredie, prírodné rezervácie a jadrovú bezpečnosť (33), Výbor pre ľudské práva a humanitárnu pomoc (17), Výbor pre vzdelanie, výskum a technológie (33), Výbor pre ekonomickú spoluprácu a rozvoj (23), Výbore pre turistický ruch (15), Výbor pre záležitosti európskej únie (33), Výbor pre kultúru a média (15). Ku konkrétnej agende, k personálnemu zloženiu a k činnosti jednotlivých výborov pozri bližšie www.bundestag.de/htdocs.c/orga/index.html (1.3. 2004)

³⁶ Títo poslanci sú viazaní imperatívnym mandátom, teda ich postoje korešpondujú s postojmi krajinnských vlád. Celkový počet členov rady sa po zjednotení Nemecka rozšíril na 69. 16 spolkových krajín vysiela v rozmedzí od 3 do 6 poslancov, v závislosti od počtu obyvateľov. Členmi tohto orgánu sú predsedovia krajinnských vlád, krajinnski ministri pre federálne spolkové záležitosti a ďalší rezortní ministri.

³⁷ Ich celkový počet je 48, teda 32 členov Spolkového snemu a 16 zástupcov Spolkovej rady.

³⁸ Pozri bližšie: Müller, A.: Federace - nástroj demokracie. In: Mezinárodní politika 4/1994, s. 8-9.

³⁹ Müller, H.M.: Deutsche Geschichte in Schlaglichtern. Leipzig, 2002, s. 330.

⁴⁰ Úrad spolkového kancelára slúži ku koordinácii činností kancelára a jeho ministrov. Je tvorený špecializovanými útvarmi, ktoré zodpovedajú ministerstvám. Do jeho štruktúry je zaradený o.i. informačný úrad Spolkovej vlády a Spolková spravodajská služba.

ktorá sa stane súčasťou vlády.⁴¹ Jurisdikciu na najvyššej úrovni v nemeckom systéme reprezentuje Spolkový ústavný súd, ktorý pozostáva z dvoch osemčlenných senátov, pričom sudcovia sú volení z jednej polovice Spolkovým snemom a z druhej polovice Spolkovou radou. Jednú tretinu z oboch senátov obsadzujú sudcovia, ktorých do senátov delegujú sudcovia najvyšších spolkových súdov. Ich funkčné obdobie je 12 ročné, avšak obmedzené vekovou hranicou 68 rokov.⁴²

V Nemecku došlo počas povojnového politického vývoja k vytvoreniu dvoch silných „ľudových“ politických strán, pričom však nemožno hovoriť o ich absolútnej dominancii. Obe najsilnejšie strany, CDU ako aj SPD môžeme označiť za ľudové strany so širokou a diferencovanou členskou základňou. Ostatné politické subjekty s reálnym politickým vplyvom dopĺňajú politické spektrum a ich postavenie v zásade závisí od výsledkov dvoch najsilnejších politických strán. Tento stav pretrval i po zjednotení Nemecka, aj keď niektoré politické strany majú svoje elektoráty prevažne v NDR (ako napr. PDS). Pre analýzu politického vývoja Nemecka po zjednotení pokladáme za nevyhnutné, načrtnúť základné tézy vývoja jednotlivých politických subjektov.

Kresťansko-demokratická únia (CDU) v prvých celonemeckých voľbách 2. decembra 1990 získala spolu so svojím tradičným koalíčným partnerom Kresťansko-sociálnou úniou (CSU), predovšetkým vďaka zjednocovacej politike a úlohe kancelára H. Kohla v tomto procese, 43,8 % hlasov.⁴³ Ich koalíčný partner – Slobodná demokratická strana (FDP) dostal cca 11% hlasov, čo zabezpečilo pokračovanie tejto koalície vo vláde už tretie volebné obdobie za sebou.⁴⁴ Tento úspech pravicových politických subjektov zatlačil do opozície Sociálno-demokratickú stranu Nemecka (SPD), ktorá v spomínaných voľbách obdržala 33,5 %.⁴⁵

Štvrtou najsilnejšou politickou stranou od prvej polovice 80. rokov sa stala Strana Zelených (Grüne), združujúca predovšetkým ľavicovo orientovanú mládež a ekologických aktivistov. Ich základ tvorili regionálne skupiny občianskych hnutí známe ako tzv. Zelené volebné listiny (Grüne Wahllisten), ktoré sa angažovali za ochranu životného prostredia a proti atómovým elektrárnami.⁴⁶ Svojím programom strana inklinuje k spolupráci s SPD, ako na spolkovej tak aj na krajinskej úrovni.⁴⁷ V prvých voľbách do Spolkového snemu po zjednotení krajiny získali Zelení len 3,8% hlasov

⁴¹ K federatívnemu politickému systému v Nemecku pozri bližšie : Heinz, L.: Das föderative System der Bundesrepublik Deutschland. Bonn 1991.

⁴² Liďák, J. - Koganová, V. : Ref. 34, s. 115.

⁴³ Najsilnejšie pozície si CDU-CSU vybuodovala predovšetkým v južných častiach Nemecka a v Porýní, oslovujúc pri tom z väčšej časti katolíckych voličov rurálneho charakteru. Zaujímavá je aj samotná štruktúra CDU-CSU, keďže ide skôr o úniu krajinských kresťansko - demokratických a kresťansko-sociálnych strán s vysokým počtom autonómnych záujmových organizácií. Ideologicky predstavuje centristicko-pravicovú politickú silu s kresťansko-sociálnym programom, presadzujúc pri tom zásady trhového liberalizmu, kresťanskej morálky a podporu prehlbovania európskej integrácie.

⁴⁴ FDP bola koalíčným partnerom ako CDU-CSU, tak aj SPD. Práve rozpad koalície SPD a FDP v roku 1982 viedol k zblíženiu Liberálov a kresťanských strán a vytvoreniu ich vlády na spolkovej úrovni. FDP sa vyprofilovala ako typická liberálna strana, presadzujúca minimálne štátne zásahy do ekonomiky ako aj do spoločenského života. Štruktúrne nie je homogénnou stranou, medzi najpočetnejšie sociologické skupiny, ktoré sa k nej hlásia, tradične patria : inteligencia, mladí aktivisti, mestské stredné triedy, prevažne protestantskej orientácie a drobní podnikatelia.

⁴⁵ SPD nadviazala vo svojej povojnovej činnosti na bohatú činnosť sociálnodemokratických strán z obdobia Weimarskej republiky. Stala sa širokou ľudovou stranou, oslovujúcou svojím sociálnym a demokratizačným programom široké vrstvy obyvateľstva predovšetkým z miest, robotníkov ako aj inteligenciu. Presadzuje vytvorenie sociálne spravodlivého štátu so štátnymi zásahmi do ekonomiky a spoločnosti.

⁴⁶ Katuninec, M. : Ref. 28, s. 136.

⁴⁷ Prvýkrát došlo k vytvoreniu koalície Zelených a SPD v Hesensku v roku 1985. Ako prvej sa dostať do krajinského parlamentu podarilo strane Zelených v Brémach už v roku 1979, kedy obdržala 5,1 %. Na spolkovej

Zjednotenie Nemecka prinieslo nové prvky do tradičného rozdelenia politických síl v krajine a prispelo k zníženiu miery fixácie na určité politické strany. K najvýznamnejším politickým silám sa pripojila Strana demokratického socializmu (PDS), ktorej vplyv pretrvával, a aj naďalej pretrváva, predovšetkým v krajinách bývalej NDR.⁴⁸ Jej prvý vstup do Spolkového snemu bol umožnený rozhodnutím Ústavného súdu, že 5% klauzula na vstup do parlamentu je voči východonemeckým politickým subjektom diskriminačná. Tak sa do Spolkového snemu dostala aj PDS, ktorá vtedy obdržala 2,4 % hlasov a obsadila tak 17 poslaneckých mandátov.⁴⁹

Z inštitucionálneho hľadiska prebehlo teda zjednotenie Nemecka bezproblémovo. V spoločnosti vznikol konsenzus, založený na realizovaní nevyhnutnej podpory nových spolkových krajín, predovšetkým ekonomickej. Nemecký federalizmus zostal aj po zjednotení oporným pilierom demokracie a decentralizácie. Základom nemeckej štátnosti ostali krajiny a obce. V Nemecku odovzdali spolkové krajiny radu právomocí obciam s jediným cieľom – zbaviť sa prebujneného byrokratického aparátu.⁵⁰ Obce boli a aj ostali výkonnými orgánmi celoštátnych i zemských zákonov, a tak si udržali možnosť priameho vplyvu na správe krajiny, ale predovšetkým si udržali právo, riadiť vlastné záležitosti samostatne.⁵¹ Na krajinskom federatívnom princípe sa pristúpením piatich nových spolkových krajín nič nezmenilo, okrem toho, že vzrástol ich počet na 16.⁵² Ich existencia je ústavne zakotvená a ich činnosť a hranice nemôžu byť bez zmeny ústavy predmetom zmien. Jednotlivé krajiny delegovali na Spolkovú vládu právomoci v oblasti obrany, spravodajstva, nadkrajinskej infraštruktúry (pošta, železnice, letecká doprava), meny a obchodnej politiky a zahraničnej politiky.⁵³ Význam krajinského federatívneho usporiadania je umocnený existenciou hornej komory nemeckého parlamentu – Bundesratu, ktorá predstavuje nástroj presadenia „krajinskej“ politiky na celonemeckej úrovni, čl. 50: „Pomocou Spolkovej rady spolupôsobia krajiny pri zákonodárstve a správe celej federácie.“⁵⁴

2.2 EKONOMICKÉ A POLITICKÉ DÔSLEDKY ZJEDNOTENIA NEMECKA

Ešte pred oficiálnym zjednotením Nemecka prebiehali rokovania o vytvorení menovej, hospodárskej a sociálnej únie. 1. júla vstúpila do platnosti nemecká marka ako

úrovni strana získala 5.6% hlasov v roku 1983, ale ani tento úspech nepomohol zabrániť vytvoreniu konzervatívno-liberálnej koalície CDU-CSU a FDP.

⁴⁸ Základ členskej základne tvoria bývalí členovia Zjednotenej socialistickej strany Východného Nemecka (SED) k odkazu ktorej sa nová PDS hlásila.

⁴⁹ Vo voľbách, ktoré sa konali v roku 1994, 5% volebná klauzula opäť vstúpila do platnosti. Na to reagovali Zelení spojením so Spojenectvom 90 (Bündnis 90), čo im zabezpečilo prekročenie tejto hranice.

⁵⁰ Müller, Z.: Spletité vývojové cesty samosprávnej Európy. In: Mezinárodní politika 4/1994, s.4 – 6.

⁵¹ Štruktúru samosprávy obcí tvoria volené obecné, resp. mestské zastupiteľstvá a volení starostovia. Obecné zastupiteľstvá volia aj obecnú správu na čele s riaditeľom. Okrem toho občianske výbory, komisie a poradné orgány kontrolujú činnosť obecnej správy a zabezpečujú tak jej nestrannosť. Je zaujímavé, že aj keď v Nemecku existuje z hľadiska správy „medzistupeň“ vo forme krajinských okresov (Landkreise) s vlastnými zastupiteľstvami (Kreistag), ich činnosť je zameraná predovšetkým na správne úlohy v oblastiach infraštruktúry, zdravotníckej starostlivosti a poradných činností. Z právneho hľadiska nie sú obciam nadriadené.

⁵² Medzi pôvodné spolkové krajinami patrili: Severné Porýnie – Vestfálsko, Bavorsko, Bádensko – Württembersko, Dolné Sasko, Hesensko, Porýnie – Falcko, Sársko, Šlesvicko – Holštýnsko a mestské krajiny – Berlín, Hamburg a Brémy. Po zjednotení tento počet vzrástol o : Brandenbursko, Sasko, Durýnsko, Sasko – Anhaltsko, Maklenbursko - Predné Pomoransko. Štruktúru miestnej správy tvorí tiež 426 okresov a 117 mestských celkov, ktoré združujú 16 098 obcí.

⁵³ Zahraničná politika síce spadá do kompetencie Spolkovej vlády, aj keď to zároveň nevyklučuje neoficiálnu krajinskú reprezentáciu napr. v Bruseli.

⁵⁴ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Bundeszentrale für politische Bildung. Bonn 1999.

jediná oficiálna menová jednotka aj v NDR.⁵⁵ Zároveň sa prijali opatrenia na zavedenie trhového systému a systém sociálneho poistenia NDR bol prispôsobený spolkovému systému.⁵⁶ Od 3. októbra 1990 začal v Nemecku proces, v ktorom sa päť nových spolkových krajín začleňovalo do demokratického a trhového systému Nemeckej spolkovej republiky.⁵⁷ Štátny útvar, ktorý tým vznikol mal vyše 80 miliónov obyvateľov a rozlohu 356 733 km².⁵⁸

K zjednoteniu Nemecka došlo v relatívne krátkom časovom úseku a za podmienok, ktoré determinovali dĺžku a priebeh transformácie nových spolkových krajín, ako aj transformáciu celonemeckých štruktúr a orgánov. Realitou sa stalo splnutie dvoch rozdielnych spoločností na rozdielnom stupni spoločenského a hospodárskeho vývoja. Podľa vývojového indexu Organizácie spojených národov (vypočítavaného na základe pravdepodobnej dĺžky života, miery gramotnosti dospeléj populácie a hrubého národného produktu na obyvateľa z rokov 1985-1987) sa NDR umiestnila na dvadsiatej priečke spomedzi 130 monitorovaných krajín (predovšetkým vďaka takmer 100 % gramotnosti a vysokej dĺžky života). Zo všetkých komunistických krajín sa NDR umiestnila najvyššie a na prvý pohľad sa aspoň priblížila západnému Nemecku, ktoré sa umiestnilo na 11. priečke.⁵⁹ Ak by sme však porovnali ukazovateľ HNP na obyvateľa, zistili by sme, že na priemerného občana NDR pripadne hodnota cca 8 000 USD, ale obyvateľ NSR dosiahol priemerný údaj dosahujúci takmer 15 000 USD. Rozpad socialistického ekonomického systému a rozpad tradičných trhov v rámci RVHP viedli, v rámci východného bloku, exportne orientovanú ekonomiku NDR k dramatickej kríze odbytu a poklesu výroby. Vývoj hneď v prvom roku po zjednotení Nemecka ukázal, že náklady na ekonomickú transformáciu socialistickej ekonomiky NDR budú omnoho vyššie a tým pádom „bolestnejšie“, ako naznačovali prvé analýzy. Zabezpečenie prechodu na jednotnú menu, udržanie sociálnej rovnováhy v nových spolkových krajinách a zrušenie plánovaného hospodárstva v NDR, takpovediac zo dňa na deň, viedli k hospodárskej stagnácii v oboch častiach Nemecka. Prvotný hospodársky rast z roku 1990 spojený s konverziou meny na západonemeckú DEM pri priaznivom výmennom kurze pre východonemeckých obyvateľov vyvolal prudký rast dopytu, ktorý pokrývali predovšetkým „importy“ zo starých spolkových krajín. Od konca roku 1990, v súvislosti s globálnou ekonomickou recesiou a poklesom exportu, nastal aj v zjednotenom nemeckom hospodárstve pokles ekonomického rastu. Krach neproduktívnych odvetví bývalej socialistickej ekonomiky, rast nezamestnanosti v bývalej NDR a presmerovanie väčšiny rozvojových projektov, podpôr a impulzov zo starých spolkových krajín viedlo k stagnácii, predovšetkým v priemysle, aj v západnej časti Nemecka.⁶⁰ Nerovnováhu na trhu práce starých spolkových krajín zvyšoval aj dramatický nárast žiadostí o nemecké občianstvo z bývalých

⁵⁵ Nemecká marka (DEM) sa stala menou v NDR, pričom výmenný kurz východonemeckých peňazí k novej mene bol 1:1. V takomto pomere došlo aj k výmene úspor východonemeckého obyvateľstva, a to do 2000 DM pre deti, do 4000 DM pre dospelých a do výšky 6000 DEM pre dôchodcov. Úspory (aj dlhy) nad dané hodnoty sa menili v pomere 2:1.

⁵⁶ Müller, H.M. : Ref. 39, s. 463.

⁵⁷ Základný zákon, ktorý vstúpil, v bývalej NDR, do platnosti 3. októbra 1990, vo svojom 1. článku hovorí o tom, že vytvára 5 nových krajín : Maklemburska- Predného Pomoranska, Braniborska, Sasko-Anhaltska, Saska a Durýnska, ktoré sa tým stávajú Spolkovými krajinami.

⁵⁸ Sociálnu štruktúru a realie NSR pozri bližšie : Lexikon zemí 2003. Praha: Fortuna Print, 2002, s. 301-309.

⁵⁹ Pozri bližšie: Kennedy, P.: Svět v 21. století. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny 1996, s. 357-359.

⁶⁰ V roku 1993 dosiahlo nemecké hospodárstvo najnižšie hospodárske ukazovatele (HDP, rast produktivity práce) od zjednotenia. V roku 1990 dosiahol hospodársky rast v krajinách západného Nemecka 5, 7%, v roku 1991 4, 5% v roku 1992 len 1, 6 % a v roku 1993 dokonca hrubý domáci produkt poklesol takmer o 2 %. K istému oživeniu došlo až koncom roka 1993 vo väčšine odvetví, ale prepad v stavebníctve a ťažobnom priemysle pretrvával. Podľa štatistických údajov v roku 1993 dosahovala miera nezamestnanosti v krajinách bývalej NDR 15%, pričom k dôležitým štrukturálnym reformám v hospodárstve a štátnej správe dovtedy ešte nedošlo.

komunistických krajín, o ktorý sa uchádzalo státisíce žiadateľov.⁶¹ Navyše, ekonomické podmienky v bývalej NDR viedli k zvýšenej pracovnej mobilite, ktorá smerovala do starých spolkových krajín.

Spolková vláda koncipovala svoj program na rýchлом vyrovnávaní hospodárskej úrovne v nových spolkových krajinách. Vo vláde, v Bundestagu i na krajinskej úrovni došlo k diskusii o intenzite a výške pomoci novým spolkovým krajinám. Po dlhých rokovaniach sa vládna koalícia i opozícia v Nemecku dohodli na „pakte stability“ v záujme hospodárskeho vzostupu nových nemeckých krajín – bývalej NDR.⁶² Tieto dohody sa týkali zvýšenia daní a rozpočtových škrtov, ktoré pripravila vláda H. Kohla. Významnou sa stala otázka politickej stability, ktorá bola pre obdobie transformácie nevyhnutnou podmienkou úspechu. Priniesli ju voľby z decembra 1990 a pokračovanie vlády H. Kohla, ktoré bolo ich najpodstatnejším výsledkom (k výsledkom volieb do Spolkového snemu pozri vyššie).⁶³ 17. januára 1991 bol Helmut Kohl znovuzvolený za nemeckého kancelára.

Rok 1993 bol z ekonomického hľadiska prelomovým a v nasledujúcom roku 1994 zaznamenalo Nemecko cca 3% nárast hrubého domáceho produktu (západné krajiny zaznamenali nárast cca 2%, východné krajiny cca 8%, ale keďže sa na celkovej ekonomickej výkonnosti NSR podieľali celkovo asi jednou desatinou, výrazne to celonemecký nárast neovplyvnilo). Bolo pri tom pozoruhodné, že rast v oboch častiach krajiny mal odlišnú štruktúru a intenzitu. Staré spolkové krajiny, predovšetkým z dôvodu oživenia trhov hlavných obchodných partnerov (USA, Francúzsko), zaznamenali nárast svojho exportu. Nemecko zaujímalo v prepočte na jedného obyvateľa prvé miesto v závislosti na exporte vo svete vôbec, a približne každé tretie pracovné miesto v krajine bolo s exportom spojené. Hospodársky rast nových spolkových krajín podnietili predovšetkým transféry obrovských finančných prostriedkov z verejných rozpočtových zdrojov a rozvojové programy zo zdrojov Európskej únie (tie spolu ročne presahovali 140 mld DEM). Druhým motorom rastu bol pozitívny efekt privatizácie, ktorá sa v porovnaní s krajinami SVE uskutočnila transparentne a rázne. Rýchly prechod na jednej strane zlikvidoval podstatnú časť neproduktívnych odvetví, avšak bol stlmený kvalifikovanou personálnou pomocou a s know-how zo západných krajín Nemecka. Po počiatočnom útlme v bývalej NDR od roku 1992 nastalo oživenie stavebníctva (predovšetkým realizáciou rozsiahlych projektov v infraštruktúre) a zaznamenal sa silný nárast v oblasti služieb a drobného podnikania, teda oblastí, ktoré boli ešte z čias NDR značne poddimenzované.

Aj napriek niektorým pozitívnym znakom, prechádzala nemecká ekonomika krízovým obdobím. Najviac sa ekonomické problémy prejavili v oblasti zamestnanosti a v rozpočtovom deficite. Nezamestnanosť, ktorá v starých spolkových krajinách dosahovala v roku 1991 cca 6 %, v roku 1992 vzrástla na 6,5 % a v roku 1993 dokonca dosiahla úroveň 8,2 %. Okrem klasických ekonomických tlakov, ktoré túto nezamestnanosť zvyšovali, sa v starých spolkových krajinách razantne zvýšil ukazovateľ počtu záujemcov o voľné pracovné miesto v dôsledku „ekonomickej“ migrácie, a to prevažne mladých ľudí z bývalej NDR. Prezamestnanosť a krach nekonkurencieschopných podnikov v bývalej NDR po zjednotení priniesol v roku 1991 nezamestnanosť 11,3 % obyvateľom. Privatizácia a následné zvyšovanie produktivity práce a slabá hospodárska výkonnosť prehĺbili nezamestnanosť v roku 1992 na 15,7 % a odvtedy sa výrazne nezmenila. Pre celé nemecké hospodárstvo sa

⁶¹ Štatistické údaje ukazujú, že len v roku 1992 išlo o takmer 500 000 žiadateľov. Táto skutočnosť mala svoju odozvu aj v zákonodárnom zbore. V máji 1993 Spolkový snem schválil zmenu článku 16 Ústavy. Sprísňovali sa tak podmienky a pravidlá udelenia azylu, čím sa prisťahovalecký prúd do istej miery eliminoval a v nasledujúcom roku počet imigrantov poklesol. Pozri bližšie: Müller, H. M.: Dějiny Německa. Praha: Lidové noviny, 1995, s. 465.

⁶² Müller, H.M. : Ref.39, s. 465.

⁶³Nesporným úspechom Kohlovej koalície bolo aj ovládnutie 4 z 5 krajinských snemov v nových spolkových krajinách.

stala nezamestnanosť chronickým problémom, veď na spolkovej úrovni presahovala v roku 1994 3,7 milióna nezamestnaných (9,6% disponibilnej pracovnej sily v národnom hospodárstve).

Zjednotenie NDR a NSR však neprinieslo problémy len z hľadiska ekonomického. Významnou spoločenskou otázkou sa stala problematika vzťahu „Ossis a Wessis“, v zmysle hľadania spoločnej historickej identity a novej spoločenskej reality. Rozdielne názory na zjednotenie Nemecka sa odrazili aj v odlišných sociálnych postojoch obyvateľstva starých a nových spolkových krajín. Určitý pohľad na komplikované sociálno-psychologické procesy zjednocovania nemeckej spoločnosti poskytol výskum Demoskopického inštitútu v Allensbachu. Podľa jeho zistení, na západe prevažoval pocit zhoršenia životnej situácie a pocity znepokojenia, zatiaľčo obyvatelia východu označovali (priemerne 2/3) život po zjednotení za lepší a šťastnejší.⁶⁴ Vládna koalícia stála pred výzvou, zvládnuť zjednotenie po technickej stránke, ale i legislatívnej a politicko-psychologickej. Z politického hľadiska zabezpečovala parlamentná väčšina CDU-CSU a FDP nesporné pokroky pri stabilizácii nemeckej ekonomiky a etablovaní jednotného Nemecka v rámci európskych a transatlantických štruktúr.⁶⁵ Vládni predstavitelia, na čele s kancelárom Helmutom Kohlom, spolu s opozičnými politikmi unisono zdôrazňovali potrebu solidarity a spolupatričnosti všetkých častí zjednoteného Nemecka. Štyridsať rokov rozdelenia však zanechalo v spoločnosti hlboké rozdiely, ktoré často vyústili do konfliktov o rozdelenie zdrojov a zodpovednosti. Popri ekonomických problémoch trápila obyvateľov Nemecka najviac imigračná politika, pravicový extrémizmus a „problémy zjednotenia“, pod čím sa skrýval predovšetkým pocit „podceňovania a zbytočnosti“, ktorý pociťovali obyvatelia bývalej NDR a pocit „doplácania na niekoho“, ktorý trápil občanov z bývalej NSR. V nemeckej spoločnosti ale existovali i niektoré ďalšie otázky, ktoré boli v centre verejnej diskusie a boli, takpovediac „neuralgickými bodmi“ nemeckej spoločnosti. Veľmi diskutovaným problémom sa stal paragraf 218, t. j. otázka práva ženy na umelé prerušenie tehotenstva.⁶⁶ Verejná diskusia k tomuto problému prebiehala búrlivo, často s ideologickým podtónom. Ozrejmila niektoré skutočnosti, predovšetkým fakt, že východonemecké krajiny a politická reprezentácia vo všeobecnosti pristupovali k tejto otázke omnoho liberálnejšie ako západonemecká spoločnosť. Desaťročia komunistickej morálky potlačili tradičný konzervativizmus a náboženske poňatie morálky. Parlamentná rozprava a kompromisné riešenie návrhu zákona, ku ktorému frakcie Spolkového snemu dospeli (aj keď až na jar r. 1995) svedčili o tom, že rozhodujúce politické sily dokážu nájsť konsenzus v zásadných spoločenských otázkach.

V podobnom konfrontačnom duchu sa niesla aj debata o vysporiadaní sa s komunistickou minulosťou a komunistickým dedičstvom SED a Štátnej bezpečnosti (Stasi). Podobne ako v ostatných postkomunistických krajinách, aj v bývalom východnom Nemecku existovali rozdielne názory na vysporiadanie sa s materiálmi štátnej bezpečnosti a ich sprístupneniu verejnosti. Veľký tlak širokej verejnosti prispel k tomu, že na požiadanie sa umožnilo každému občanovi realizovať svoje právo, nahliadnuť do zväzku, ktorý o ňom tajná polícia eventuálne viedla. Vysporiadanie sa s komunizmom prebiehalo i na poli jurisdikcie. Prebehli súdne procesy s bývalými najvyššími predstaviteľmi NDR, menovite s Erichom Honeckerom a bývalým šéfom Stasi Erichom Mielkem, a to na základe obvinení, že porušili platné zákony vtedajšej NDR.⁶⁷

⁶⁴ K zisteniam Demoskopického inštitútu a k problematike identity Nemcov a Nemecka po zjednotení pozri: Houzvička, V.: Německo na sklonku bonnské éry – hledání nové identity. In: Mezinárodní vztahy 2/2000, s.21-28.

⁶⁵ Pozri: Lübke, E.: Sjednocené Německo v postbipolárním světě. In: Mezinárodní vztahy 4/1994, s.24-31.

⁶⁶ Müller, H. M. : Ref. 61, s. 466.

⁶⁷ Honecker bol obvinený a odsúdený na základe obžaloby za spoluvinu pri zabití 49 osôb pri pokuse o prechod nemecko-nemeckých hraníc. Ústavný súd vyhovel jeho žiadosti o pozastavenie súdneho konania zo zdravotných dôvodov a bolo mu umožnené vycestovať do Chile za svojou dcérou. Mielke sa trestu nevyhol, i keď nebol

Novou otázkou, s ktorou sa Nemecko muselo vysporiadať bol vzťah majoritnej nemeckej populácie k minoritám, a to nielen k miliónom tureckých a arabských imigrantov, ale tiež k „historickým“ menšinám. Zjednotenie Nemecka prinieslo do NSR ďalší malý národ – Lužických Srbov (popri Frízoch a Dánoch žijúcich pri severných nemecko-dánskych hraniciach). Z právneho hľadiska za menšiny boli uznaní len Lužickí Srbi, Dáni a Frízi, ktorí sa mohli pri obhajobe svojich práv odvolávať na kolektívne menšinové práva, hoci za menšiny môžeme považovať aj Rómov, porúrske Poliakov, príp. Turkov.⁶⁸ Právna ochrana však ostala výlučne záležitosťou spolkových krajín, pretože na federálnej úrovni nebol prijatý ani jediný právny predpis, ktorý by reguloval vzťah k menšinám. Diskusia o ukotvení ochrany práv menšín, na úrovni Základného zákona, vyvrcholila v roku 1994, kedy bol v Spolkovom sneme zamietnutý aj kompromisný návrh takéhoto článku. Odporcovia takéhoto riešenia argumentovali, že individuálne práva, zakotvené v Základnom zákone, sú aj pre príslušníkov národnostných menšín zárukou uchovania vlastnej identity.⁶⁹

Ďalšou oblasťou, v ktorej sa Nemecko nanovo profilovalo, predovšetkým na medzinárodnom poli, bola zahraničná politika. Jej podstatnou dimenziou pri tom bola predovšetkým spolupráca vo vnútri európskeho integračného priestoru, doplnená o transatlantickú spoluprácu. Obavy z prisilného postavenia Nemecka v Európe na začiatku 90. rokov niekedy paradoxne prerastali v kritiku, že NSR sa málo angažuje v medzinárodných záležitostiach a nedoceňuje tak svoj potenciál. Pre zhodnotenie významu Európskej politickej spolupráce a neskoršej Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (SZBP) pre Nemecko je nutné rozlíšiť jednotlivé fázy. Pred rokom 1990 možno národné záujmy Nemeckej spolkovej republiky označiť, popri snahe dosiahnuť zjednotenie oboch nemeckých štátov, aj ako snahu o zaistenie bezpečnosti štátu prostredníctvom integrácie do západných obranných štruktúr a pokračovať v európskej integrácii.⁷⁰ Tvorba zahraničnej politiky, v rámci spoločnej európskej politiky, dávala Nemecku možnosť, získať legitimitu pre jej pôsobenie v oblasti medzinárodných vzťahov. Integrácia a európska politická spolupráca pomohli znížiť obavy z konania Nemeckej spolkovej republiky s ohľadom na historické konotácie. Konzultácie a koordinácia zahraničných politik štátov, združených v Európskom spoločenstve, neskôr v Európskej únii, sa stali záväznými aj pre Nemecko. Nemecko, v rámci Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky počas vlády H. Kohla, presadzovalo predovšetkým bezproblémovosť vzťahov európskych krajín a Spojených štátov amerických, a tiež prehĺbovanie integrácie.

Kontinuitu nemeckej zahraničnej politiky zabezpečoval H. - D. Genscher, ktorý stál na jej čele a zároveň bol šéfom vládnej FDP. Okrem toho, že sa zasadil za prehĺbenie integrácie v rámci európskych spoločenstiev, presadzoval aj vytvorenie užšej spolupráce s krajinami Strednej Ameriky a krajinami združenými v ASEAN. V rámci európskej politiky uprednostňoval riešenie záruk európskej bezpečnosti prostredníctvom KBSE (neskôr OBSE).⁷¹ Kancelár H. Kohl presadzoval kurz zahraničnej politiky Nemecka orientovaný na

odsúdený za svoju oficiálnu činnosť v NDR, ale za vraždu z obdobia pred svojou činnosťou v tajnej službe. Pozri bližšie: Müller, H.M.: Ref. 61, s. 467.

⁶⁸ K menšinovej problematike v NSR po zjednotení pozri: Jurigová, K: Malé národy veľkého Nemecka. In: Mezinárodní politika 11/2001, s.11-12.

⁶⁹ Čl. 3 odsek 3 Základného zákona: „Niemand darf wegen seines Geschlechtes, seiner Abstammung, seiner Rasse, seiner Sprache, seiner Heimat und Herkunft, seines Glaubens, seiner religiösen oder politischen Anschauungen benachteiligt oder bevorzugt werden. Niemand darf wegen seiner Behinderung benachteiligt werden“

⁷⁰ Kordová, E.: Nemecko a jeho role v Európskej politickej spolupráci a v Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politike. In: Mezinárodní politika 9/2003, s.14.

⁷¹ Mimoriadny dôraz bol v nemeckej zahraničnej politike tradične kladený na hospodársku spoluprácu a rozširovanie obchodných možností. Váha Nemecka na medzinárodnom poli v oblasti politiky nezodpovedala jeho ekonomickej sile. Dôkazom toho je aj skutočnosť, že Nemecko napriek obrovskému ekonomickému potenciálu nepatrí do elitného „jadrového klubu“. Na to poukázal šéf nemeckej diplomacie

Spojené štáty americké. Preto sa o zásadných otázkach nemeckých záujmov rozhodovalo v rámci bilaterálnych americko-nemeckých vzťahov. Ako píše Kordová: „Po zjednotení sa postavenie Nemecka v medzinárodných vzťahoch výrazne zmenilo tým, že získalo plnú suverenitu.“⁷² K výraznej vnútro politickej zmene, ktorá ovplyvnila aj oblasť zahraničnej politiky Nemecka, bola zmena na poste šéfa ministerstva zahraničných vecí a predsedu vládných liberálov. H. - D. Genscher rezignoval a jeho miesto zaujal Klaus Kinkel.⁷³ Nemecká zahraničná politika sa i naďalej profilovala predovšetkým v európskych záležitostiach.

Podľa jednotlivých regiónov môžeme konštatovať, že v otázke Blízkeho východu sa nemecký postoj, zhodný so zásadami SZBP líšil od postoja USA. Latinská Amerika naďalej nepatrla k prioritám, podobne ako africké krajiny. Z pomedzi afrických krajín predstavovala Juhoafrická republika výnimku, ale oproti predchádzajúcemu obdobiu vďaka svojmu demokratizačnému vývoju a odstraňovaniu apartheidu sa stala menej exponovanou krajinou. V otázkach Iraku, Iránu, Kuby a ďalších tzv. „problémových“ štátov, charakterizovalo pozíciu Nemecka kopírovanie pozícií Spojených štátov amerických. Na druhej strane v otázke rozpadu Juhoslávie sa Nemecko prejavilo samostatne a uznaním Chorvátska a Slovinska učinilo samostatný krok bez predchádzajúcej koordinácie so spojencami. V spolupráci s Francúzskom Nemecko zostalo pilierom prehlbovania európskej spolupráce v rámci SZBP.

Pre bilaterálne vzťahy Nemecka so Spojenými štátmi americkými po zjednotení platilo, že zostali pre Nemecko prioritnými. Napriek tomu, že sa závislosť nemeckej diplomatickej aktivity od Spojených štátov znížila, Nemecko nebolo ochotné akceptovať také postoje a činnosti, ktoré by uškodili americko - nemeckým vzťahom. Kordová v tejto súvislosti konštatuje, že: „Nemecké pôsobenie možno charakterizovať ako snahu o multilateralizáciu vlastných národných záujmov.“⁷⁴ Prevažne kriticky sa americká administratíva postavila k spomínanému uznaniu suverenity Slovinska a Chorvátska v roku 1991, ktoré sa neudialo v kooperácii s postojom Spojených štátov. Americká vláda predpokladala prenos časti zodpovednosti za vývoj v SVE na Nemecko, čo zasa nemecká vláda podmieňovala (predovšetkým v osobe ministra obrany Volkera Rüheho) podporou rozšírenia NATO. Veľmi dôležité miesto, v novodefinovaných zahraničnopolitických záujmoch Nemecka, zaujala stredná a východná Európa.

Vzrástla úloha a vplyv Nemecka v regióne strednej a východnej Európy, predovšetkým vďaka podielu investícií v regióne.⁷⁵ Pozícia Nemecka v rámci európskej integrácie ako ústrednej krajiny sa posilnila hlavne z dôvodu, že nemecká vláda v prvej polovici 90. rokov, ako i neskôr, dôsledne zastávala pozície ako rozširovania, tak aj prehlbovania integrácie. V otázke rozširovania severoatlantických štruktúr sa Nemecko aktívne pripojilo k hlasom, požadujúcim čo najširšie a najskoršie začlenenie krajín strednej a východnej Európy. Sám nemecký kancelár to v jednom zo svojich prejavov štylizoval takto: „Pre mňa ako Nemca je neakceptovateľná myšlienka, že by západné hranice Česka a Poľska mali zostať západnými hranicami EÚ.“⁷⁶ Stabilizácia postkomunistickej Európy, s ktorou Nemecko priamo susedilo, patrila k hlavným cieľom nemeckej zahraničnej politiky v prvej

Klaus Kinkel, pri svojom prejave pred Valným zhromaždením OSN, kedy prehlásil, že „Nemecko je pripravené prevziať zodpovednosť stáleho člena Rady bezpečnosti“. Pozri bližšie: Müller, H. M.: Ref. 62, s. 468.

⁷² Kordová, E.: Ref. 70, s. 15.

⁷³ K. Kinkel nastúpil do úradu v polovici mája 1992. H.-D. Genscher odišiel z postu ministra zahraničných vecí po 23 rokoch. Klaus Kinkel nedisponoval takou výraznou podporou vo vlastnej strane, a ani v oblasti zahraničnej politiky nedosiahol takú autoritu ako jeho predchodca, preto sa centrum tvorby zahraničnej politiky sústredilo okolo kancelárie Helmuta Kohla.

⁷⁴ Kordová, E.: Ref. 70, s. 16

⁷⁵ K teoretickému a koncepcnému základu nemeckej politiky k strednej Európe pozri bližšie: Handl, V.: Nemecký multilateralizmus a vzťahy k štátom višegradskej skupiny. In: Mezinárodní vztahy 1/2003, s.5-27.

⁷⁶ Lukáč, P.: Ref. 1, s. 110.

polovici 90. rokov. Záujem Nemecka, rozšíriť NATO a EÚ, súvisel predovšetkým z dôvodu „hraničnej polohy“ voči kandidátskym krajinám a eventuelným posunom do výhodnej polohy geografického streda v prípade integrácie krajín SVE do EÚ. Bolo to práve Nemecko, ktoré v apríli 1993 otvorilo otázku rozšírenia NATO, aj keď neskôr predalo v tejto záležitosti vedenie do rúk Spojeným štátom – jednak z dôvodu vnútropolitických diskusií ohľadom zmyslu rozširovania a jednak komplikáciami vo vzťahu k Rusku, ktoré nemecká vláda odmietala. Historické ponaučenie z aktivít nemeckej zahraničnej politiky v oblasti SVE presvedčilo nemecké politické elity, že na presadenie vplyvu Nemecka nie je vhodné využívať len hospodársku silu nemeckej ekonomiky, ale i inštitúcie zabezpečujúce vzájomné kontakty politických systémov a občianskej spoločnosti, predovšetkým nadácií. Táto „gesellschaftliche Aussenpolitik“ podnietila aktivity mnohých nemeckých nadácií v oblasti.⁷⁷ Zvláštny podtón, ale i intenzitu malo rozširovanie a upevňovanie vzťahov Nemecka a Poľska. Pre Poľsko znamenalo prehlbovanie spolupráce, predovšetkým hospodárskej, mimoriadny význam. Nemecko sa po rozpade RVHP a následnej preorientácii poľských exportérov stalo najvýznamnejším poľským obchodným partnerom. Okrem toho, že sa Nemecko stalo najväčším poľským veriteľom a investorom stalo sa i „hovorcom“ poľských záujmov v európskych inštitúciách. Motiváciou prehlbovania vzájomnej spolupráce na strane Poľska bola snaha získať nielen diplomatickú podporu Berlína, ale predovšetkým potrebné investície. Na druhej strane si Berlín uvedomoval, že Poľsko v stredoeurópskom kontexte predstavuje nielen najväčší trh pre nemecké produkty, ale tiež disponuje lacnou pracovnou silou. V súvislosti s nestálosťou vývoja na východ od poľských hraníc, nemeckí predstavitelia po páde železnej opony deklarovali, posunúť hranice „bezpečnosti“ z Odry a Nisy na Bug.⁷⁸ Nemecko-poľské vzťahy sa vybuďovali na pevných zmluvných základoch a častých vzájomných návštevách na najvyšších úrovniach.⁷⁹ Dôležitosť Poľska ako stredoeurópskej veľmoci si uvedomovali aj Nemci a Francúzi ako rozhodujúce krajiny integrujúcej sa Európy. Spolupráca Nemecka, Poľska a Francúzska sa začala črtiť už počas rokovaní „2 + 4“ a konkrétnu trilaterálnu podobu začala nadobúdať po stretnutí ministrov zahraničných vecí H. - D. Genschera, Rolanda Dumasa a Krzyszofa Skubiszewského v auguste 1991 vo Weimare. Stretnutie organizované na počesť výročia narodenia J. W. Goetheho sa stalo impulzom k tomu, aby sa rozvinul každoročný „trialóg“ na úrovni ministrov zahraničných vecí, štátnych tajomníkov a šéfov odborov jednotlivých ministerstiev. Táto spolupráca na báze „Weimarskej trojky“ výrazne napomohla presadiť asociované členstvo nielen Poľska, ale i ďalších krajín SVE do Západoeurópskej únie, a taktiež k posilneniu pozície krajín SVE v transatlantickej integrácii.⁸⁰

⁷⁷ Za všetky spomeňme aspoň: Nadáciu K. Adenauera, Nadácia H. Seidela, Nadácia F. Eberta, Nadácia F. Naumanna etc., ktoré sa výrazne ideologicky vyprofilovali a podporovali kontakty a aktivity „analogických“ subjektov v zahraničí, najviac práve v oblasti SVE.

⁷⁸ Pozícia Poľska medzi Nemeckom a Ruskom, historicky zakorenený strach z „východu“ a v tejto súvislosti jedinečná historická príležitosť pre Poliakov - dosiahnuť členstvo v transatlantických štruktúrach a zbaviť sa závislosti od Ruska, významne stimulovali novodobé poľsko – nemecké vzťahy. Pozri bližšie: Dančák, B.: Poľsko medzi Ruskom a Nemeckom. In: Mezinárodní politika 11/1995, s. 8 – 10. a Mestek, J: Polsko- německé vztahy. In: Mezinárodní politika 6/1995, s. 17 – 18. a Hauner, M.: Německo a střední Evropa. In: Mezinárodní vztahy 4/1994, s.34 – 40.

⁷⁹ Vyriešenie problematiky hraníc priniesla už konferencia „dva plus štyri“ v Zmluve o dobrom susedstve a spolupráci z júna 1991. 16. 1. 1992 boli uzavreté dohody o vytvorení poľsko- nemeckej regionálnej a prihraničnej spolupráci a o vytvorení poľsko – nemeckej Rady pre ochranu životného prostredia a Zmluvy o poľsko – nemeckej spolupráce mládeže. Séria spomínaných oficiálnych stretnutí v roku 1992 začala stretnutím na úrovni ministrov zahraničných vecí (február), ministrov obrany (marec) a vyvrcholila oficiálnou návštevou poľského prezidenta v Nemecku 29 . 3. až 2. 4. toho istého roku. Okrem toho na úrovni parlamentov existovali intenzívne kontakty, ktoré zastrešovali spoločné zasadnutia Komisie pre zahraničné veci Sejmu a zahraničného výboru Bundestagu.

⁸⁰ Pozri bližšie: Lukáč, P.: Spolupráca weimarského trojuholníka a višegrádskej štvorky. In: Listy SFP, 6/2000, s. 9.-10.

Základy vzájomnej spolupráce vo vzťahoch k Československu položila Československo-nemecká základná politická zmluva z 27. 2. 1992, ktorá o. i. potvrdila nemennosť hraníc a neplatnosť Mníchovskej dohody. Po rozdelení Česko-slovenskej federácie prevzala Slovenská republika Zmluvu o dobrom susedstve a spolupráci medzi ČSFR a NSR formou sukcesie. Postoj Nemecka k rozdeleniu federácie bol zdržanlivý a Bonn dal viackrát najavo, že rozdelenie považuje za čisto vnútornú záležitosť. Kancelár Kohl navštívil Bratislavu vo februári 1992 v súvislosti s návštevou Prahy a podpisom vyššie spomínanej zmluvy. Nemecko uznalo nezávislú Slovenskú republiku ako jedna z prvých krajín 1. 1. 1993. Z dôvodu vnútropolitického vývoja v rokoch 1993-1998 kancelár Kohl odmietal stretnutia s najvyššími slovenskými predstaviteľmi, avšak priame varovanie ohľadom vnútropolitického vývoja nemecká vláda nevydala, ale podporila demarše, ktoré kritizovali stav demokracie na Slovensku v danom období.⁸¹ K stále aktuálnej otázke odškodnenia obetí nacizmu Nemeckom, došlo v roku 1996 k dohode v Česko-nemeckej deklarácii, ktorá vytvorila rámec na odškodnenie obetí nacizmu z Čiech (ale i obetí zo strany Sudetských Nemcov). Z dôvodu odlišného historického vývoja v Čechách a na Slovensku v časoch druhej svetovej vojny, nemecká strana v osobe ministra zahraničných vecí Kinkela, odmietla rovnaký postup uplatniť aj na poškodených slovenských občanov. Celkovo pozitívny vzťah k regiónu umocňoval jednoznačne pozitívny prístup Nemecka k Maďarsku, upevnený maďarským otvorením západných hraníc s Rakúskom pre prechod občanov NDR na západ.

Čo sa týka vzťahov s Ruskom môžeme konštatovať, že Kohlova vláda sa snažila presadiť lepšie bilaterálne, a to nielen hospodárske vzťahy medzi NSR a Ruskou federáciou. Základným rámcom nemecko-ruských vzťahov sa stala „Zmluva o dobrom priateľstve, partnerstve a spolupráci medzi Nemeckou spolkovou republikou a ZSSR“, podpísaná ešte M. Gorbačovom a H. Kohlom 9.11. 1990 v Bonne.⁸² Nótou z 13. januára 1992 oznámilo ruské ministerstvo zahraničných vecí nemeckému veľvyslenectvu, že Ruská federácia bude pokračovať v uplatňovaní práv a plnení povinností plynúcich z medzinárodných zmlúv uzatvorených Sovietskym zväzom.⁸³ V otázke rozširovania NATO a EÚ sa vydatelne prejavila diferenciácia nemeckej zahraničnej politiky voči postkomunistickému priestoru. Na jednej strane Nemecko vehementne presadzovalo rozšírenie o krajiny V4, na druhej strane sa stavalo značne rezervovane k Ukrajine a k Rusku, ktoré pokladali nemecké politické elity v zásade za „neintegrovateľné“. Nemecko sa preto usilovalo o silnejúcu inštitucionalizovanú spoluprácu a zasadzovalo sa za približovanie Ruska a Ukrajiny ako k NATO, tak k EÚ. Nemecko zásadným spôsobom podporilo podpísanie Dohody o partnerstve a spolupráci EÚ s Ruskom a s Ukrajinou (1994). V bilaterálnej spolupráci došlo k podpisu viacerých vzájomných dohôd – Dohoda o spolupráci v oblasti dopravy, ochrany životného prostredia a bezpečnosti jadrových elektrární, potravín a poľnohospodárstva. Úsilie Kohlovej vlády zabezpečiť dovoz uhl'ovodíkov z Ruska vyvrcholil v r. 1996 podpísaním Protokolu o realizácii Jamburskej dohody o dodávkach plynu a tiež Dohodou o vylúčení dvojitého zdanenia zisku a majetku.

V súvislosti s nemeckou aktivitou v oblasti zahraničnej politiky sa v prvej polovici 90. rokov otvoril problém nasadzovania nemeckých ozbrojených síl v zahraničí pri mierových a humanitárnych operáciách. Spolková vláda na svojom zasadnutí 15. júla 1992 rozhodla o účasti nemeckých ozbrojených síl pri operáciách Západoeurópskej únie a NATO za podmienky, že budú slúžiť na realizáciu rezolúcií OSN. Ústavne túto zmenu ošetril Spolkový snem 30. júna 1995, keď schválil nasadenie jednotiek Bundeswehru pri operáciách OSN v Bosne a Hercegovine. Vznikol akýsi „konsenzus“ v tejto otázke, i keď existoval

⁸¹ K vývoju nemecko-slovenských vzťahov pozri: Lukáč, P.: Ref.1, s. 89-181.

⁸² Ku genéze nemecko-ruských vzťahov pozri bližšie: Meissner, B. : Ref. 24, 135 s.

⁸³ Řezanková, I. : Německé sjednocení a německo-ruské vztahy. In: Mezinárodní politika, 9/2003 s.39-40.

principiálny rozpor medzi stúpenkami „globálnej“ úlohy Bundeswehru (K.Kinkel) a medzi opatrnejším stanoviskom (minister obrany V. Rühle). Problematika využitia ozbrojených síl sa v druhej polovici 90. rokov, v súvislosti s krízou v Kosove a tiež po nástupe „červeno - zelenej“ koalície SPD a Zelených, opäť vrátila do centra politických diskusií (k čomu sa vrátíme neskôr).

Zahraničnopolitické záujmy Nemecka formuloval aj bývalý nemecký prezident Richard von Weizsäcker. Zdôraznil dôležitosť trvalej americkej identifikácie s Európou, ktorú so sebou prináša NATO. Už v roku 1993 presadzoval myšlienku, že je aj v záujme Nemecka neodopierať východným susedom vyhladku na vstup do Spoločenstva, v ktorom ako jedinom videl záruku, že európske krajiny nespadnú do „nešťastnej hry národných štátov“. Záruku úspešného vývoja v Európe videl v pevnom nemecko-francúzskom spojenectve. V tejto súvislosti zdôraznil, že zahraničná politika národov a regiónov sa postupne mení vo „svetovú“ zahraničnú politiku. Na druhej strane spomenul aj skutočnosť, že zvláštny význam v tejto politike má aj Rusko, ktoré podľa Weizsäckera zostáva aj po konci studenej vojny, historicky, hospodársky i kultúrne, súčasťou Európy. Podporil nutnosť regionálnych štruktúr pri riešení problémov, pretože preťaženosť ústredných orgánov Organizácie spojených národov riešením globálnych problémov, znižuje akcieschopnosť riešiť problémy na regionálnej úrovni.⁸⁴

Ako sme vyššie naznačili, prehlbovanie integrácie v rámci európskych spoločenstiev bolo hlavnou agendou zahraničnopolitických snáh Nemeckej spolkovej republiky. Po zjednotení NDR a NSR sa nadviazalo a kontinuitne pokračovalo v zosúladovaní všetkých sfér integrácie členských štátov európskych spoločenstiev. Nemecká vláda presadzovala prijatie a schválenie Maastrichtskej zmluvy, ktorá úspešne vstúpila do platnosti 1. novembra 1993. Nemecko sa stalo súčasťou Hospodárskej a menovej a Politickej únie. Tým došlo k spojeniu troch dovtedajších Spolčenstiev v jednu Európsku úniu (EÚ).⁸⁵ Nemecká zahraničná politika sa celé desaťročia snažila, pomerne úspešne, uskutočňovať politiku aj v súlade so záujmami malých krajín. Táto snaha jej nepochybne vyniesla nezanedbateľnú dôveryhodnosť v očiach malých susedov Nemecka. Trvalé hľadanie nemeckej úlohy v Európe poznačovalo aktivity nemeckej diplomacie. Koncept kancelára Kohla, a síce že systém integrácie v rámci EÚ je najotvorenější a najpriateľnejší pre usporiadanie Európy, si postupne osvojili všetky politické elity moderného Nemecka. Taktiež myšlienka flexibilnej integrácie má svoje korene v Nemecku a postupne si ju osvojili aj viacerí európski (predovšetkým francúzski) predstavitelia.⁸⁶

2.3 KONIEC ÉRY HELMUTA KOHLA A NÁSTUP VLÁDY G. SCHRÖDERA

Do roku 1994 vstupovalo Nemecko ako krajina, ktorá bola spoločensky relatívne stabilizovaná a z ekonomického hľadiska sa dokázala napriek pretrvávajúcim problémom vyrovnáť s tranzíciou ekonomík východonemeckých krajín.⁸⁷ Rok 1994 bol pre Nemecko výnimočný z viacerých hľadísk. Na federálnej a krajinskej úrovni sa uskutočnili voľby celkovo 17 krát a navyše pristúpili občania aj k voľbám do Európskeho parlamentu.

⁸⁴ Pozri bližšie skrátený preklad prejavu nemeckého spolkového prezidenta R. von Weizsäckera, ktorý predniesol v Hamburgu 2. decembra 1993 a uverejnili ho *Mezinárodní vztahy* 1/1994, s.34-40.

⁸⁵ Janků, M.: *Právní systém evropských společenství*. Praha: Computer Press, 2002, s.6.

⁸⁶ Pozri bližšie: Larischová, K.: *Flexibilita: kvalitativní změna ve vývoji evropské integrace (se zvláštním zřetelom na německou politiku)*. In: *Mezinárodní politika* 10/1997, s.11. – 13.

⁸⁷ K problematike vývoja po zjednotení z pohľadu vývoja politickej kultúry, spoločenských tried a náboženskej problematiky pozri bližšie: Greiffenhagen, S. – Greiffenhagen, M.: *Ein schwieriges Vaterland. Zur politischen Kultur im vereinigten Deutschland*. Leipzig: List Verlag, 1993.

Vrcholom tohto „Superwahljahr“ mal byť 16 október, kedy sa mali konať federálne voľby.⁸⁸ Spoločenské a politické inštitúcie bývalej NSR sa osvedčili ako základná opora demokratického vývoja Nemecka. Nemecko prekonalo najťažšie problémy spojené so zjednotením. Na druhej strane, náročnosť tohto procesu a množstvo nepopulárnych opatrení, ktoré Kohlova vláda do roku 1994 realizovala, do značnej miery oslabili pozíciu kancelára a vládnej koalície.

Kohlova predpoveď rýchleho vyrovnania hospodárskej úrovne oboch častí krajiny sa skoro ukázala ako nereálna. Istá miera sklamaní nastala nielen vo východných krajinách, ktoré vo všetkých hospodárskych ukazovateľoch evidentne zaostávali, ale i v západných krajinách, ktoré očakávali skoré ukončenie politiky „solidárnosti“ voči zaostalému východu. Ďalším dôvodom oslabenia kancelárovej pozície bola svojvoľnosť jeho vlastných rozhodnutí, ktorá prekážala viacerým straníckym frakciám jeho materskej CDU. Tá sa najviac prejavila pri menovaní kandidáta na úrad Spolkového prezidenta. Kancelár H. Kohl presadzoval svojho osobného kandidáta Steffena Heitmanna, ktorého kandidatúru si širšia základňa CDU, ale ani stranícke špičky neosvojili. Nakoniec bol za Spolkového prezidenta v prvých spoločných voľbách 23. mája 1994 zvolený Roman Herzog (bývalý predseda Ústavného súdu), ktorého ako kandidáta „druhej voľby“ tiež presadil sám Kohl.⁸⁹ Dlhoročné predsedníctvo Helmuta Kohla bolo postupom času podrobované čoraz ostrejšej kritike aj v spôsobe navrhovania a volenia najbližších kancelárových spolupracovníkov. Rozširoval sa názor, že kancelár odstránil zo svojho okolia všetkých, ktorí nesúhlasili s jeho „autokratickou“ líniou. CDU išla do volieb bez výrazného programu a predvolebnú kampaň stavala výlučne na osobe kancelára H. Kohla. Opozičná SPD, v danej situácii, videla veľkú šancu na víťazstvo vo voľbách a do predvolebného boja nominovala na úrad kancelára Rudolfa Scharpinga, ministerského predsedu Porýnia – Falcka, ktorý si za relatívne krátku dobu (do čela strany bol zvolený v novembri 1993) dokázal získať vo vlastnej strane autoritu. Ešte pred zahájením volieb bolo jasné, že jazýčkom na váhoch budú „malé“ strany. Myšlienku vytvorenia „veľkej koalície“ CDU/CSU – SPD (v minulosti 1966 – 1969) obe najsilnejšie strany dôrazne odmietali a zdôrazňovaním samostatnej politiky sa snažili osloviť čo najširšiu verejnosť. Istou krízou prechádzali slobodní demokrati (FDP), ktorí dlho hľadali novú vodcovskú osobnosť v strane. Po odchode kniežata Lambdorsa sa do čela strany dostal minister zahraničných vecí K. Kinkel, ktorému aj spolustraníci častokrát vyčítali nedostatok charizmy a zmyslu pre kompromis. Zelení čiastočne prehodnotili svoj radikálny ekologický program a pristúpili na koalíciu so Spojenectvom 90, a tak výrazne zvýšili šance na prekročenie 5% volebného kvóra, ktoré pre voľby 1994 opäť (po dočasnom zrušení v roku 1990) vstúpilo do platnosti. Na krajnej pravici okolo 5 % hranice pred voľbami oscilovali Republikáni, od ktorých sa aj na spolkovej úrovni dištancovali všetky politické sily.⁹⁰

Parlamentné voľby, ktoré sa konali 16. októbra 1994, priniesli tesné víťazstvo vládnej koalície CDU/CSU – FDP a udržanie postu kancelára v rukách H. Kohla väčšinou 10 hlasov. Obe veľké „ľudové“ strany - CDU/CSU aj SPD si v celoštátnom merítku udržali svoje vedúce postavenie. CDU/CSU ale stratila vo voľbách 800 000 hlasov (čo znamenalo stratu 26 poslaneckých kresiel), avšak celkovo ostala koalícia najsilnejšou stranou s 294 kreslami (41,5%). Na druhej strane SPD si polepšila o približne 1,5 milióna voličov, ale celkovo to znamenalo len asi 36,4 % hlasov a 252 parlamentných kresiel v Bundestagu.

⁸⁸ K politicko-ekonomickej situácii pred volebným rokom 1994 v NSR pozri: Utitz, B.: Německo před osudným rokem. In: Mezinárodní politika 2/1994, s.4.-8. a tiež Šonka, J: Rozdílní sousedé. Na okraj zářijových voleb v Bavorsku a Sasku. In: Mezinárodní politika 9/1994, s. 13.-14.

⁸⁹ Okrem Romana Herzoga (CDU) na funkciu Spolkového prezidenta kandidovali aj Johannes Rau (SPD) dlhoročný predseda krajinskej vlády v Severnom Porýni-Vestfálsku a Hildegarda Hamm-Bucherová, kandidátka FDP.

⁹⁰ K problematike a špecifikám pravicovému extrémizmu v NSR pozri bližšie: Jesse, E.: Ref.3, s. 182 -187 a Greiffenhagen, S. – Greiffenhagen, M.: Ref. 87, s. 140-155.

Hlavnou príčinou oslabenia parlamentných pozícií vládnej koalície bol pokles počtu poslancov FDP. Liberáli stratili takmer polovicu bývalých voličov (pokles z 11 % na približne 6,9 %) a obsadili len 47 kresiel. V staronovej koalícii sa tak ešte citeľnejšie prehĺbila dvojaká závislosť, a to závislosť liberálov na CDU/CSU, ktorej voliči, odovzdali FDP veľkú časť druhého hlasu a na druhej strane závislosť Kohlovej CDU/CSU, pre ktorú sa FDP stala pri dosiahnutí väčšiny nenahraditeľnou. Výrazne v rámci vládnej koalícia vzrástol význam CSU, ktorá celkovo získala na území Bavorska viac voličov ako FDP na celofederálnej úrovni. Výrazný vzostup, predovšetkým na východe krajiny, zaznamenala koalícia Zelení/Spojenectvo 90 ziskom 7,3 % hlasov a 49 mandátov. Avšak najväčším prekvapením bol neúspech postkomunistickej PDS, ktorá nedokázala prekonať 5 % volebnú klauzulu (získala približne 4,4 % hlasov), ale vďaka zisku 4 priamych mandátov jej hlasy neprepadli, ale zabezpečili jej 30 poslaneckých miest.⁹¹ Okrem mandátu v centre východného Berlína, ktorý získal východomemecký spisovateľ Stefan Heym, získala PDS ďalšie tri mandáty zásluhou charizmatického právnika Gregora Gysiho, Christy Luftovej – bývalej ministerke hospodárstva v poslednej vláde NDR, a nakoniec Manfreda Müllera (odborový predák zo západného Nemecka)⁹²

Federálne, ale aj krajské voľby znamenali oslabenie vládnej koalície, ale zároveň došlo i k prehĺbeniu heterogénnosti opozície. SPD posilnila svoje pozície predovšetkým vo východných častiach NSR, niekde dokonca výrazne (v Sasku – Anhaltsku o vyše 11 %). FDP bola po voľbách oslabená nielen na spolkovej úrovni, ale i na krajskej, kde si udržala zastúpenie len v siedmych krajských parlamentoch. Pravicoví republikáni, hoci im predvolebné prieskumy predpovedali zisk v rozmedzí 4 – 5 % nakoniec prepadli a dosiahli len 1,9 % na federálnej úrovni. Posilnenie opozície v krajských vládach sa teda prejavilo aj v Spolkovej rade, kde SPD dosiahla väčšinu. V piatich krajinách dokonca vznikli, alebo pokračovali čisto sociálnodemokratické vlády (Sársko, Severné Porýnie-Vestfálsko, Braniborsko, Dolné Sasko, Šlesvicko-Holštýnsko). Pre porovnanie, len v dvoch krajinách existovali po roku 1994 čisto kresťanskodemokratické, resp. kresťanskosociálne vlády (Sasko, Bavorsko). Prakticky medzi oboma komorami došlo k mocenskému patu, pretože sociálni demokrati získali možnosť blokovat' zákonné predlohy Spolkového snemu. Celkový neúspech sociálnych demokratov spočíval v tom, že vzhľadom na výsledky volieb do Spolkového snemu im ich zisky nedokázali zabezpečiť prevzatie moci v berlínskej vláde. Ináč dopadli voľby do Európskeho parlamentu.⁹³

Pokles sily CDU/CSU bol analyzovaný z viacerých pohľadov. Vo všetkých analýzach bolo na prvom mieste poklesu popularity CDU/CSU zdôraznené predvolebné vyhlásenie kancelára, v ktorom vyjadril zámer nekandidovať v ďalších voľbách (rozumej 1998), čím nielen poškodil CDU, ale zároveň z otázky nástupníctva urobil jednu z hlavných predvolebných politických tém, čím poškodil aj svoju vlastnú vodcovskú pozíciu. Do kritiky sa CDU/CSU dostala aj kvôli nejasnosti vlastnej sociálno-ekonomickej koncepcie. Kritická bola otázka prestavby nemeckého sociálneho štátu, po ktorej volala značná časť podnikateľskej sféry a ekonómov (najvýraznejšie predseda Zvätu podnikateľov Klaus Murmann), avšak na druhej strane tu bol tlak verejnej mienky, ktorá sa výhod veľkorysého sociálneho systému nechcela vzdať. Bez ohľadu na tieto skutočnosti, bol v novembri 1994 po

⁹¹ K výsledkom volieb 1994 pozri bližšie: Müller, A.: Německý „Superwahljahr“, a jeho následky. In: Mezinárodní vztahy 1/1995, s. 33-42., ďalej Utitz, B.: Německo už není co bylo. Německé politické spektrum po volbách. In: Mezinárodní politika 12/1994, s. 6-9. a k štatistickým výsledkom federálnych, krajských i obecných volieb 1994 pozri: Statist. Bundesamt, Dezember 1994.

⁹² Veselý, J.: PDS a SPD po volbách do Bundestagu 1994. In: Mezinárodní politika 12/1994, s. 10-11.

⁹³ V priamych voľbách do Európskeho parlamentu (12. 6.), do ktorých Nemecko delegovalo 99 poslancov, bola situácia podstatne odlišná. CDU/CSU získala 38,8 % hlasov, SPD 32,2 % hlasov. Najprekvapivejším výsledkom bol zisk 10,1 % hlasov pre Zelených a zisk 7,1 % pre pravicových Republikánov. Najväčším paradoxom bol zisk 4,1% pre FDP, teda strany, ktorá mala vo vláde post ministra zahraničných vecí.

úspešných parlamentných voľbách, aj napriek výraznému poklesu parlamentnej väčšiny, ktorá sa znížila na 10 hlasov, H. Kohl na straníckom zjazde v Bonne opäť zvolený aj do funkcie predsedu CDU. Rovnako tomu bolo aj 21. októbra 1996 v Hannoveri, kde ho do funkcie predsedu strany zvolili už po dvanásty raz.⁹⁴ Supervolebný rok však nijako neposilnil stabilitu Nemecka, ktoré nutne potrebovalo reformy.

Prvé strety opozície a vládnej koalície v novozvolenom Bundestagu na seba nedali dlho čakať. Vyvolali ich návrhy ministra financií Thea Weigla, ktorý predložil plány na reformu dane z príjmu. Podľa filozofie tejto úpravy progresívne zdanenie uplatnil tak, že bolo nakoniec vyššie u nižších ako u vyšších príjmov, pričom stanovil existenčné, t. j. nezdaniteľné minimum na 12 000 DEM u slobodných, resp. 24 000 DEM u ženatých ročne. Proti tomu sa postavila nielen celá ľavicová opozícia, ale aj časť CDU a parlament návrh neprijal. Podobne kontroverzne dopadli aj ďalšie vládne návrhy – na odbúranie štátnych ťažobných subvencií, na zníženie sociálnych podpôr, na obmedzovanie tarifných dohôd atď. Pre opozičné politické subjekty, predovšetkým pre SPD, sa v rokoch 1995-1996 naskytla šanca politickej iniciatívy. Predseda SPD Rudolf Scharping sa vzdal funkcie predsedu krajskej vlády v Porýni – Falcku a plne svoje úsilie koncentroval na upevnenie vnútornej jednoty v personálnych i programových otázkach vlastnej strany. Napriek predvolebným sľubom kancelára H. Kohla o naštartovaní ekonomiky a následnom poklese nezamestnanosti, sa hospodárska situácia ani zďaleka nezlepšovala. Aj keď hospodárstvo naozaj rástlo (v rokoch 1994 približne 3 %, ale v r. 1995 sa spomalil na 1,2 %), na trh práce to malo len minimálny dopad. V nemeckej ekonomike nastal stav, kedy sa hospodársky rast neodrážal vo vzniku nových pracovných miest, ale viedol k vyššej produktivite práce, ktorá tento rast zabezpečovala.

V roku 1996, teda v polovici volebného obdobia, kedy sa vlády tradične najviac odvažujú vykonávať reformy, sa Nemecko nachádzalo v ťažkej situácii. Nezamestnanosť prekročila 4 miliónovú hranicu (t. j. 10 % „magickú“ hranicu), rast HDP poklesol pod 1 % a hospodárska obnova NDR stále neprinášala výraznejšie ekonomické úspechy.⁹⁵ Kohlova vláda netajila, že rozsiahlu sociálnu sieť, veľkorysé nemocenské a sociálne zabezpečenie a podpory v nezamestnanosti už nemožno zaplatiť, a zároveň už nie je možné, viesť politiku vyrovnávania rozdielov medzi východnými a západnými krajinami.

V roku 1996 vznikli vhodné okolnosti pre opozičné politické strany, pripraviť si vhodnú pozíciu do spolkových volieb v roku 1998. Konali sa totiž voľby do krajských parlamentov v troch spolkových krajinách (24. marec 1996), menovite v Šlesvicku-Holštýnsku, Porýni-Falcku a v Bádensku-Würtenbersku. Z ich výsledkov vyplynuli závery, ktoré do budúcnosti mohli ovplyvniť politické dianie a vývoj v celej NSR. Jednoznačným víťazom, aj keď nie v absolútnom počte získaných hlasov sa stala FDP. Liberálom (vedeným predsedom strany Wolfgangom Gerhardtom a tajomníkom Guidom Wessterwellom) sa podarilo prelomiť sériu neúspechov v krajských voľbách a zasadiť vo všetkých troch krajských parlamentoch. V Bádensku – Würtenbersku sa vďaka zisku cca 9,6 % podarilo od vlády odstaviť SPD a vznikla koalícia, ktorá kopírovala celonemeckú vládnu koalíciu. Napriek tomu, že SPD stratila hlasy aj v ďalších dvoch krajských parlamentoch, ostala tam stranou najsilnejšou. Zatiaľčo opozícia vyšla z volieb oslabená, strany vládnej koalície si svoje postavenie upevnili, aj keď v Spolkovej rade sa to prejavilo minimálne a SPD si udržala jednouchú väčšinu.

⁹⁴ Katuninec, M. : Ref. 28, s. 193.

⁹⁵ Minister hospodárstva Günter Rexrodt z dôvodu obrovských finančných subvencií, ktoré obhajoval pred Európskou komisiou, prezentoval názor, že krajiny bývalej NDR ešte aj v roku 1996 spotrebujú ročne o 200 miliárd mariek viac, ako sami produkujú. V bývalej NDR presahovala dlhodobá nezamestnanosť 15 % a produktivita práce robotníka v bývalej NDR dosahovala asi polovicu produktivity priemeru EÚ. Pozri bližšie: <http://www.bundesbank.de>

Rok 1996 bol pre Nemecko významný aj z „európskeho“ hľadiska. Základný koncept nemeckej „európskej“ politiky prijala Spolková vláda už 13. júna 1995 formou základnej smernice nemeckej politiky voči Európe. Inštitucionálna reforma, pripravovaná na rok 1996 rozbúrila vnútropolitickú hladinu v otázkach podoby a budúcnosti inštitúcií EÚ.⁹⁶ Prakticky všetky relevantné politické sily prišli s vlastnými návrhmi a predlohami. Najsilnejšie vládne zoskupenie CDU/CSU presadzovalo „konfederatívny“ model, s posilnením právomocí Komisie a Európskeho parlamentu. Na druhej strane presadzovala princíp dvojitej väčšiny pri schvaľovaní rozhodnutí o kľúčových otázkach. Liberálna FDP navrhovala voľbu šéfa Komisie priamo EP, požadovala pokrok v rokovaní o jednotnej európskej ústave, jasnú definíciu kompetencií inštitúcií EÚ a obmedzenie princípu jednomyselnosti na najzákladnejšie otázky. Tvrdo sa postavila proti vytváraniu „pevného jadra.“ Sociálni demokrati požadovali európsku ústavu tiež, ale zdôrazňovali predovšetkým „sociálny rozmer“ Únie. Spojenectvo 90/Zelení odmietali zvrchovanosť Rady a požadovali posilnenú kontrolu národnými parlamentmi a presné vymedzenie istého katalógu kompetencií, ktoré by brzdili príliš zdynamizovanú integráciu. PDS sa v prezentácii svojich postojov k európskej agende zamerala predovšetkým na zastúpenie žien a zavedenie pomerného volebného práva a zrušenie percentuálnych kvót pre voľby do EP. Môžeme teda konštatovať, že vo vnútro politickej debate, zameranej na inštitucionálnu reformu EÚ, sa všetky parlamentné subjekty zhodli na potrebe reorganizácie a zefektívnení fungovania európskych inštitúcií. Inak si však predstavovali mieru a intenzitu integrácie a odlišný dôraz kládli na úlohu jednotlivých inštitúcií. Podpisom Amsterdamskej zmluvy 2. decembra 1996 členské krajiny EÚ dosiahli nielen revíziu štruktúry a právneho základu inštitúcií, ale pripravovali Úniu aj na blížiacie sa rozširovanie. To sa do praktickej roviny prenieslo na zasadaní Európskej rady v decembri 1997 v Luxemburgu, kde zástupcovia členských krajín rozhodli o zahájení rokovaní o pristúpení s ČR, Poľskom, Maďarskom, Slovinskom, Estónskom a Cyplom. Neskôr sa metodika prístupu zmenila a Únia prijala (aj kvôli postoju Nemecka) individuálny prístup ku kandidátskym krajinám nazvaný Prístupové partnerstvo (február 1998). Rok 1997 bol pre budúci vývoj celého Nemecka, ale predovšetkým pre CDU kľúčový. 3. apríla (presne v deň svojich 67. narodenín) H. Kohl, po prvotnom váhaní, ohlásil svoju ďalšiu kandidatúru na post Spolkového kancelára. Na jeseň roku 1997, rok pred spolkovými voľbami vyhlásil, že mieni pokračovať v dovtedajšej politike a podporil opätovné vytvorenie koalície s liberálnou FDP. Situácia v krajine ani zďaleka nenasvedčovala tomu, že nemeckí občania stále vo svojej väčšine dôverujú v schopnosť kancelára, zvrátiť nepriaznivú hospodársku situáciu. V januári 1997 v dlhodobých prieskumoch sa CDU/CSU umiestnila až na druhom mieste za SPD. Parlamentná existencia FDP do budúcich volieb vyzerala neisto a bolo evidentné, že ak vládna koalícia urýchlene nepristúpi k razantnejším reformám, ktoré si získajú širokú spoločenskú podporu, po voľbách v roku 1998 dôjde k zmene vládnej zostavy. Rok 1997 bol výnimočný predovšetkým preto, že v ňom vyvrcholila miera nezamestnanosti v novodobej nemeckej histórii (dosiahla cca 11,4 %, pričom vo východných krajinách presahovala 18 %).⁹⁷ To ale ani zďaleka nebol jediný dôvod klesajúcej podpory Kohlovej vlády. Nadalej sa preťažoval sociálny systém, v konkurencii so stredo európskymi krajinami klesala atraktívnosť nemeckej ekonomiky pre investície

⁹⁶ Pozri bližšie: Sommer, T.: *Regieren in Europa: Brüssel und die Bürger*. In: Willems, U.(ed.): *Demokratie auf dem Prüfstand*. Opladen: Leske und Budrich, 2002.

⁹⁷ Chronický problém nemeckej ekonomiky – nezamestnanosť, mal hlboké, takpovediac štrukturálne príčiny, ktoré umocnila tranzitívna fáza východonemeckej ekonomiky. V porovnaní s ostatnými vyspelými krajinami, špecifikom nemeckého hospodárstva bola predimenzovanosť podielu priemyslu na hospodárskej produkcii. Presun pracovných síl z oblasti priemyselnej výroby do služieb, ktorým trhové ekonomiky prešli od 80. rokov sa v Nemecku nepresadil tak razantne. Ani v oblasti priemyslu však Nemecko nedokázalo držať krok so svetovou špičkou (napr. elektrotechnika, výroba hi –tech). Väčšina produkcie, orientovanej na export ostala závislá od konjunktúry na svetových trhoch a domáci dopyt nedokázal tieto výkyvy kompenzovať.

a prehľboval sa rozpočtový deficit. Kritika vlády (aj zo strany FDP) sa zamerala predovšetkým na to, že podcenila rastúcu konkurenciu pri získavaní investícií a podnikateľské prostredie sa v zahraničí stalo atraktívnejšie aj pre domácich výrobcov. Okrem vysokých výrobných nákladov, ktoré dramaticky zvyšovali predovšetkým náklady na pracovnú silu (platená dovolenka, veľký počet voľných dní, vysoká mzda, rastúce sociálne odvody a poistenia), nemeckú konkurencieschopnosť oslabovala aj pomalá reštrukturalizácia a nízke investície do vedy a výskumu. Daňové zaťaženie podnikateľov, ale i fyzických osôb (v rozpore s pravicovou rétorikou) rástlo počas celého obdobia vlády H. Kohla. V roku 1982 totiž činila priemerná hrubá mzda 32 300 DEM ročne (teda vyše 2 600 DEM mesačne), do roku 1990 stúpala na 42 000 DEM, teda asi o 30 %, t. j. stúpala podstatne pomalšie ako daň, ktorá z nej bola platená. V roku 1995 bola daňová záťaž priemerného príjmu na úrovni cca 9 700 DEM, pričom v roku 1982 to bolo len cca 4000 DEM.⁹⁸ Nemecký minister financií T. Weigel dôrazne upozorňoval, že reforma daňového systému v roku 1997 už neznesie žiaden odklad. Znižovanie daňového zaťaženia, po ktorom volali predovšetkým liberáli, komplikovala situácia vo vývoji rastúceho štátneho dlhu, ktorý prekonal vysoko astronomické 2 bilióny DEM už v roku 1995 a neustále narastal. V roku 1997 teda došlo po dlhom čase k rozpočtovým škrtom a v porovnaní s rokom 1996 negatívne pokleslo saldo verejných rozpočtov o cca 40 miliárd DEM.⁹⁹ T. Weigel napriek tomu navrhol znížiť minimálnu sadzbu dane z príjmu z 26 % na 15 % a ďalšie príjmy zdaňovať progresívne až do výšky maximálne 39 %, oproti dovtedajším 53 %. Najsilnejšie sa proti návrhu postavila SPD (predovšetkým zdanenie starobných dôchodkov, prác v noci, v nedľu a cez sviatky) a jej blízke odbory. Zelení okrem toho, že nesúhlasili so znížením daní, vytýkali nemeckému daňovému systému, ako aj navrhovanej reforme nedocenenie ekologického faktoru. Za daného stavu, kedy si vládna koalícia uvedomovala, že kvôli menšinovému postaveniu v druhej komore parlamentu nedokáže sama presadiť navrhované reformy, kancelár H. Kohl zahájil sériu rokovaní s opozičnými lídrami o podpore navrhovaných opatrení. K pokroku nedošlo predovšetkým kvôli termínu naštartovania reformy. Vládna koalícia, uvedmujúc si blížiaci sa termín parlamentných volieb, presadzovala naštartovanie reformy až na prvý povolebný rok (1999), ale opozícia chcela pristúpiť k reforme už od 1. 1. 1998. Ešte väčšiu polemiku v spoločnosti vyvolal návrh FDP, ktorý bol bez nádeje na úspech, a to, postupne zrušiť starobné poistenie a založiť penzijné fondy, ktoré by s takto získaným kapitálom investovali na akciových trhoch, čím by účastníkom nielen priniesli vyššie dôchodky, ale odstránili by aj záťaž na štátnu pokladnicu. Nepříjemnosť situácie vládnych strán, ktoré nedokázali presvedčiť rozhodujúce spoločenské sily o forme potrebných reforiem, na ktorých realizáciu tlačila aj Európska komisia, umocnili sociálne a ekologické nepokoje v priebehu roku 1997.

Plán zrušenia subvencií a prepustenie veľkej časti baníkov v Porúri a Sársku podnietil výbuch sociálnej nespokojnosti. Baníci nielenže vyhlásili masívny štrajk, ale svoj protest prišli vyjadriť rovno do Bonnu. Napätie medzi koalíciou a opozíciou sa vyostriilo, a len vďaka ústretovému stanovisku vedenia odborov došlo k vyjednávaniu o kompromisnom riešení. Ani to však sociálnu situáciu v krajine neupokojilo. Štrajkovať začali aj zamestnanci stavebníctva, a to proti nezamestnanosti a za znovuzavedenie zimných príspevkov v prípade zlého počasia (podľa odhadov bolo v tom čase približne 400 000 nezamestnaných stavbárov). Ich protesty vyvrcholili pokusom vniknúť v marci do zrekonštruovanej budovy Reichstagu v Berlíne. Logicky sa situácia premietla aj do preferencií jednotlivých politických subjektov. FDP v niektorých prieskumoch nedosahovala ani 5 % podporu, nevyhnutnú pre vstup do parlamentu. Popularita SPD dlhodobo prevyšovala CDU/CSU, a aj ďalšie opozičné sily si od

⁹⁸ Müller, A.: Německo na prahu reformem. In: Mezinárodní politika 5/1997, s. 12-15.

⁹⁹ Štatistické informácie k vývoju nemeckej ekonomiky, použité v tejto kapitole pozri bližšie: <http://www.bundesbank.de>

posledných volieb svoje postavenie upevnili. Do konca roku 1997 sa kritika vlády vystupňovala a pripojil sa k nej aj bývalý nemecký prezident R. von Weizsäcker. Ten doslova povedal, že „v republike vládne, teraz už dlhý čas, politický systém, ktorý demokraciou umožňované opatrenia a nástroje k zachovaniu moci vyvinul až k doteraz nevídanému stupňu perfektnosti.“¹⁰⁰ Postupne sa aj postoj verejnosti k politike „nenahraditeľného“ Helmuta Kohla menil, a „únava kádrov“ sa stala jedným z fenoménov blížiacich sa volieb. Kohl a jeho vláda si nepripúšťali zodpovednosť za situáciu v krajine a obviňovali SPD z „blokády“, ktorá neumožňuje vláde konštruktívne bojovať s problémami. Po stroskotaní „veľkej daňovej reformy“ predložila vláda do parlamentu v októbri 1997 (a vládnu väčšinou aj presadila) tzv. reformu starobného poistenia, ktorá oproti pôvodnému návrhu (aj keď sa uzákonnilo postupné znižovanie starobných dôchodkov zo 70 % na 64 % priemernej mzdy) bola výsledkom kompromisu so „sociálnou“ časťou CDU. Najväčšej kritike bol však vystavený dátum, odkedy mala reforma vstúpiť do platnosti – 1. 1. 1999, teda až po federálnych voľbách. Rok 1997 teda jasne ukázal, že koniec éry Helmuta Kohla sa nezastaviteľne priblížil. Prudko vzrástla opozícia v jeho vlastnej strane, ale predovšetkým v CSU. FDP balansovala na hranici zvoliteľnosti a Zelení odmietali spolurácu s CDU/CSU už rok pred voľbami. SPD sa síce k „veľkej koalícii“ jasne nevyjadrila, ale dala najavo, že v žiadnom prípade by vláda, ktorá by z tejto koalície vzišla, nemohla byť vedená H. Kohlom.

Volebný boj pred voľbami, chystanými na október 1998 začal takpovediac predčasne už v roku 1997. Od začiatku roku 1998 sa v parlamentnej politike čoraz viac prejavovala straníckosť, čo podstatne sťažovalo prácu vládnej koalície. Pred voľbami sa vládna koalícia ocitla v zaujímavej situácii. Na jednej strane záporné saldo verejného rozpočtu pokleslo takmer o polovicu (na 50,5 miliárd DEM z takmer 92 mld DEM), pokračoval trend nárastu aktívnej obchodnej bilancie (Nemecko v roku 1998 vyviezlo takmer o 70 mld Euro viac ako importovalo), hospodársky rast sa zvýšil na 2,2 %, nezamestnanosť poklesla na 11,1 % (oproti 11,4 % z roku 1997), ale väčšina obyvateľstva zmeny nereflektovala a naďalej si priala zmenu vlády. Aj vďaka nejednotnosti CDU v otázke povolebného vytvárania koalícií sa voľby skončili porážkou CDU/CSU.¹⁰¹

Volebné výsledky boli pre vládnu konzervatívno - liberálnu vládu výraznou porážkou. Koalícia CDU/CSU vo voľbách stratila vyše 6% hlasov (celkovo získala 35,1%), FDP poklesla zo 6,9% na 6,2%. Víťazstvo SPD a Zelených vo voľbách sa stalo významným medzníkom v novodobých nemeckých dejinách. Koalícia týchto dvoch strán získala spolu 345 kresiel, teda o 21 kresiel viac ako spolu obsadili CDU/CSU (245), FDP (43) a PDS (36). Výsledky volieb potvrdili predpoklad, že o novom spolkovom kancelárovi a o novej vláde sa rozhodne v nových spolkových krajinách. Taktiež sa potvrdil rastúci záujem nemeckých občanov o volebnú účasť, ktorá presiahla 82 % (pre porovnanie, v roku 1994 sa volieb zúčastnilo priemerne 79 % oprávnených voličov). Pre voličov boli „nové koncepty“, ktoré ponúkal kandidát SPD Gerhard Schröder (ktorému členská základňa dala prednosť pred O. Lafontainom, predovšetkým vďaka jeho výraznej popularite v Sársku, kde predtým pôsobil vo funkcii ministreského predsedu krajinskej vlády), dôveryhodnejšie ako „overená“ koalícia CDU/CSU a FDP.

Môžeme konštatovať, že voľby 1998 boli predovšetkým voľbou medzi oboma kandidátmi na funkciu kancelára – G. Schröderom a H. Kohlom. Volebné výsledky potvrdili, že H. Kohl, ktorý bol do roku 1994 garantom volebného víťazstva CDU/CSU, nebol vhodnou osobou, ktorá by mohla presvedčiť nemeckých voličov, že pravicová koalícia dokáže garantovať zmenu sociálnej klímy. Taktika volebného tímu sociálnych demokratov a volebný slogan „Ďakujeme, Helmut Kohl“ – pri fotografii odchádzajúceho kancelára sa ukázal ako

¹⁰⁰ Müller, A.: Německo nad troskami reformem. In: Mezinárodní politika 12/1997, s. 22.

¹⁰¹ Šéf parlamentnej frakcie CDU/CSU Wolfgang Schäuble podlomil sebavedomie konzervatívcov svojím vyhlásením, že vláda v Bonne je „trochu unavená“ a pripustil ochotu rokovať o zostavení vlády s SPD.

omnoho viac mobilizujúci v porovnaní so zvýrazňovaním „historických“ zásluh H. Kohla. Zisk 35,2 % pre CDU/CSU bol najhorším volebným výsledkom pre stranu od roku 1949. Naproti tomu, SPD zaznamala najlepší volebný výsledok od roku 1972. Oproti predchádzajúcim voľbám si teda SPD polepšila o cca 4, 5 %, zatiaľčo CDU/CSU stratila vyše 6 % hlasov. Pri analýze volebných výsledkov podľa krajín, CDU/CSU zvíťazila len v 3 krajinách, a to v tradične konzervatívne hlasujúcich – v Bavorsku (47,7 %), v Bádensku-Württembursku (37,8) a Sasku (32,7 %). Vo všetkých ostatných krajinách sa SPD stala najsilnejšou stranou. SPD rozšírila svoj voličský potenciál vo viacerých spoločenských vrstvách, predovšetkým medzi malými živnostníkmi, štátnymi zamestnancami a inteligenciou, ale i medzi robotníkmi v oboch častiach Nemecka. Schröderov program „Tretej Cesty“, aplikovateľný na nemecké pomery dokázal oslovit' množstvo voličov, aj tých, ktorí sa predtým nestotožňovali so žiadnou politickou silou.¹⁰²

Pri komparácii elektorátu oboch veľkých, takpovediac „ľudových“ strán sa prejavili aj posuny v smere východ – západ. Vo voľbách v roku 1990 CDU/CSU jednoznačne dominovala v starých aj v nových spolkových krajinách. Vo voľbách v roku 1994 sa tento stav zmenil a CDU/CSU ostala vo vláde predovšetkým vďaka podpore na západe. V roku 1998 však SPD dosiahla nárast 7,7 % na východe a 5,3 % na západe. Z negatívneho vnímania Kohlovej vlády profitovala aj PDS, ktorá vo svojom volebnom programe využila frustráciu obyvateľov nových spolkových krajín a kritizovala nedostatok solidarity na spolkovej úrovni. PDS dosiahla vo východných krajinách hlas približne každého piateho voliča, zatiaľčo v starých spolkových krajinách neprekročila nikde 3 %. Skutočnosť, že v nových spolkových krajinách strácala CDU postavenie dokumentovali aj výsledky volieb do krajinárskeho parlamentu v Prednom Pomoransku-Maklenbursku. Vládu „veľkej koalície“ tu po voľbách, konajúcich sa zároveň s voľbami do Spolkového snemu, vystriedala vláda SPD – PDS, práve kvôli citeľnému oslabeniu CDU.

V postavení menších parlamentných strán nenastali tak výrazné presuny. Zelení získali 6,7 % hlasov (strata 0,6 % oproti predchádzajúcim voľbám), PDS sa posilnila a tesne prekonalala 5 % volebnú klauzulu, vládna FDP stratila 0,7 % a klesla na 6,2 %. Nevýrazné voličské presuny mali ale historicky významné dopady. FDP sa po 29 rokoch nepretržitej účasti v Spolkovej vláde stala opozičnou stranou. Úplne opačný vplyv mali volebné výsledky na postavenie Zelených v politickom systéme Nemecka. Tí po prvý krát od svojho vzniku (1980) zasadli po voľbách do vládnych kresiel na federálnej úrovni. Zaujímavé bolo, že voliči oboch strán (rozumej FDP a Zelených) mali podľa prieskumov nadpriemerné vzdelanie. Obe strany volili častejšie ženy s vyšším vzdelaním než muži. Rovnako obe tieto strany potvrdili tézu, že sú jednoznačne zakotvené v starých spolkových krajinách, kde získali dvojnásobok hlasov v porovnaní so ziskom v nových spolkových krajinách.¹⁰³

Voľby sa v roku 1998 stali významným medzníkom aj z ďalšieho dôvodu. Po prvý krát od vzniku NSR (1949) sa vlády ujala čisto ľavicová koalícia. Koaličné rokovania SPD a Zelených prebehli v podstate rýchlo a bez komplikácií a 27. októbra bola v Bundestagu odobrená nová vláda na čele s G. Schröderom (presne mesiac po voľbách). Pozoruhodné pri schvaľovaní nového kancelára bolo to, že po prvý krát za G. Schrödera hlasovalo o 7 poslancov viac ako počet hlasov, ktorými disponovala nová vládna koalícia SPD a Zelených. Presun moci na spolkovej úrovni bol završený 23. mája 1999, kedy Romana Herzoga vystriedal vo funkcii Spolkového prezidenta sociálny demokrat Johannes Rau, dlhoročný stranícky funkcionár, ktorý v rokoch 1978-1998 pôsobil ako krajinársky predseda vlády Severného Porýnia – Vestfálska, a ktorý vďaka podpore vládnych strán jednoznačne zvíťazil

¹⁰² K Tretej ceste ako obnove sociálnej demokracie a modernizácii ľavo-stredového presvedčenia pozri: Giddens, A.: *The Third Way The Renewal of Social Democracy*. Cambridge: Polity Press, 1998.

¹⁰³ Uttitz, P.: Co vedlo k víťazstvám „červeno-zelené“ koalície v Nemecku? In: *Mezinárodní politika* 12/1998, s.6-9

proti kandidátke CDU Dagmar Schipanskej a proti kandidátke z PDS Ute Ranke-Heinemannovej.

Helmut Kohl neopustil nemeckú politickú scénu len volebnou porážkou, ale aj vážnym škandalom, ktorému po voľbách CDU čelila. Táto aféra otriasla dôverou verejnosti voči CDU, pretože z jej strany dochádzalo k porušovaniu Zákona o politických stranách z roku 1967 (novelizovaný v r. 1984 a potom ešte upravovaný v prvej polovici 90. rokov).¹⁰⁴ V rozpore s ustanoveniami zákona o politických stranách CDU nezverejňovala mená niektorých darcov a H. Kohl, aj keď prijal vlastnú zodpovednosť za porušenie zákona, odmietol zverejniť tieto mená, a tým ešte viac oslabil dôveryhodnosť vlastnej strany (v dňoch zverejnenia aféry poklesla popularita CDU o takmer 20 %). Aféra nielenže otriasla postavením CDU, ale tiež viedla k pádu Kohlovho nástupcu Wolfganga Schäubleho z vedenia strany a neskôr, podľa rozhodnutia predsedu Spolkového snemu Wolfganga Thierseho vo februári 2000, aj k povinnosti vrátiť dovtedy nezákonne obdržaných cca 41 miliónov DEM. Jedným zo sprievodných znakov oslabenia CDU bolo posilnenie CSU v rámci konzervatívnej koalície. Vo voľbách do krajiniského parlamentu 13. septembra 1998 si CSU posilnila svoje výlučné postavenie v Bavorsku. V januári 1999 získal krajiniský predseda vlády Bavorska Edmund Stoiber vyše 93 % podporu delegátov na zjazde CSU a vo vedení strany nahradil Thea Weigela. Započal tak tendenciu posilňovania CSU a aj vlastnej pozície v rámci koalície CDU/CSU. H. Kohl sa vyhol trestnému konaniu a zostal verejnou autoritou. Aj napriek tomu, že veľká časť spoločnosti nesúhlasila s jeho postojom k zverejneniu finančných zdrojov strany, zachovala si väčšina obyvateľstva pozitívny vzťah k „zjednotiteľovi“ Nemecka aj naďalej.

3. NEMECKO POD VLÁDOU „ČERVENO – ZELENEJ“ KOALÍCIE

Po roku 1998 a víťazstve ľavicovej koalície, ktoré voľby priniesli, nastala v Nemecku takpovediac „nová éra“ sociálnej demokracie. Nesporné zásluhy G. Schrödera na víťazstve „červeno – zelenej“ koalície vo vnútrostraníckej politike sociálnych demokratov posilnili jeho postavenie vo vlastnej strane. Nemeckí sociálni demokrati pohotovo zareagovali na novú vlnu sociálnodemokratického myslenia, ktorá sa do Európy dostala po víťazstve labouristov Tonnyho Blaira vo Veľkej Británii. Aj v NSR našiel svojich stúpcov koncept vytvorenia akéhosi medzinárodného konsenzu ľavo – stredových strán, ako politického rámca pre odpoveď na zmeny súvisiace s nástupom nového globálneho poriadku. Ekonomický základ nového prístupu, ktorý v Nemecku presadzoval práve G. Schröder, predpokladal istú formu partnerstva medzi štátom na jednej strane a jednotlivými organizáciami občianskej spoločnosti na druhej strane, podporujúc tak základy novej „zmiešanej“ ekonomiky. Heslom „dôkladnej modernizácie inštitúcií sociálneho zabezpečenia“ dokázali sociálni demokrati presvedčiť nemeckého voliča, že poznajú recept na narastanie sociálneho napätia v krajine. V novovytvorenej Spolkovej vláde pod vedením G. Schrödera obsadil post ministra financií, vtedy ešte predseda sociálnych demokratov, Oskar Lafontaine, ale vzájomné súperenie o vedúcu pozíciu v strane viedli O. Lafontaine k demisii (11. marec 1999). Na mimoriadnom zjazde SPD v apríli 1999 bol za predsedu strany jednoznačne zvolený Gerhard Schröder so ziskom vyše 86 % hlasov. Šikovnou mediálnou politikou sa stal jednoznačne najpopulárnejším politikom v krajine. Pre svoju agendu dokázal Schröder získať nielen vlastnú stranu, ale taktiež Zelených, ktorých predseda Joschka Fischer (od roku 1994 hovorca parlamentnej frakcie Zelených v Spolkovom sneme) zasadol v novej vláde do kresla ministra zahraničných vecí.

¹⁰⁴ K financovaniu politických strán v Nemecku pozri: Katuninec, M. : Ref. 28, s. 140 – 141.

V roku 1998 sa teda v Nemecku udiala významná politická zmena, ktorá čoskoro zmenila nielen domáce politické pomery, ale výrazne ovplyvnila aj záležitosti „európskeho“ charakteru. Napriek tomu, že sociálni demokrati už v predvolebnej kampani (hoci sa zahraničnopolitická problematika ocitla na okraji politického záujmu) konštatovali, že budú garantovať kontinuitu zahraničnej politiky NSR, predmetom úvah viacerých predstaviteľov európskych krajín a USA sa stala konkrétna podoba nových akcentov nemeckej zahraničnej politiky. Vláda G. Schrödera sa vo viacerých prístupoch, predovšetkým práve v oblasti zahraničnej politiky, od svojej predchodkyne výrazne odklonila.

3.1 POLITIKA TRETEJ CESTY A JEJ EKONOMICKO – POLITICKÁ REALIZÁCIA V NEMECKU

Vláda „červeno-zelenej“ koalície po voľbách v roku 1998 disponovala všetkými prostriedkami na to, aby aplikovala svoj program, predovšetkým v ekonomike, do praxe. Nielenže disponovala pohodlnou, aj keď jednoduchou väčšinou vo federálnom parlamente, ale v trinástich krajinských parlamentoch a vládach mala väčšinu tiež. Nemecká ale i európska verejnosť očakávala zmeny, ktoré tak vehementne G. Schröder v predvolebnej kampani ohlasoval. Pre nemeckých spojencov bolo najdôležitejšie, ako sa nástup ľavicovej vlády prejaví v zahraničnej politike. Do sféry zahraničnej politiky Nemecka v rokoch 1998-2002 vniesla nová vláda len málo úplne nových prvkov, v hlavných smeroch prevládla kontinuita. Istá obava spojencov v rámci NATO existovala z dôvodu, že na začiatku 90. rokov hľadala nemecká parlamentná ľavica alternatívu pre Severoatlantickú alianciu a odmietala do európskej integrácie zahrnúť „militarizáciu“ európskych inštitúcií. Žiadne signály o pokračovaní v takomto myslení zo strany novej nemeckej reprezentácie neexistovali, a aj z toho dôvodu Washington pokračoval vo svojej politike „partnerstva vo vedení“ a opakoval svoju predstavu o Nemecku ako o svojom hlavnom európskom spojencovi (samozrejme s ohľadom na „zvláštne partnerstvo“ s Londýnom). Zmenou geopolitickej situácie pokladali Spojené štáty za samozrejmé, že nemecké ozbrojené sily získajú „nové vojenské schopnosti“, v súlade s medzinárodnými dohodami obmedzujúcimi vojenské kapacity európskych armád a s ohľadom na postupný proces prekonávania politických a kultúrnych bariér, ktoré sa v nemeckej politickej elite zakódovali do odmietania využitia ozbrojených síl na presadenie politických cieľov. Aj kvôli tomu sa iniciatívna úloha Nemecka aj po nástupe Schröderovej vlády orientovala na rozvoj Spoločnej a obrannej politiky EÚ.

Práve v súvislosti s Európskou úniou a predsedníctvom Nemecka v EÚ v prvej polovici roku 1999 si medzi najdôležitejšie priority nemecká vláda udala prehlbenie bezpečnostnej politiky. Vo vládnom prehlásení si nemecký kabinet stanovil úlohu dosiahnuť jednotu o Agende 2000, a to vrátane reforiem spoločnej poľnohospodárskej politiky, štrukturálnej politiky a rozpočtovej politiky EÚ. Musíme však konštatovať, že plány nemeckej vlády nenašli vždy pochopenie ako v prípade neúspechu presadenia reformy poľnohospodárskej politiky v Agende 2000 v rámci berlínskeho summitu (blok zo strany Francúzska). Podobne neúspešne nemecká vláda presadzovala požiadavku zohľadnenia počtu obyvateľstva štátu pri hlasovaní v Rade na summite v Nice (rovnako blok Francúzska).¹⁰⁵ Aj

¹⁰⁵ Podľa dohody z Nice sa hlasy v Rade EÚ rozdelili nasledovne: Nemecko, Francúzsko, Veľká Británia a Taliansko po 29 hlasov, Poľsko a Španielsko po 27, Rumunsko 14, Česko, Maďarsko Belgicko, Grécko a Portugalsko po 12, Rakúsko, Bulharsko a Švédsko po 10, Slovensko, Írsko, Dánsko a Fínsko po 7, Slovinsko a Luxembursko po 4. Nemecku sa teda nepodarilo presadiť prerozdelenie hlasov v zmysle zohľadnenia počtu obyvateľstva. Pozri bližšie: Kozák, T.: Výsledky summitu v Nice. [http://: www.government.gov.sk](http://www.government.gov.sk)

keď vzťah nového nemeckého kancelára k Francúzsku nebol zďaleka taký otvorený ako to bolo u jeho predchodcu, G. Schröder smeroval pri svojej prvej zahraničnej ceste práve do Paríža (ešte pred zvolením v Bundestagu), kde konštatoval, že nemecko-francúzske vzťahy zostanú „centrálnou osou“ EÚ. Po nástupe do funkcie kancelára však podľa očakávaní navštívil Londýn, kde ho privítal jemu, nielen z hľadiska „inovácie myšlienok sociálne trhového hospodárstva“, ideologicky blízky vodca Labour party a britský ministerský predseda Tony Blair. Okrem iného sa dohodli navzájom na pravidelných konzultáciách.¹⁰⁶ V roku 1999 vzájomná spolupráca oboch predsedov vlád vyvrcholila v spoločnom liste, týkajúcom sa budúcnosti sociálnej demokracie. Nasledovné postoje Francúzska k reformám navrhovaným Nemeckom (ktoré spomíname vyššie) ešte viac oslabili francúzsko-nemeckú spoluprácu pri prehlbovaní integrácie, a to na úkor posilnenia väzieb medzi Veľkou Britániou a Nemeckom. Napriek tomu nemožno ani zďaleka tento vývoj označiť za vznik britsko-nemeckého bloku v rámci EÚ. Veľká Británia sa nestala členom eurozóny, v rozhodujúcich momentoch sa Londýn tradične postavil na stranu Washingtonu a uprednostnil americko-britské vzťahy a riešenia pred Bruselom.¹⁰⁷ Na základe uvedeného konštatujeme, že Nemecko sa po nástupe novej vlády viditeľne začalo odkláňať od dlhodobých strategických partnerstiev v prospech taktických a účelových ad hoc spojenectiev, ktoré podľa nemeckého prístupu lepšie dokážu, predovšetkým v rámci zložitej a štruktúrovanej európskej politiky, formulovať a presadzovať vlastné záujmy.

Vývoj a udalosti v Kosove významne zasiahli aj nemeckú politiku a jej pohľady na nevyhnutné zmeny v mechanizmoch predchádzania a riešenia konfliktov na európskom kontinente. Vytvorenie európskej bezpečnostnej a obrannej politiky sa stalo ústredným integračným projektom.¹⁰⁸ Prišlo však trpké ponaučenie z toho, že politická účinnosť je úzko spojená s existenciou účinného vojenského potenciálu, kedy politický príspevok riešenia krízy bol zo strany EÚ, ale vojenská akcia bola vedená prostredníctvom NATO v réžii Spojených štátov. Toto znamenalo aj zmenu postoja vládnej strany Zelených a viedlo k prehodnoteniu a diferencovanejšiemu prístupu v otázke obranného potenciálu Bundeswehru a tiež úlohy Nemecka v NATO. Na druhej strane, vojna a zásah v Kosove v radikálnych kruhoch Zelených (ale i PDS) výrazne posilnili antiamerikanizmus radikálnych politických skupín. Vláda G. Schrödera si osvojila ideu britského premiéra Tonyho Blaira, podľa ktorého je potrebné klásť dôraz na vytvorenie použiteľného vojenského potenciálu, ktorý by bol schopný riešiť európske problémy „vo vlastnej réžii“. Schröderova vláda nadviazala na Kohlom presadzovanú myšlienku zostavenia zboru pre rýchle nasadenie, ktorý by v prípade potreby okamžite zasahoval v krízových oblastiach (po vzore EUOKORPS).¹⁰⁹ V tomto období sa však len ťažko nachádzal potrebný konsenzus pre lepšie finančné zabezpečenie a akcieschopnosť Bundeswehru, a to aj v rámci vládnej koalície. Môžeme teda konštatovať, že v období vlády „červeno – zelenej“ koalície sa zahraničná politika Nemecka stala sebedomejšou a ambicióznejšou pri presadzovaní nemeckých národných záujmov.

Nemecká armáda, ktorá prešla v 90. rokoch rozsiahlou reorganizáciou a znižovaním početného stavu, nespĺňala predstavy vlády o jej potrebách. „Červeno – zelená“ koalícia vypracovala a zahájila rozsiahlu reformu Bundeswehru, ktorej cieľom má byť armáda menšia ako 300 000 vojakov, s profesionálnym jadrom, a tým pádom flexibilnejšia, moderne vyzbrojená a lepšie pripravená k nasadeniu. Realizovaná reforma, naštartovaná v júni roku

¹⁰⁶ K očakávaniam v zahraničnej politike a zmenami spojenými so vznikom červeno – zelenej koalície po voľbách v roku 1998 pozri bližšie: Larischová, K.: Zahraniční politika berlínske republiky: Kontinuita s novými akcenty. In: Mezinárodní politika 12/1998, s. 4-6.

¹⁰⁷ K okolnostiam súvisiacim s nemecko – britskými iniciatívami pozri bližšie: Jirousek, A.: Blairova a Schröderova iniciatíva zamíchala v EU nově karty. In: Mezinárodní politika 5/2002, s. 32-33.

¹⁰⁸ Lamsdorf, H. G.: Jedno Německo a jeho zahraniční politika. In: Mezinárodní politika 2/2001, s.16

¹⁰⁹ K prístupu Nemecka k európskym obranným silám pozri: Handl, V.: Německá priorita – akcie schopná Európa. In: Mezinárodní politika, s.19-21.

2000 (ktorá stále prebieha a termín jej ukončenia sa v optimálnom variante odhaduje na rok 2006), predpokladá zvýšenie obranných výdavkov v rámci HDP minimálne na „aliančný priemer“, t. j. 2 %. Nedostatočné finančné krytie reformy Bundeswehru, vzhľadom na stav verejných financií a prioritám spoločnosti, predstavuje najväčšie riziko úspechu. Vo volebnom období prvej Schröderovej vlády dokonca minister financií Eichel opakovane presadzoval zníženie obranných výdavkov, na druhej strane minister obrany R. Scharping sa usiloval (a relatívne úspešne), získať dodatočné zdroje pre armádu.¹¹⁰ Môžeme teda konštatovať, že vláda G. Schrödera pripravila a začala presadzovať konzistentnú stratégiu reformy nemeckej vojenskej sily a reforma Bundeswehru nenarazila (až na maličkosti) na podstatný odpor rozhodujúcich politických síl (rozumej SPD a CDU/CSU).¹¹¹

Kancelár G. Schröder však vyhral voľby predovšetkým vďaka sociálnemu konceptu a ekonomickým receptom, ktoré ponúkal. V prvom období vlády sľúbil koncentrovať úsilie vlády na podporu rastu produkcie a tým pádom umožniť akceleráciu tvorby pracovných miest. S odstupom môžeme konštatovať, že ekonomické ukazovatele po štyroch rokoch vlády G. Schrödera veľké posuny v nemeckej ekonomike nepriniesli. Za zvlášť nepríjemný možno považovať fakt, že prírastok HDP nemeckého hospodárstva v rokoch 1998-2002 permanentne klesal (s výnimkou v roku 2000).¹¹² Realite slabého výkonu nemeckej ekonomiky zodpovedala aj situácia na trhu práce, ktorý v rokoch 1998 – 2002 zaznamenal len mierny pokles nezamestnanosti, predovšetkým v starých spolkových krajinách.

Najhoršie makroekonomické výsledky, v analyzovanom období, však NSR dosiahla v negatívnom salde verejných rozpočtov. Ľavicová Schröderová vláda nenadviazala na pozitívny trend poklesu negatívneho salda verejných zdrojov a nerealizovala škrty verejných rozpočtov. Vďaka tomu sa tento deficit prehĺbil z 23,4 mld EURO z roku 1999 na vyše 52 mld EURO v roku 2001. K nárastu (i keď len miernemu), došlo aj v zahraničnej zadĺženosti krajiny, i keď tempo rastu zahraničného dlhu sa výrazne spomalilo.¹¹³ V tejto súvislosti môžeme konštatovať, že celková nemecká zahraničná zadĺženosť (v r. 2002 cca 1233 mld EURO) pre ekonomiku nemeckej veľkosti nepredstavuje rizikový faktor pre vývoj hospodárstva. Najpozitívnejšie ukazovatele pre nemeckú ekonomiku predstavovalo saldo zahraničného obchodu. Vývoj od roku 1998 predstavoval nárast kladných čísel vyjadrený v desiatkách miliárd EURO, ktorý od roku 2000 zaznamenal vyložene radikálny nárast, a to dva krát o jednu tretinu (napr. v roku 2000 predstavoval kladnú hodnotu vyše 63 mld EURO, v roku 2001 presiahol 100 mld EURO a v roku 2002 mal súhrnu hodnotu všetkých nemeckých vývozov cca 130 mld EURO).¹¹⁴

Z pohľadu vnútropolitického vývoja, po prehraní finančnej aféry CDU, dokázali kresťanskí demokrati zmobilizovať svoje sily a prezentovať výraznú opozičnú politiku. Tomu však predchádzal ťažký, predovšetkým vnútrostranícky boj o zmenu charakteru straníckej politiky. Dôsledkom vnútornej „očisty“ CDU sa uskutočnili personálne zmeny na najvyšších miestach v strane. 21. 12. 1999 vyzvala generálna tajomníčka Angela Merkelová stranu, aby sa verejne dištancovala od exkancelára, ktorý odmietal prezradiť mená darcov finančných

¹¹⁰ Armáda však okrem tradičných „finančných“ problémov čelí novému javu, a to problematickému regrutovaniu nových vojakov ochotných slúžiť v ozbrojených zložkách. Aj keď podľa návrhu reformy Bundeswehru sa počíta s poklesom vojakov základnej služby na 53 000 a justíciou odobrené rozhodnutie umožní ženám službu v armáde vo vojenských jednotkách do istej miery zvrátilo nepriaznivý vývoj, tento problém sa úplne vyriešiť asi nepodarí.

¹¹¹ K reforme nemeckej armády pozri bližšie: Kříž, Z.: Reforma Bundeswehru – součást německé bezpečnostní politiky. In: Mezinárodní politika 1/2003, s. 30-32.

¹¹² Pre porovnanie: v roku kedy nastupovala Schröderova vláda dosahoval HDP prírastok 2,2 %. V roku 1999 poklesol na 2 %, v roku 2000 prechodne zosilnel na 2,9 %, ale v roku 2001 sa dramaticky spomalil na 0,6 % a v roku 2002 takmer stagnoval.

¹¹³ Pozri: <http://www.bundesbank.de>

¹¹⁴ K vývoju nemeckej ekonomiky od polovice 90. rokov do roku 2002 pozri bližšie: Kraft, J. – Váhalová, K.: Nástin ekonomického vývoje Německa na přelomu tisíciletí. In: Mezinárodní politika 6/2003, s.24 - 27.

prostriedkov. Išla ešte ďalej a žiadala predsedníctvo strany a samotného H. Kohla, aby sa zriekol funkcie čestného predsedu strany. H. Kohl nakoniec tlaku členskej základne a verejnej mienky podľahol a svojej čestnej funkcii sa vzdal. Navyše, podozrenie z finančných machinácií padlo aj na Kohlovho „korunného princa“ a nástupcu vo vedení strany W. Schäubleho, ktorý 16. 2. 2000 rezignoval na predsednícku funkciu. Do vedenia strany sa dostala, vo verejnosti čím ďalej populárnejšia, A. Merkelová a predsedom straníckej frakcie CDU/CSU v Bundestagu sa stal (február 2000) Friedrich Merze. Problémy a škandály však nepostihli len CDU.

V novembri 2000 v dôsledku odhalenia ilegálnych sponzorských aktivít opustil Schröderovu vládu minister výstavby a dopravy Reinhard Klimmt (SPD). Kvôli tlaku verejnosti s kauzou choroby šialených kráľov v januári 2001 odstúpila ministerka zdravotníctva Andrea Fischerová a minister poľnohospodárstva Kerl – Heinz Funde (SPD). Ešte v tom istom mesiaci čelil politickému tlaku minister zahraničných vecí Joschka Fischer po tom, čo novinárka Bettina Rohlová zverejnila fotografie, ktoré jednoznačne usvedčovali Fischera z útoku na policajta vo Frankfurte nad Mohanom v roku 1973. Fischer sa však pohotovo dištancoval od svojich vtedajších názorov a činov a vďaka podpore kancelára Schrödera si svoj post udržal. Najväčší škandál v radoch vládnej koalície však zasiahol SPD tesne pred parlamentnými voľbami v roku 2002. Minister obrany R. Scharping bol v júli 2002 odvolaný z funkcie po tom, ako bol obvinený z prijatia finančných darov od vplyvnej agentúry. Muž číslo dva v SPD R. Scharping definitívne prestal ohrozovať vedúcu pozíciu G. Schrödera v strane a nikto pred voľbami v roku 2002 nepochyboval, že to bude práve Schröder, koho SPD deleguje do súboja o kancelárske kreslo. Významne vládnu SPD oslabili aj škandály na krajinskej úrovni. V tradičnej bašte SPD v Severnom Porýni – Vestfálsku (kde získala SPD vo voľbách do Bundestagu v r. 1998 vyše päť miliónov hlasov) odišlo z politiky kvôli korupčným aféram viacero populárnych sociálno – demokratických politikov.

Pokles dôvery nemeckých občanov voči (predovšetkým) vrcholovej politike, ako aj k verejným záležitostiam všeobecne, sa zákonite pretavil do politickej angažovanosti sa občanov. V roku 1990 mala členská základňa CDU 685 411 členov. Po zjednotení sa toto číslo výrazne zvýšilo a niektoré údaje uvádzajú, že dosiahla počet cca 780 000 členov. V roku 2000 však mala strana už len cca 617 000 členov. Podobný odliv postihol aj CSU, aj keď nie taký razantný (o cca 4,2 %). Počet členov SPD poklesol od začiatku 90. rokov do roku 2000 o vyše pätinu. Avšak najdramatickejší pokles zaznamenala PDS (strata 2/3 členskej základne), čo bolo pri vekovej štruktúre členskej základne PDS prirodzeným javom. Jedinou stranou, ktorá zaznamenala nárast členskej základne bola starana Zelených (o takmer 20 % a presiahla tak 50 000 členov).

Významným „barometrom“ oslabenia CDU/CSU sa mali stať krajinské voľby v roku 2000 v Šlesvicku-Holštýnsku a v Severnom Porýni-Vestfálsku, ktoré mali tiež naznačiť, do akej miery sa finančné aféry odzrkadlili v reálnej sile strany. Na základe výsledkov môžeme konštatovať, že straty CDU neboli také výrazné, ako sa očakávalo. V Severnom Porýni – Vestfálsku dosiahla CDU 37 % hlasov a víťazstvo dosiahla SPD so ziskom 42,5 % hlasov (vládu vytvorila SPD na čele s Wolfgangom Clementom spolu so Zelenými). SPD vyhrala aj v Šlesvicku-Holštýnsku (so ziskom 43,1 % hlasov, čo umožnilo pokračovanie „červeno-zelenej“ vlády Heide Simonisovej). CDU/CSU teda navonok do začiatku roku 2001 prekonala krízu a znovu sa začala prejavovať ako stabilná politická sila. Po prvý krát v povojnovej histórii Nemecka pripravovali a predložili CDU a CSU spoločný volebný program. Došlo k významnej medzistraníckej dohode, že CDU povedie A. Merkelová, ale spoločným kandidátom na kancelára sa stal populárny ministerský predseda Bavorska a predseda CSU Edmund Stoiber.

Spomínaný predvolebný program CDU/CSU bol založený na hospodárskych otázkach, pričom predstavitelia kresťanských demokratov ofenzívne v médiách obviňovali

vládu z hospodárskej nekompetentnosti. E. Stoiber prezieravo kládol ťažisko svojej prezentácie na riešenie domácich problémov a počas návštevy Bruselu dokonca konštatoval, že Nemecko je po štvorročnej vláde G. Schrödera tak oslabené, že nemôže zvyšovať svoj príspevok do spoločnej pokladnice. Hospodárska situácia krajiny sa znova stala najdiskutovanejšou témou vo volebnom roku 2002.¹¹⁵ Prezentoval sa tiež postojom, že do tarifných rokovaní s odbormi je potrebné zaviesť vyššiu pružnosť a obmedziť sociálnu intervenciu štátu. V tomto išiel volebný program liberálov z FDP ešte ďalej a na nemecké pomery žiadal revolučnú myšlienku – zrušiť plošný charakter tarifných vyjednávaní a radikálne znížiť dane. Nový dych v FDP pred voľbami 2002 mala posilniť aj prvýkrát ohlásená samostatná kandidatúra predsedu FDP Guida Westerwelleho na funkciu kancelára.

Problémom Schröderovej vlády bola skutočnosť, že na rozdiel od volieb v roku 1998 bol on a jeho vláda konfrontovaná s vlastnými výsledkami práce. Úspechy, ktoré jeho vláda dosiahla (podpora rodín, daňové úľavy pre fyzické osoby, nižšie odvody pre podnikateľov), boli zatižené celkovo zhoršujúcou sa situáciou na trhu práce. Voliči ľavicovej koalície očakávali od Schröderovej vlády agresívnejšiu politiku vytvárania pracovných miest a podpory podnikateľského prostredia. Podľa prieskumov týždenníka *Wirtschaft Woche* len štvrtina šéfov nemeckých firiem sa domnievala, že ekonomická politika Schröderovej vlády pozitívne ovplyvnila podnikateľské prostredie v krajine (oproti roku 2001 si to myslelo o polovicu podnikateľov menej). Rozporuplné výsledky Schröderovej vlády vytvárali predpoklad, že voľby v septembri 2002 potvrdia klesajúcu podporu vládnej koalície a znova umožnia zasadiť do federálnej vlády konzervatívno-liberálnej koalícii CDU/CSU – FDP.

3.2 PARLAMENTNÉ VOĽBY V ROKU 2002 A POKRAČOVANIE VLÁDY G. SCHRÖDERA

Voľby do Spolkového snemu 22. septembra 2002 vošli do histórie ako pravdepodobne najnapínavejšie a najprekvapivejšie v novodobých nemeckých dejinách. Prieskumy verejnej mienky dlhé obdobie pred voľbami favorizovali vo voľbách opozičnú koalíciu CDU/CSU. Nakoniec sa z volebného víťazstva tešila vládnuca koalícia SPD a Zelených. Pokúsime sa načrtnúť aké faktory, súvislosti a trendy ovplyvňovali nemeckých voličov, aby nakoniec, i keď tesnou väčšinou, odobrili vo vláde ľavicovú koalíciu.

Za tesné víťazstvo ľavicovej koalície, ktorá získala v celonemeckom súde len o 6027 hlasov viac ako opozičné pravicové strany, mohli G. Schröder a J. Fischer ako hlavní protagonisti vládnej koalície ďakovať predovšetkým voličom z nových spolkových krajín. Špecifickosť postavenia voličov nových spolkových krajín sa prejavila už vo voľbách v roku 1994, a práve preto volební stratégovia oboch hlavných „ľudových“ strán kládli veľký dôraz na oslovenie „východonemeckého“ voliča. Na rozdiel od západného Nemecka sa tu nevytvorili také pevné väzby medzi politickými stranami a jej voličmi a sympatizantmi. Flexibilita východonemeckého elektorátu spočívala predovšetkým v tendencií rozhodnúť sa na základe momentálnych pohnútok. To ostro kontrastovalo s konzervatívnym hlasovaním voličov v západných spolkových krajinách, ktoré sa od „konjunkturálneho“ hlasovania východonemeckých voličov podstatne líšilo (pre vysvetlenie: v spolkových voľbách v roku 1998 dalo 60 % východonemeckých voličov hlas inej strane ako vo voľbách v roku 1994). Tento faktor sa ukázal ako podstatný aj vo voľbách v roku 2002. Vládna SPD a jej volební stratégovia nezabudli, že vo voľbách v roku 1998 to boli práve krajiny bývalej NDR, kde sociálni demokrati výrazne predčili volebné zisky CDU/CSU. Aj z toho dôvodu v nových

¹¹⁵ K situácii pred voľbami 2002 pozri štúdiu Veselého, J.: Úhelným kamenem německých voleb se asi stane ekonomika. In: *Mezinárodní politika* 6/2002, s. 12-13.

voľbách vylepšila „taktiku“ a po prvýkrát od zjednotenia zorganizovala SPD samostatný zjazd sociálnych demokratov, ktorý mal byť zameraný na riešenia adekvátne východonemeckej situácii. Na západe krajiny založila SPD kampaň predovšetkým na prezentácii výsledkov svojej práce v oblastiach, kde pozitívne zmeny deklarovala väčšina nemeckých občanov. Išlo predovšetkým o rodinnú politiku, zahraničnú politiku (predovšetkým kritika Spojených štátov a dištancovanie sa od vojny v Iraku) a pokroky v snahe vyriešiť „cudzineckú“ problematiku.¹¹⁶

Taktika CDU/CSU v nových spolkových krajinách vychádzala z kritiky ľavicovej koalície, ktorá napriek svojim sľubom nedokázala prelomiť negatívny trend v ekonomike nových spolkových krajín. Tieto tvrdenia dopĺňal E. Stoiber konkrétnymi návrhmi, ktoré mali pomôcť sanovať východonemecké hospodárstvo. Stoiberovo niekoľkomesačné turné po nových spolkových krajinách a priamy kontakt s voličmi mali zmeniť jeho image „chladného bavorského technokrata“ (a aj sa mu to do značnej miery podarilo). Svoje šance sa konzervatívne strany snažili zvýšiť aj nominovaním viacerých populárnych osobností z bývalej NDR (boli medzi nimi napr. úspešný priemyselník J. L. Spath, mladá poslankyňa za CDU K. Reichová), ktoré mali „vyvážiť“ tradičnú popularitu G. Schrödera a J. Fischera. Na druhej strane Zelení ani liberálna FDP „neplytvali“ energiou a predvolebné boje tradične sústredili predovšetkým na staré spolkové krajiny, kde mali pevné zázemie.

V priebehu roku 2002 sa udialo niekoľko udalostí, ktoré tesne pred voľbami zvrátili vývoj preferencií a viedli k tesnému víťazstvu vládnej koalície. „Storočná voda“, ktorá sa prehnala cez východné Nemecko v polovici augusta 2002 poskytla kancelárovi G. Schröderovi vynikajúcu príležitosť prejavíť sa ako „krízový manager“ a muž na správnom mieste. Mediálne schopnosti kancelára Schrödera, známe po celej Európe, spolu s promptnou reakciou kabinetu a uvoľnením veľkého balíka financií na záchranné práce a obnovu postihnutých oblastí spôsobili, že veľká časť populácie sa na kancelára začala pozeráť ako na „otca vlasti“. Pretrvávajúci „kód“ východonemeckého obyvateľstva k vodcovským osobnostiam sa ukázal ako dôležitý faktor. Sprievodným javom vzostupu preferencií sociálnych demokratov a zvlášť kancelára G. Schrödera na východe Nemecka bola priamo úmerná strata preferencií postkomunistickej PDS. To sa prejavilo v samotných výsledkoch volieb do Bundestagu, v ktorých Strana demokratického socializmu neuspela a získala len 4 % hlasov. Nepodarilo sa jej získať ani tri priame volebné mandáty, ktoré by jej umožnili anulovať 5 % klauzulu. Minimum, ktoré z volieb vytlačili, bol zisk dvoch priamych mandátov v berlínskych volebných obvodoch. Výrazné politické „body“ v očiach východonemeckého obyvateľstva kancelár Schröder získal aj v postoji k pripravovanému vojenskému útoku Spojených štátov na Irák. Väčšina východonemeckého obyvateľstva sa identifikovala s pacifizmom a odmietala nasadzovanie nemeckej armády v zahraničí. Týmto postojom dokázal Schröder zmobilizovať aj pomerne veľkú základňu ľavicovo-pacifistického voličstva na západe krajiny.

Hlavný boj o voličov tradične zvädzala SPD s koalíciou CDU/CSU. Toto vzájomné súperenie sa odohrávalo podľa niektorých „tradičných“ vzorcov, avšak malo aj niekoľko nových prvkov, ktoré sa budeme snažiť popísať. Vo veľkej väčšine povojnových volieb v Nemecku (resp. NSR) konzervatívne politické sily dokázali (nielen na spolkovej úrovni) zvíťaziť na juhu Nemecka. Sever tradične preferoval (aj na krajinkej úrovni, ale nebolo to pravidlom) ľavicové politické strany a tvrdý boj sa odohrával v krajinách „stredného“

¹¹⁶ Vládna koalícia presadila návrh zákona, podľa ktorého až 4 milióny prisťahovalcov z celkového počtu asi 7 miliónov malo šancu získať dvojité štátne občianstvo. Automatické získanie občianstva sa podľa nového zákona udeľuje deťom, ktoré sa v NSR narodilo cudzincom, z ktorých aspoň jeden sa v Nemecku narodil alebo sem prišiel pred 14. rokom života. Manželia nemeckých štátnych príslušníkov získavajú štátnu príslušnosť po troch rokoch trvalého pobytu v Nemecku a po dvoch rokoch manželstva pod podmienkou, že sú schopní užiť sa a svoju rodinu bez nároku na sociálne zabezpečenie. Zákon vyvolal ostrú polemiku s konzervatívnym krídlom CDU a protesty pravicových extrémistov.

Nemecka. Po zjednotení vzniklo špecifické postavenie bývalej NDR v rámci rozloženia politických síl, predovšetkým kvôli výraznej „regionálnej“ podpore PDS. Aj parlamentné voľby 2002 potvrdili, že podľa očakávaní CDU/CSU presvedčivo zvíťazila v Bavorsku (CSU dostala vyše 58 % hlasov), Bádensku-Württenbersku (takmer 43 %), Sasku (takmer 34 %) a Porýni-Falcku (vyše 40 %). Vo všetkých ostatných krajinách zvíťazili sociálni demokrati (niekde výrazne ako v Brémach – takmer 49 %, inde veľmi tesne, a to s 36, 6 % v Berlíne). V celoštátnom meradle zvíťazila SPD so ziskom 38,5 % a obsadila 251 kresiel. Na druhom mieste skončila CDU/CSU (cca 35,5 %) a obsadila 248 kresiel. V porovnaní s predchádzajúcimi voľbami teda SPD stratila vyše 2 % hlasov a CDU/CSU posilnila o vyše 3 %. Ani tento posun však ku zmene vládnej konštelácie nestačil, a to predovšetkým kvôli lepšiemu volebnému výsledku Zelených (8,6 % hlasov, t. j. 47 kresiel), ktorí na rozdiel od predchádzajúcich predvolebných kampaní (značne „nekonformných“), vsadili na prezentáciu J. Fischera a na akceptáciu v širších kruhoch nemeckej verejnosti. Stranám vládnej koalície pomohla aj vopred deklarovaná odhodlanosť pokračovať v „osvedcenej“ vládnej zostave aj po voľbách, zatiaľčo v CDU/CSU významne rezonovala otázka potreby vzniku „širokej koalície“, nehovoriac o nevyhranenom postoji FDP.

Najviac sklamaní z volieb vyšli liberáli. Strategický predvolebný cieľ FDP – zisk 18 % hlasov, deklarovaný predsedom strany G. Westerwellem sa ukázal ako utopický. Veľkú zásluhu na tom mal odchod „druhého muža“ v strane Jurgena W. Möllemanna, od ktorého sa strana kvôli jeho názorom na antisemitizmus dištancovala. Napriek tomu však strana vyšla z volieb lepšie, ako tomu bolo pred štyrmi rokmi, a ziskom 7,4 % obsadila v novozvolenom Bundestagu 47 kresiel.¹¹⁷ Celkovo sa volieb zúčastnilo 79,1 % oprávnených voličov, čo síce znamenalo pokles oproti voľbám v roku 1998, ale na druhej strane bola účasť stále jedna z najvyšších v Európe a ďaleko presiahla predpovede analytikov.

Na margo uvedeného môžeme konštatovať, že výsledky volieb nielenže potvrdili pokračovanie vlády SPD – Zelení, ale priniesli aj posun vo vnútrokoaličnom rozložení síl. Staronový kancelár G. Schröder musel reflektovať skutočnosť, že zatiaľčo jeho vlastná strana hlasy stratila, jeho koaličný partner si svoje pozície posilnil. Napriek tomu, podľa povolebných koaličných dohovorov, Zelení svoje zisky nedokázali presadiť v zisku dodatočného ministretstva v novej vláde (po ministerstve zahraničných vecí, životného prostredia a ochrany spotrebiteľa by to bolo už štvrté ministerstvo), za čo ale dosiahli zvýšenie počtu nimi delgovaných štátnych tajomníkov. Nová vláda G. Schrödera sa ujala funkcie koncom októbra 2002 a za hlavné priority v novom volebnom období si vytýčila boj s nezamestnanosťou, znižovanie štátneho dlhu a vyrovnanjšie rozloženie bohatstva podľa regiónov. S podporou pre svoje návrhy mohli rátať len s 306 poslancami hlásiacimi sa k vládnej koalícii, ktorá v 603 členom Bundestagu disponuje väčšinou 3 hlasov.

Z pohľadu kresťanských demokratov a kresťanských sociálov, Edmunda Stoibera od kancelárskeho kresla odstavilo pár tisíc hlasov. Jeho neotrasiteľné postavenie na domácej pôde – v Bavorsku, ktoré mu zabezpečilo nomináciu za veľkú CDU/CSU nestačilo na to, aby dokázal vytvoriť novú pravicovú vládu na federálnej úrovni.¹¹⁸ Postavenie E. Stoibera v Bavorsku však ani po tejto prehre nebolo otrasené. Naopak, vo voľbách do bavorského krajinského snemu získal vyše dve tretiny hlasov a pripravil si tak vhodnú pozíciu do boja (aj

¹¹⁷ K výsledkom parlamentných volieb v r. 2002 pozri analýzu Schustera, I.: Volby v Nemecku: Schröderova druhá šanca. In: Mezinárodní politika 11/2002, s. 7- 9.

¹¹⁸ Edmund Stoiber pri tom do značnej miery v predvolebnom boji akcentoval na čisto „regionálne“ problémy jeho materskej krajiny. Ostro kritizoval Benešové dekréty (ktoré podľa neho nie sú komformné s „európskymi“ hodnotami), so snahou získať podporu predovšetkým prihraničného obyvateľstva východného Bavorska, ktorí sa cítili byť poškodení násilným vyhánaním po druhej svetovej vojne. Rozprúdil pri tom polemiku s mnohými historikmi a politikmi, ktorí jeho názory odmietli (o. i. i český premiér Zeman).

do vnútrounionistického) o kancelárke kreslo v roku 2006.¹¹⁹ V prieskumoch verejnej mienky o obľúbenosti politikov ako jediný po voľbách v roku 2002 dokázal konkurovať populárnemu ministrovi zahraničia J. Fischerovi.

Po voľbách v roku 2002 G. Schröder a jeho vláda deklarovali ochotu pristúpiť k reformám, na ktoré nemali odvahu v prvom volebnom období, a ktoré aj občania najčastejšie uvádzali ako problémy, v ktorých minulé vláda dosiahla minimálne pokroky. V otázke reformy školstva, predovšetkým vysokého, pripravili sociálni demokrati koncepciu reformy, ktorá spočívala v snahe vytvoriť v Nemecku niekoľko „Eliteunis“, ktoré by stáli v centre záujmu študentov a sponzorov. SPD, ktorá priamo vo svojom programe zakotvila bezplatné vysokoškolské štúdium aj v osobách vo vedení ministerstva pre vzdelanie ministerky Edelgard Bulmahnovej a štátneho tajomníka Olafa Scholza, spoplatnenie odmietla, a tým aj ukončila debatu na túto tému. Podobne dopadol aj ďalší plán ľavicovej vlády v zmene poistenia na operatu, ktorý predstavoval jeden z hlavných bodov reformy zdravotníctva, ktorej koncepciu vypracovala a predložila ministerka zdravotníctva Ulla Schmidtová (SPD). Kancelár začiatkom roka 2004 zastavil plánované zmeny, predovšetkým kvôli rastúcej sociálnej nespokojnosti. Zavedenie poplatkov 10 EURO pri návšteve lekára a ďalších 2,5 EURO mesačne za poistenie na operatu, sa sociálnym demokratom zdalo po mnohých vedľajších zdražovaniach veľa. Podľa reformy navrhovanej ministerkou Schmidtovou sa zvýšené náklady za poistenie na operatu mali, vzhľadom na všeobecný nedostatok financií, presunúť na bezdetných a rodičov s odrastenými deťmi. Po kancelárovom zásahu do realizácie reformy a jej faktickým zamietnutím sa dá očakávať, že vláda bude zvýšené prostriedky potrebné na udržanie poistného systému financovať z finančných rezerv, ktoré by vláde mali stačiť do roku 2006, teda do nových spolkových volieb.

Neľahké postavenie vlády, ktorá s krehkou väčšinou od roku 2002 ovládala Bundestag, sťažovalo presadzovanie vládnych návrhov zákonov. Kancelár G. Schröder sa vo februári 2004 vzdal predsedníckej stoličky v SPD pod tlakom prepadu vlastnej popularity a prepadom podpory SPD. Spolu s ním odstúpil aj spomínaný O. Scholz z funkcie generálneho sekretára strany (ani nie po dvoch rokoch). Kancelár zdôraznil, že sa chce do konca volebného obdobia venovať práci vo vedení vlády a pokračovať v reformných procesoch. G. Schröder urobil taktický ťah s jasným motívom. Rok 2004 sa stane ďalším „supervolebným“ rokom, keďže sa voľby uskutočnia celkovo 14 krát (krajinské voľby, voľby do Európskeho parlamentu). Podľa prieskumov verejnej mienky z februára 2004 by sociálni demokrati získali hlasy len 24 % voličov a s vládou kancelára G. Schrödera bolo spokojných ani nie 14 % obyvateľstva. V tomto trende dopadli aj voľby konané v Hamburgu, poslednú februárovú nedeľu roku 2004 a skončili historickým výsledkom. SPD v krajinskom parlamente dosiahla najhoršie povojnové výsledky a nemôže viac mesto považovať za baštu sociálnej demokracie. Na druhej strane CDU zaznamenala rekordný zisk a dostala 47,2 % hlasov, čo znamenalo nárast o 21 % oproti predchádzajúcemu obdobiu. 44-ročné obdobie vlády sociálnych demokratov v meste sa skončilo už v roku 2001 predovšetkým kvôli úspechu pravicovej Strany štátoprávnej ofenzívy, ktorá vtedy získala takmer 20 % hlasov. Tieto krajinské voľby potvrdili aj trend nastúpený od konca 90. rokov, a to celoplošné oslabovanie pozícií radikálnych pravicových strán v Nemecku. Strana štátoprávnej ofenzívy neprekonalala 5 % hranicu. „Neslávne“ dopadli aj liberáli z FDP, ktorí dostali len 2,8 % hlasov a potvrdili tak pretrvávajúcu krízu v strane. Ani tohto roku však ľavicu nezachránil slušný volebný výsledok Zelených, ktorí dosiahli 12,3 %. Ani nie deň po víťazstve, v spolkovej krajine Hamburg, konzervatívna koalícia CDU/CSU posilnená víťazstvom predstavila vlastného kandidáta na funkciu Spolkového prezidenta, ktorým sa stal W. Schäuble. Po

¹¹⁹ Pozri bližšie: Veselý, J.: Edmund Stoiber zústavá rozkročen medzi Mnichovom a Berlínom. In: Mezinárodní politika 11/2003, s. 20-21.

týždňoch priet'ahov a dohadov sa nakoniec predstavitelia troch opozičných strán dohodli na spoločnom kandidátovi na post prezidenta. Stal sa ním generálny riaditeľ Medzinárodného menového fondu Horst Köhler.¹²⁰ Vládna strana Zelených navrhla na tento post politologičku Gesinu Schwanovú, rektorku univerzity vo Frankfurte nad Odrou. Vzhľadom na fakt, že nemeckého prezidenta volí Spolkové zhromaždenie (s rovnakým podielom Spolková rada a Bundestag) s väčšinou CDU/CSU a FDP, je možné očakávať, že vládnuca koalícia nedokáže presadiť svojho kandidáta. Úradujúci prezident Johannes Rau už dávnejšie opätovnú kandidatúru odmietol.

3.3 NEMECKÁ SPOLOČNOSŤ A EKONOMIKA NA PRAHU 21. STOROČIA – PERSPEKTÍVY A LIMITY

Doba po zjednotení Nemecka, ktoré sa odohralo v úzkej súvislosti s integráciou Európy, znamenala pre Nemecko obrovskú historickú výzvu. Integrácia východonemeckých krajín do NSR, ktorá pre nemeckú vládu a spoločnosť priniesla veľkú záťaž a predovšetkým hospodárske náklady, zvýraznila na druhej strane zodpovednosť Nemecka za prehĺbenie európskej integrácie. Štrnásť rokov po páde komunizmu je dostatočná doba na to, aby sme analyzovali postavenie a perspektívu krajiny minimálne zo strednodobého hľadiska. Nemecko sa podľa očakávaní stalo najdôležitejšou krajinou v rámci Európskej únie, pričom v súlade s vlastnými záujmami presadzuje vlastné národné záujmy. Dokáže pri tom sklbiť národný záujem s myšlienkou zjednocujúcej sa Európy. Nemecká politika, ktorá sa opiera o skúsenosti vlastnej histórie, dokázala vo svojej vnútornej podobe aj navonok do značnej miery stabilizovať stredoeurópske pomery po páde komunizmu. Nemecko sa po tejto zmene slovami nemeckého profesora politológie Arnulfa Baringa ocitlo v komplikovanom svete a to tým, že sa vrátilo do polohy európskeho streda.¹²¹ Je sporné, ako píše Lukáč vo svojej štúdií, venovanej otázke politického vývoja Nemecka, do akej miery Nemecko reálne presadzuje stabilitu smerom na východ od svojich hraníc.¹²² Na základe uvedeného konštatujeme, že Nemecko v oblasti zahraničnej politiky a vzťahov so zahraničím vôbec, bude aj v budúcnosti konať pod vplyvom nasledujúcich faktorov:

1. Záujem rozšíriť oblasť mieru a prosperity minimálne do krajín, ktoré na východe priamo s Nemeckom susedia, a na ktorých rozvoji má Nemecko záujem (Česká republika, Poľsko, Maďarsko), prispel ku kompaktilite cieľov a zámerov Nemecka a ostatných stredoeurópskych krajín. Vklad a význam, ktorý Nemecko do modernizácie regiónu a integrácie týchto krajín investovalo, robí z Nemecka krajinu, ktorej politický aj ekonomický vplyv v oblasti bude narastať.

2. Ťažisko nemeckých politických záujmov po druhej svetovej vojne (ak neberieme do úvahy závislosť NDR na Sovietskom zväze) leží na Západe. Tu sú najvýznamnejší spojenci Nemecka. Západ zostal naďalej (a len ťažko sa to zmení) najdôležitejším centrom hospodárskeho a technologického vývoja, kde Nemecko realizuje takmer 4/5 svojho vývozu a odkiaľ prichádza vyše 70 % dovozu. Integrácia Nemecka do európskych a transatlantických štruktúr je tak hlboká, že politika formovaná a uskutočňovaná v západnom Nemecku, a neskôr po zjednotení v celej krajine, nemá inú voľbu, ako naďalej rozvíjať multilaterálne inštitúcie a väzby.

¹²⁰ Stručný profesionálny životopis Horsta Köhlera pozri: Sme. 5. 3. 2004, s. 11.

¹²¹ Baring, A.: Wie neu ist unsere Lage? Deutschland als Regionalmacht, Internationale Politik, Nr. 4. April 1995, s. 14

¹²² Pozri bližšie Lukáč, P.: Ref. 1, zvlášť strany 95-120.

3. Z nemeckého hľadiska predstavuje EÚ jadro západného mierového spoločenstva. Môžeme konštatovať, že Nemecko bude pokračovať v presadzovaní myšlienky prehĺbovania integrácie. Podobne z hľadiska bezpečnosti, zostáva NATO pre Nemecko aj do budúca jedinou organizáciou, ktorá svojim členom dokáže zabezpečiť vzájomnú ochranu. Napriek rozporným stanoviskám v medzinárodno - politických problémoch (vojna v Iraku, blízkovýchodný mierový proces) bude jednou z nemeckých priorít, udržanie záujmu Spojených štátov v Európe a jej obrana. Toto partnerstvo sa Nemecko bude snažiť pretransformovať na „priateľstvo rovných“. Práve preto bude Nemecko hlavným presadzovateľom integrácie v oblasti obrany v rámci EÚ so snahou postupne vyvažovať prevahu Spojených štátov amerických.

4. Globálne a nadnárodné otázky napriek zvýšenému záujmu verejnosti i politikov nedokážu ani v strednodobej budúcnosti zaujať pozornosť a nemecká politická reprezentácia (podobne ako v ostatných európskych krajinách) bude lákaná možnosťou „posunutia“ globálnych problémov na orgány a inštitúcie Európskej únie. Veľa na tom nezmenila ani politika vlády G. Schrödera, ktorá síce prezentovala diferencovaný postoj vo viacerých otázkach, ale jasne deklarovala záujem koordinovaného vystupovania v rámci Európskej únie. Ekologické, sociálne a politické krízy, zhoršujúci sa stav životného prostredia, ktoré by mohli mať potenciálne dopad na záujmy rozvinutého sveta, ktorého súčasťou Nemecko je, nebude v 21. storočí schopná riešiť žiadna krajina izolovane.¹²³ Z toho vyplýva rastúca závislosť krajiny na „globálnom“ pohľade na budúcnosť.

5. Z čisto ekonomickej perspektívy v otázkach spojených s rozširovaním priepasti medzi Severom a Juhom sa Nemecka výrazne dotkol problém migrácie. Klesajúca populačná krivka bývalého západného Nemecka sa začala meniť od konca 80. rokov iba vďaka politickému uvoľňovaniu v ZSSR a východnej Európe. To malo za následok prudké zvýšenie prísťahovalectva etnických Nemcov na takmer 200 tisíc ročne. Po zjednotení sa situácia zmenila a môžeme povedať, že v širšom zmysle migračných pohybov medzi zaostalými a vyspelými regiónmi sveta, Nemecko v období 90. rokov patrilo medzi najviac vyhľadávané destinácie emigrantov. Aj keď migrácia môže byť ekonomicky a sociálne výhodná, nekontrolované migračné problémy sa môžu stať hrozbou stability, sociálneho mieru a vnútornej bezpečnosti aj v Nemecku. Dokazuje to nárast terorizmu, nezákonného obchodu s drogami a internacionalizácia podsvetia. Zachovanie vlastnej kultúrnej a historickej identity nemeckých občanov už nie je len čisto „nemeckou“ otázkou. Milióny imigrantov, predovšetkým Turkov, Kurdov a Východoeurópanov podstatne zmenili etnickú mapu Nemecka. Multikulturalizmus sa aj v Nemecku stal realitou a možno predpokladať (aj v súvislosti s negatívnym prírastkom nemeckej populácie), že inštitúty pluralitnej občianskej spoločnosti budú vystavené rastúcemu tlaku pri katalyzácii kultúrnych a etnických stretov.

6. Razantný nástup a etablovanie sa strany „Zelených“ na nemeckej politickej scéne v priebehu 80. rokov a ich nástup do vlády koncom 90. rokov predznamenal, že naliehavosť problémov životného prostredia sa stane dôležitou agendou politických síl a jedným z najsledovanejších otázok v nemeckej spoločnosti. Nemecké výdavky na ochranu životného

¹²³ K problematike nárokov a výziev, ktoré globálna spoločnosť priniesla a platia pre všetky krajiny rovnako, a teda aj pre Nemecko pozri bližšie: King, A. – Schneider, B.: První globální revoluce, Bratislava: Československá asociace Římskeho klubu, 1991, s. 31-38.

prostredia na obyvateľa dosiahli po Rakúsku najvyššiu úroveň a vzhľadom na vyššie uvedené fakty možno predpokladať pokračovanie tohto trendu. Nemecko, ako bohatá a vysoko industrializovaná krajina, je a aj naďalej bude veľkým znečisťovateľom životného prostredia. Degradácia životného prostredia nie je už otázkou hraníc. Nemecko patrí v prepočte na obyvateľa k najväčším producentom oxidu uhličitého, metánu a chlorovaných uhlíkovodíkov. Tlak enviromentálnych hnutí, ako aj medzinárodné dohody týkajúce sa znižovania znečisťovania budú mať rastúci vplyv na ekonomiku krajiny. Je možné očakávať nárast ekologických daní a zvyšovanie ekologických nárokov na priemyselne vyrábané produkty.

7. S vyššie spomenutým nárastom postavenia Nemecka v medzinárodnom spoločenstve bude Nemecko stále viac konfrontované s potrebou vlastnej formulácie nemeckej účasti na medzinárodných vojenských operáciách. Možno očakávať posilnenie postoja, že Nemecko má právo nárokovať si na stále kreslo v Bezpečnostnej rade OSN.

Vyššie uvedené faktory a tendencie výrazne ovplyvnia vývoj Nemecka ako súčasti medzinárodného spoločenstva. Nemecko je na prahu 21. storočia krajinou, ktorá síce navonok pôsobí konzistentne a homogénne, avšak na druhej strane sa mu nepodarilo úplne odstrániť pozostatky vyše štyridsaťročného rozdelenia. Z vnútroštátnych faktorov, ktoré najviac ovplyvnia vývoj Nemecka do budúcnosti, a ktoré budú najviac determinovať nemeckú politiku budú podľa nášho názoru mať podstatný vplyv nasledujúce momenty:

1. Nemecko je jednou z najvyspelejších krajín sveta. Z pohľadu industriálneho rozvoja patrí Nemecku prvá priečka vo výrobe viacerých produktov – organických chemikálií, lekárnického a biologického materiálu. V absolútnej špičke sa Nemecko nachádza v oblasti výroby obrábacích strojov, robotovej techniky, telekomunikačných zariadení a vedeckých zariadení. Je pravdepodobné, že Nemecko si toto postavenie do budúcnosti aj udrží. Napriek pretrvávajúcim problémom krajiny s relatívne vysokou nezamestnanosťou a nepružným sociálnym systémom, dosahuje Nemecko jedno z najvyšších čísel podľa ukazovateľa hrubého domáceho produktu na obyvateľa (v r. 2000 to bolo 25 620 USD) s vysokou produktivitou práce. V celkovej (úhrnej) hodnote domáceho produktu presahuje Nemecko 1,74 bilióna USD a zaraďuje sa tak na štvrtú priečku v celosvetovom meradle.¹²⁴ Na druhej strane stabilitu ekonomického prostredia podporuje aj tradične nízka miera inflácie (ktorá od r. 1995 do roku 2003 ani raz nepresiahla 2 % ročne). Ekonomická sila Nemecka v rámci jednotného európskeho ekonomického priestoru si do budúca upevní svoje ústredné postavenie.

2. Závažnosť a naliehavosť sociálnych reforiem v Nemecku nenechajú žiadnu, ani súčasnú ľavicovú vládu mimo nevyhnutnosti realizácie reformných krokov. Reformný program súčasnej nemeckej Spolkovej vlády predstavil G. Schröder ako Agendu 2010. Po rokoch permanentného zaťažovania sociálneho systému dokázala vláda Sociálnych demokratov a Zelených presadiť dôchodkovú reformu, ktorá podľa plánu bude znamenať podstatné zníženie dôchodkov v horizonte 20 rokov. Podľa odhadov do 15 rokov poklesnú dôchodky nemeckých občanov z terajších 53 % príjmu na cca 45 %. Rovnako sa podľa prijatej reformy zvyšuje vek odchodu do dôchodku z terajšej hranice 60 rokov na 63 rokov. Hospodársky rast nedokázal v uplynulej dekáde eliminovať negatívne trendy demografického vývoja (zvyšujúci sa priemerný vek, pokles pôrodnosti). Skutočnosť, že sociálnodemokratická vláda dokázala prostredníctvom ministerky sociálnych vecí U. Schmidtovej presadiť sociálnu reformu, predstavujúcu najväčší zásah do nemeckého sociálneho systému od zjednotenia krajiny, demonštrovala fakt, že nemecká vláda dokáže presadiť reformy reagujúce na negatívny hospodársky a sociálny vývoj (aj keď reforma dôchodkového systému v Bundestagu prešla „tesnou“ väčšinou 302 : 291 hlasom). Navyše, ministerka U. Schmidtova v predkladanom prejave zdôraznila, že zákonná penzia v budúcnosti nezabezpečí doterajšiu životnú úroveň dôchodcov, a preto vyzvala na uzatváranie súkromných dôchodkových

¹²⁴ Pozri bližšie: The World Almanac and Book of Facts. World Almanac Books, New Jersey : World Almanac Books, 2000, s. 112-113.

pripoistení, ktoré vyrovnajú rozdiely v prípade výpadkov vo výške dôchodkov v porovnaní so súčasným stavom. Môžeme teda konštatovať, že ani taká silná a stabilná ekonomika, akou nemecká ekonomika nesporne je, sa nemôže vyhnúť všeobecným sociálno-ekonomickým trendom prevládajúcim v Európe. „Flexibilita“ nemeckej vlády bude i naďalej rozhodujúcim faktorom zabezpečenia ekonomickej prosperity a udržateľného rastu.

3. Ekonomický a politický vývoj bude naďalej implikovať politicko-ekonomické postoje nemeckých občanov. Politické strany budú musieť reflektovať ekonomickú realitu, čo sa premietne do programov politických strán. Je možné predpokladať, že nastane akýsi posun „do stredu“ v rámci rozhodujúcich politických síl, čoho predpokladom je súčasný „reformný kurz“ ľavicovej vlády. Vnútropolitická agenda zostane v centre pozornosti politikov i občanov, avšak je možné predpokladať jej postupnú „europeizáciu“, teda vnímanie vnútornej politiky „cez Brusel“.

ZÁVER

Nemecko malo tradične v Európe svoje špecifické geopolitické a geoekonomické postavenie „stredú Európy“. Rozdelenie krajiny po druhej svetovej vojne vyplývalo z objektívnych historicko-geografických príčin, ktoré korenili v nemeckej vojenskej porážke a následnej expanzii komunizmu do strednej Európy. Rozdelené Nemecko (NSR a NDR) sa počas studenej vojny stalo ohniskom medzinárodno-politického napätia (berlínska blokáda, výstavba berlínskeho múru). Až procesy súvisiace s rozpadom sovietskeho bloku v 80. rokoch minulého storočia umožnili znovuotvorenie otázky zjednotenia nemeckého národa. V politicko-ekonomickom vývoji Európy v rokoch 1989-1990 nastali vhodné predpoklady na to, aby po vyše štyridsaťročnom rozdelení k zjednoteniu došlo. V rokovaníach o zjednotení zohrali rozhodujúcu úlohu rokovania na úrovni „2+4“, ktoré zmluvne odobrili zjednotenie Nemecka.

3. októbra 1990 sa krajiny bývalej NDR stali súčasťou NSR a prebrali jej ekonomický, politický a sociálny systém. Nemecko po zjednotení ostalo súčasťou NATO a zároveň hlavným motorom európskej integrácie. Vláda Helmuta Kohla dokázala nielen „moderovať“ zjednotenie krajiny, ale taktiež obhájiť svoju vládnu pozíciu v prvých celonemeckých parlamentných voľbách v roku 1994. Zjednotenie a následný vývoj zároveň ukázali, že rozdiely v ekonomickej a sociálnej úrovni medzi starými a novými spolkovými krajinami sú, aj zo strednodobého hľadiska, neprekonateľné. Od konca roka 1990 postihol nemecké hospodárstvo pokles hospodárskeho rastu a komplikácie na trhu práce. Spolková vláda sa snažila vysokými finančnými transfermi sanovať ekonomiky východonemeckých spolkových krajín, čo zapríčinilo rapídny nárast verejných deficitov pretrvávajúci dodnes. Napriek niektorým negatívnym tendenciám si nemecká ekonomika dokázala udržať svoj výrazne exportný charakter a konkurencieschopnosť.

V oblasti zahraničnej politiky ostala prioritou orientácia na Spojené štáty americké a prehlbovanie európskej integrácie. Vzrástla úloha a vplyv Nemecka v regióne SVE a na Balkáne, kde Nemecko dokázalo vyvíjať originálnu diplomatickú aktivitu (spolupráca na báze „weimarského trojuholníka“) a samostatnú politiku (uznanie Slovinska a Chorvátska bez konzultácie so spojencami). Zároveň sa Nemecko výrazne zasadilo za rozširovanie NATO a EÚ.

Parlamentné voľby v roku 1994 vyhrala konzervatívno-liberálna koalícia CDU/CSU a FDP, ale vyšla z nich výrazne oslabená s tesnou väčšinou v parlamente. To sa odzrkadlilo na jej akcieschopnosti pri realizácii dôležitých ekonomických a sociálnych reforiem. Práve pretrvávajúce ekonomické problémy sa podpísali pod porážku vládnej koalície vo voľbách

v roku 1998. Novovytvorená vláda sociálnych demokratov (SPD) a Zelených (ktorí sa do vlády na federálnej úrovni dostali po prvý krát) na čele s Gerhardom Schröderom sľubovala reformy v duchu „tretej cesty“. Škandály ohľadom financovania vládnych i opozičných politických strán po voľbách v roku 1998 odhalili nielen nezákonnosť nakladania s finančnými prostriedkami, ale tiež viedli k poklesu participácie občanov na politickom živote. Vláda G. Schrödera sa v prvom volebnom období, v rokoch 1998-2002, najviac prezentovala v zahraničnej politike, predovšetkým odmietavým prístupom k vojne v Iraku a presadzovaním „multilateralistického“ prístupu v riešení medzinárodno-politických otázok. K realizácii sociálno-ekonomických reforiem pristúpila Schröderová vláda až vo svojom druhom volebnom období, keď tesnou väčšinou dokázala obhájiť svoju vládnu pozíciu. Realizácia sociálnych reforiem síce odštratovala dôchodkovú reformu a zmenu poisťného systému, na druhej strane zapríčinila dramatický pokles preferencií ľavicovej vlády i samotného kancelára, ktorý sa začiatkom roku 2004 vzdal vedenia v SPD. Na základe uvedeného si dovoľíme formulovať nasledujúce závery:

1. Nemecko si zachová rozhodujúci vplyv v európskej integrácii a rovnako zostane ekonomickým leadrom Európy. Integrácia Európy zostane jedinou politickou a ekonomickou alternatívou vývoja.
2. Globálne a medzinárodno-politické otázky budú v rastúcej miere ovplyvňovať politicko-ekonomický vývoj krajiny.
3. Podmienkou udržania Nemecka na špičke najvyspelejších krajín sveta bude schopnosť terajšej i budúcich vlád, flexibilne reagovať na ekonomické a sociálne výzvy, demografický vývin, migráciu a rastúcu konkurenciu v globálnom svete.

POUŽITÁ A ODPORÚČANA LITERATÚRA

Baring, A.: *Wie neu ist unsere Lage? Deutschland als Regionalmacht, Internationale Politik*, Nr. 4. April 1995.

Czempiel, E. O.: *Weltpolitik im Umbruch. Das internationale System nach dem Ende des Ost – West Konflikts*. München: Verlag C. H. Beck, 1992. Dančák, B.: *Poľsko medzi Ruskom a Nemeckem*. In: *Mezinárodní politika* 11/1995.

Das Ende des Ost – West – Konflikts. Landeszentrale für Politische Bildungsarbeit Berlin 1990.

Die Gründung der Sozialdemokratischen Partei in der DDR. Friedrich Ebert Stiftung. Bonn, 1999.

Giddens, A.: *The Third Way – The Renewal of Social Democracy*. Cambridge: Polity Press, 1998.

Greiffenhagen, M. und S.: *Ein schwieriges Vaterland. Zur politischen Kultur im vereinigten Deutschland*. Leipzig: Sonderausgabe für die Zentralen für politische Bildung, 1993.

Handl, V.: *Německá priorita – Akceschopná Evropa*. In: *Mezinárodní politika* 3/2000.

Handl, V.: *Německé volby a jejich dopady*. In: *Mezinárodní politika* 12/1994.

Handl, V.: *Německo a země visegrádske čtyřky. Kontinuita s korekcemi?* In: *Mezinárodní politika* 6/1998.

Handl, V.: *Německý multilateralizmus a vztahy k státům visegrádske skupiny*. In: *Mezinárodní vztahy* 1/2003.

Hanus, M.: *Gerhard hľadá Harvard*. In: *Domino fórum* 4/2004.

Hauner, M.: *Německo a střední Evropa*. In: *Mezinárodní vztahy* 4/1994.

- Houžvička, V.: Německo na sklonku bonnské éry – hledání nové identity. In: Mezinárodní vztahy 2/2000.
- Frauen in Deutschland. Auf dem Weg zur Gleichstellung. Informationen zur politischen Bildung 254/1997. München 1997.
- Jankú, M.: Právní systém evropských společenství. Praha: Computer Press, 2002.
- Jesse, E.: Die Demokratie der Bundesrepublik Deutschland. Berlin: Landeszentrale für politische Bildung, 1997.
- Jirousek, A.: Blairová a Schröderová iniciativa zamíchala v EÚ nově karty. In: Mezinárodní politika 5/2002.
- Judt, M. (ed.): DDR Geschichte in Dokumenten. Bonn: Bundeszentrale für politisches Bildung 1998.
- Jurigová, K.: Malé národy velkého Německa. Právní a politický rámec ochrany tradičních menšin na území Spolkové republiky Německo. In: Mezinárodní politika 11/2001.
- Katuninec, M. : Politické dejiny Nemecka 1871-2000. Trnava: Fakulta humanistiky TU, 2000.
- Kennedy, P.: Svět v 21. století. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 1996.
- Kessel, W.: Geschichte des deutschen Bundestages. Berlin: Deutscher Bundestag, 2000.
- Koganová, V. – Lidák, J.: Politológia pre ekonómov. Trnava: Sofa, 1998.
- Kordová, E.: Německo a jeho role v Evropské politické spolupráci a v Společné zahraniční a bezpečnostní politice. In: Mezinárodní politika 9/2003.
- Kosta, J.: Hospodářsky vývoj Německa. Oživení je vykoupeno vysokými náklady transformace východoněmecké ekonomiky. In: Mezinárodní politika 12/1994.
- Kraft, J. – Váhalová, K.: Nástin ekonomického vývoje Německa na přelomu tisíciletí. In: Mezinárodní politika 6/2003.
- Kříž, Z.: Reforma Bundeswehru – součást německé bezpečnostní politiky. In: Mezinárodní politika 1/2003.
- Kudelová, D.: Spolupráce Francie a sjednoceného Německa – „motor“ evropské integrace? In: Mezinárodní vztahy 4/2001.
- Lambsdorf, H. G.: Jedno Německo a jeho zahraniční politika. In: Mezinárodní politika 2/2001.
- Larischová, K.: Zahraniční politika berlínské republiky: Kontinuita s novými akcenty. In: Mezinárodní politika 12/1998.
- Larischová, K.: Flexibilita: kvalitativní změna ve vývoji evropské integrace (Se zvláštním zřetelem na německou politiku). In: Mezinárodní politika 10/1997.
- Leško, M.: Mečiar a mečiarizmus. Bratislava :1996, VMV.
- Lexikón zemí 2003. Praha: Fortuna Print, 2002.
- Lübke-meier, E.: Sjednocené Německo v postbipolárním světě. In: Mezinárodní vztahy 4/1994.
- Lukáč, P.: Dejiny a zahraničná politika v strednej Európe. Bratislava Kalligram, 2004.
- Lukáč, P.: Spolupráca weimarského trojuholníka a višegradskej štvorky. In: Listy SFP, 6/2000.
- Maibaum, W.: Geschichte der Deutschlandspolitik. Bundeszentrale für politische Bildung. Bonn 1998.
- Mestek, J.: Polsko – německé vztahy. In: Mezinárodní politika 6/1995.
- Meisner, B.: Auf dem Wege zur Wiedervereinigung Deutschlands und zur Normalisierung der deutsch – russischen Beziehungen. Berlin: Arno Spitz, 2000.
- Müller, A.: Federace – nástroje demokracie. In: Mezinárodní politika 4/1994.
- Müller, A.: Německý „Superwahljahr“ a jeho důsledky. In: Mezinárodní vztahy 1/1995.
- Müller, A.: Německo nad troskami reformu. In: Mezinárodní politika 12/1997.
- Müller, A.: Německo na prahu reformu. In: Mezinárodní politika 5/1997.

- Müller, H. M.: Deutsche Geschichte in Schlaglichtern. F. A. Brockhaus. Leipzig 2002.
- Müller, Z.: Spletité vývojové cesty samosprávnej Európy. In: Mezinárodní politika 4/1994.
- Pečínka, P.: Zelení aneb na co všechno stará levice zapoměla. In: Mezinárodní politika 1/2003.
- Pokštefl, J.: Volební systém ve Spolkové republice Německo. In: Mezinárodní politika 6/1998
- Pötzch, H.: Die deutsche Demokratie. Bundeszentrale für politische Bildung. Bonn 1995.
- Pryce – Jones, D.: Pád komunizmu. Liberec, 1996.
- Robejšk, P.: Evropské Německo, či německá Evropa? In: Mezinárodní politika 6/1998, s.23-24.
- Řezánková, I.: Německé sjednocení a německo-ruské vztahy. In: Mezinárodní politika 9/2003.
- Sozialer Wandel in Deutschland. Informationen zur politischen Bildung 269/2000.
- Schuster, I.: Volby v Německu: Schröderova druhá šance. In: Mezinárodní politika 11/2002.
- Schneider, B. – King, A.: První globální revoluce. Bratislava: Československá asociace Římskeho klubu, 1991.
- Šonka, J.: Rozdílní sousedé. Na okraj zářijových voleb v Bavorsku a Sasku. In: Mezinárodní politika 9/1994.
- Utitz, B.: Německo už není co bylo. Německé politické spektrum po volbách. In: Mezinárodní politika 12/1994.
- Utitz, B.: Německo před osudným rokem. In: Mezinárodní politika 2/1994.
- Utitz, B.: Německo ve volebním roce. In: Mezinárodní politika 6/1998.
- Utitz, B.: V Německu se blíží termín voleb. In: Mezinárodní politika 6/1998.
- Utitz, B.: Volby a federalismus. In: Mezinárodní politika 12/1998.
- Uttitz, P.: Co vedlo k vítězství „červeno – zelené“ koalice v Německu? In: Mezinárodní politika 12/1998.
- Veselý, J.: Edmund Stoiber zůstává rozkročen mezi Mnichovem a Berlínem. In: mezinárodní politika 11/2003.
- Veselý, J.: PDS a SPD po volbách do Bundestagu 1994. In: Mezinárodní politika 12/1994.
- Veselý, J.: Úhelným kamenem německých voleb se asi stane ekonomika. In: Mezinárodní politika 6/2002.
- Wahlen 98. Informationen zur politischen Bildung. München: Bundeszentrale zur politischen Bildung, 1998.
- Weiszäcker, R. von: Zahraničněpolitické zájmy Německa. In: Mezinárodní vztahy 1/1994.
- Willems, V. (ed.): Demokratie auf dem Prüfstand. Bürger – Staaten – Weltwirtschaft. Opladen: Leske und Budrich, 2002.

DOKUMENTY

- Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Bundeszentrale für politische Bildungsarbeit. Bonn 1999.
- Teherán – Jalta – Postupime: Zborník dokumentov. Bratislava 1972.

INTERNET

- <http://www.bundesbank.de>
<http://www.bundestag.de>